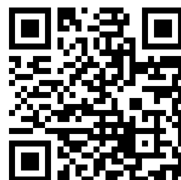
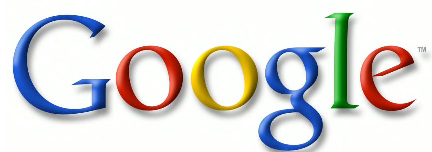
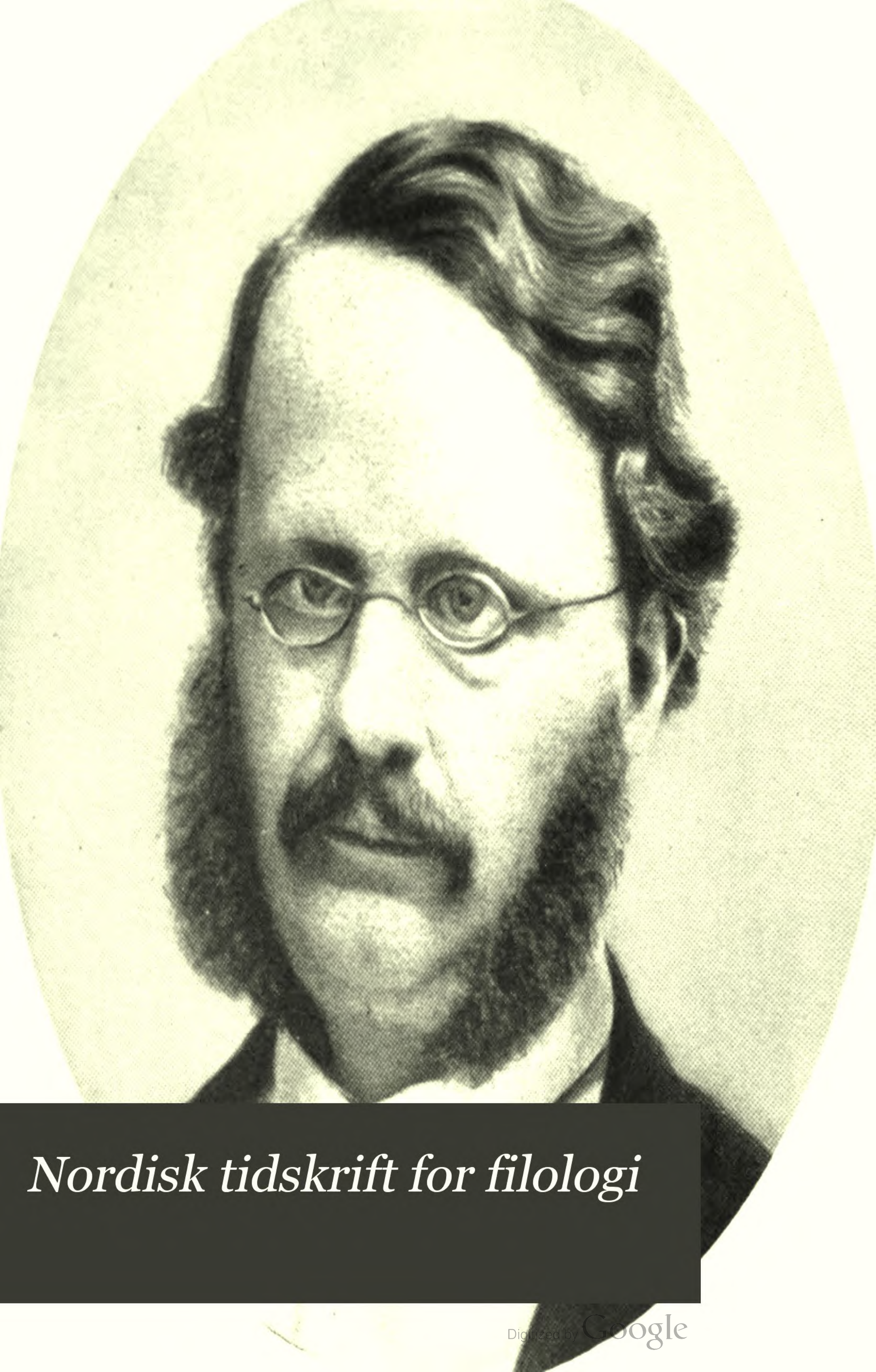

Nordisk tidskrift for filologi

INDIANENSIS UNIVERSITATIS SIGILLUM
LUX
ET VERITAS
MDCCCXX

NORDISK TIDSSKRIFT

FOR

FILOLOGI

3d. ser.

TREDIE RÆKKE

15-16

FEMTENDE BIND

KØBENHAVN

GYLDENDALSKE BOGHANDEL, NORDISK FORLAG

GRÆBES BOGTRYKKERI

1906—1907

Redigeret af:

Karl Hude, rektor, dr. phil., Frederiksborg,

under medvirkning af:

M. Cl. Gertz,
professor, dr. phil.,
Kbhvn.

Vilh. Thomsen,
professor, dr. phil.,
Kbhvn.

Ludv. F. A. Wimmer,
professor, dr. phil.,
Kbhvn.

S. Bugge,
professor,
Kristiania.

Johan Vising,
professor,
Göteborg.

C. M. Zander,
professor,
Lund.

Bidragydere i dette bind:

Andersen, Dines, professor, dr. phil. Kbhvn.
Bøgholm, N., adjunkt, dr. phil. Frederiksborg.
Deonna, Waldemar. Athen.
Heiberg, J. L., professor, dr. phil. & litt. Kbhvn.
Hude, Karl, rektor, dr. phil. Frederiksborg.
Jespersen, Otto, professor, dr. phil. Kbhvn.
Jessen, E., dr. phil. Kbhvn.
Jónsson, Finnur, professor, dr. phil. Kbhvn.
Jørgensen, C., museumsinspektør, dr. phil. Kbhvn.
Kragh, Axel, cand. mag. Kbhvn.
Kristensen, Marius, dr. phil. Askov.
Larsen, J. K., cand. mag. Kbhvn.
Olesen, Elof, cand. mag. Kbhvn.
Pedersen, Anders, mag. art. Kbhvn.
Poulsen, Frederik, dr. phil. Athen.
Ræder, Hans, dr. phil. Kbhvn.
Staaff, Erik, docent, dr. phil. Uppsala.
Thomsen, Ada, mag. art. Kbhvn.
Trojel, E., overlærer, dr. phil. Kbhvn.
Wulff, K., cand. mag. München.
Zetterstéen, K. V., professor, dr. phil. Uppsala.

Indhold.

Anmeldelser.

Mindre meddelelser.

Alfabetisk fortegnelse

over

behandlede forfattersteder.

(Herunder medtages ikke steder, der kun er anførte exempelvis.)

tiseret længe för jeg begyndte at snakke med i laget. Jeg føler unægtelig langt större glæde over de udtalelser fra andre sproglærere, der fremhæver min virksomhed imod oversættelsesmetodens eneråden herhjemme og i andre lande.

Marts 1907.

Otto Jespersen.

In Herodotum.

II 22 post verba *κῶς ἂν δῆτα ῥέοι ἂν ἀπὸ χιόνος* magnopere variat memoria codicum:

ἀπὸ τῶν θερμοτάτων τόπων ἐς τὰ ψυχρότερα τῶν τὰ πολλά ἐστι ABC,
ἀπὸ τῶν θερμοτάτων ῥέων ἐς τὰ ψυχρότατα τῶν τὰ πολλὰ ἔστι P,
ἀπὸ τῶν θερμοτάτων ἐς τὰ ψυχρότερα ῥέων τῶν τὰ πολλά ἐστιν R,
ἀπὸ τῶν θερμοτάτων ἐς τὰ ψυχρότατα ῥέων τῶν τὰ πολλά ἐστι SV.

Verbum *τόπων*, quod supervacaneum est, ABC soli praebent; iidem participium *ῥέων* omittunt, quo carere non possumus, quodque P solus, incertum an correctura, suo loco exhibet. Comparativum, qui unus sententiam sanam habet, R quoque praebet. Hactenus consentiunt fere editores recentiores; sed iniuria genetivum *τῶν*, qui in omnibus libris extat, eiecerunt; contra facile fieri potuit, ut vocula *τὰ* perperam bis scriberetur. Itaque transpositione facta scribendum conicio:

ἀπὸ τῶν θερμοτάτων [*τόπων*] *ῥέων ἐς τῶν* [*τὰ*] *ψυχρότερα τὰ πολλά ἐστι*; *τῶν* gen. partitivus est.

Carolus Hude.

Nyt om det gamle Kreta.

Af **Frederik Poulsen.**

To noget længere Studieophold paa Kreta selv har bevæget mig til at gøre nedenstaaende Optegnelser, som jeg kun har tænkt mig som et Supplement til den Oversigt i populær Form, jeg i «Tilskueren»s Oktoberhæfte 1905 forsøgte at give af det gamle Kretas-Kultur i andet Aartusinde f. Kr. Da det begge Gange er andre, specielle Studieformaal, der har ført mig did, har jeg ikke haft Tid til den Fordybelse, en udtømmende Behandling vilde kræve. En Vurdering af det helt nye Materiale og af den anvendte Metode har jeg dog forsøgt, og jeg tilføjer Litteraturhenvisninger for det allerede offentliggjorte Materiale, for at enhver, der finder Meddelelserne for lakoniske, selv kan forfølge Spørgsmaalene videre og skaffe sig et bedre Overblik.

Den kretiske Kultur- og Kunsthistorie maa nu begynde med de 6,43 Meter høje, neolitiske Lag under Knossospaladset, og her bliver der straks Anledning til at undersøge Evans' Datering af disse lidt nærmere[1]. Han gaar ud fra, at naar Kulturlagene fra de tidligste Paladsrester til den nuværende Jordoverflade har en Højde af 5,33 Meter, og der hertil er medgaaet 5800 Aar, saa maa de neolitiske Lag have brugt mindst lige saa lang Tid om at danne sig, og vi naar da op til en Alder af 12000 eller — hvor Stenalderaflejringerne er 8 Meter dybe — 14000 Aar for de ældste Lag. Hertil er nu først at bemærke, at allerede Evans' Datering af de ældste Lag ovenover de neolitiske, af den saakaldte «Early Minoan Period» utvivlsomt er for høj. Han gaar navnlig ud fra de haandpolerede mørke Lervaser paa høj Fod af «Early Minoan

---

[1] Annual of British School X 25.

Period» og stiller dem for Profilens Skyld, skønt denne ikke er helt identisk, sammen med de Lervaser, Petrie fandt i Lagene fra første Dynasti i Abydos, og finder tillige, at Stenvaserne har Form som dem, der anvendtes i Ægypten under de fire ældste Dynastier. Men begge disse Kriterier er altfor usikre. Stenkar af sidstnævnte Type er ogsaa senere i Brug i Ægypten[1], og sortpolerede Lerkar med Fod er en saa lidet original Opfindelse, at den vel nok kan gøres uafhængig af fremmed Paavirkning i to forskellige Lande til forskellige Tider. Meget mærkeligere er f. Eks. Ligheden mellem de forhistoriske, ægyptiske Idoler og de græske Kykladeidoler, og dog tvivler ingen om, at de er adskilte ved Aartusinders Mellemrum[2]. Og nu de neolitiske Lags Højde! Her er at overveje, at de er fundne uden nogensomhelst Forbindelse med Stenmure og altsaa tilhører en Tid, hvor Menneskene boede i Hytter af forgængeligere Materiale. Men da er Lagdannelserne ganske anderledes hurtige, end naar de faste Paladsbygninger gror op og bevarer Niveauet ens i Aarhundreder, og ingen kan i Virkeligheden ane, hvor kort eller hvor lang deres Vækstperiode er. Hvilken Højde har ikke vore Køkkenmøddinger naaet i ofte forholdsvis kort Tid, og de neolitiske Knossoslag kunde godt ligne Affaldsdynger. En langt paalideligere Datering har Halbherr givet af sine Fund i Kuppelgraven i Hagia Triada[3], idet han gaar ud fra Seglstenene, der dels er ægyptisk paavirkede, dels ligefrem importerede fra Ægypten. Allerede Evans havde i Hagios Onuphrios fundet lignende Seglsten og gjort opmærksom baade paa deres Ælde og deres Forbindelse med Ægypten[4], men Halbherr har kunnet give fastere Holdepunkter og eftervise Slægtskab med en Gruppe, der kun er i Brug mellem 6te og 11te Dynasti. Saaledes kan denne Grav, der er Early Minoan, dateres senest til anden Halvdel af tredie Aartusinde f. Kr., og hinsides dette Tidsrum, til første Halvdel af samme Aartusinde og muligt allerede noget tidligere maa de neolitiske Knossoslag dateres.

---

[1] Personlig Optegnelse fra Kairomusæet.
[2] Sml. Capart, Primitive Art of Egypt passim.
[3] Rendiconti dell'Instituto Lombardo XXI (1905) 248 ff.
[4] Journal of hellenic studies XIV 325 ff.

Mackenzie har ret udførligt beskrevet de neolitiske Vaser, der er haandlavede, glatpolerede og af sort eller graaligt Ler, ofte helt uden Dekoration, men stundom smykkede med simple, indridsede geometriske Mønstre[1]. Jeg skal kun fremhæve de to interessanteste Grupper: 1) Vaser med rillet Overflade. Rillerne er før Brændingen ridsede ind med en stump Genstand og gennemskærer lodret og nogenlunde regelmæssigt Karrets Overflade med Bølger og Bølgedale; 2) Vaser med grov, tæt Punktering i Mellemrummene mellem de geometriske Mønstre, udført med en Pren. Baade Forkærligheden for en ru Overflade og for stærk Punktering er, som vi skal se, karakteristisk for dén følgende Tids Keramik, men saa langt kan altsaa Traditionen forfølges tilbage.

Sammen med Vaserne er fundne raa Leridoler, afskaarne forneden og staafaste, men ellers uhyre raa og formløse, rene Baityloi, hvis Køn dog undertiden er angivet ved Bryster og rima. En enkelt Dame bærer et Skærf, fremstillet ved en indridset Streg ledsaget af to Punktrækker, tværs over Brystet og om Lænden et Skørt, angivet paa lignende Maade. Sammen med dem er funden en lille, nøgen Elfenbensidol, der allerede er mere udpræget, med Arme og Ben udførte. Materialet, men ikke Formen viser hen til Ægypten, hvis Indflydelse ellers ikke spores i denne Periode.

Langt større Interesse knytter sig til Early Minoan, den ældste Broncealder, og da navnlig til Fundene i den allerede omtalte Tholos ved Hagia Triada og i en Nekropol ved Kumasa, der ligger ti Kilometer østlig for Gortyn. Sidstnævnte Sted har Kretenseren Xanthudides gravet, og Resultaterne vil blive offentliggjorte i Ἐφημερὶς ἀρχαιολογική. Kuppelgraven ved Hagia Triada er lille, kun 9 Meter i Diameter, altsaa et Mellemled mellem de smaa Kuppelgrave paa Syra og de store mykeniske, men langs dens Dromos ligger tolv Kamre, seks paa hver Side, der aabenbart er byggede til, efter at Hovedgraven var overfyldt. I denne fandtes nemlig talrige Lig, planløst opstablede og med Gravgodset slængt hen rundt om. Efter Knoklernes Mængde anslaar Halbherr Ligenes Antal til ca. 200, mens der i Kamrene fandtes tilsammen ca. 50 Lig.

[1] Journ. of hell. stud. XXIII 158 ff. og Tavle IV.

Det laa nær ved Synet af denne Massegrav at tænke paa et Blodbad, paa et mægtigt Slag, efter hvilket man havde jordet de Faldne saaledes i Uorden, men dette er udelukket derved, at der ogsaa foreligger Knokkelrester af Kvinder og Børn. Tillige viser de i Kamrene fundne Vaser sig at være yngre end dem i Graven selv og vidner altsaa om en længere Tradition, og endeligt er det paafaldende og saare betegnende, at de underste og altsaa ældste Lig i Tholos synes at være nedlagte omhyggeligt i Terrakottasarkofager, af hvilke der fandtes Fragmenter, medens Omsorgen for de Døde er aftaget stadigt mere, efterhaanden som Graven fyldtes.

I Kumasa og Hagia Triadas Tholos træffer vi allerede talrige Spor af Ægyptens Indflydelse[1]. Vi har allerede omtalt Seglene, der i Reglen er prismatiske og ofte dekorerede paa tre Sider med Bue- og Spiralmønstre — de simple, forbundne Spiraler, der kendes bedst fra de mykeniske Skaktgraves Ligsten og Metalsmykker og er fælles-europæiske — eller med Dyre- og Menneskefigurer, de sidste i primitiv-geometrisk Nøgenhed. Materialet er Elfenben, Ben og Steatit. I Kumasa er fundet Halsbaand, dannede af mandelformede Skiferperler, der kan betragtes som Urformen for de kretisk-mykeniske Gemmer, men endnu er uden Indgravering af nogen Art. Mest ægyptiske i Formgivning er Stenvaserne. Der er flade Daaser af grønlig Sten, formodenligt til Tatoveresminke, med Riller paa Siden og tilsvarende Huller i Laaget til Snore. Nogle minder om ægyptiske Offerborde og har to til fire skaalformede Fordybninger og paa Siderne Gennemboringer til Snorene. Mærkeligt er et terasseformet, rektangulært Laag af samme Materiale med en inkrusteret hvid Kalkstensrosette paa øverste Flade. Man forstaar ikke rigtig Meningen med disse Afsatser og Riller, med mindre de skulde tjene til Tilberedelsen af Sminker eller Opbevaring af Pensler og Stifter. Mens der i Stenvaserne fra Kumasa som Følge af den fremmede Paavirkning hersker en stor Ensartethed i Formen, aabenbarer sig i Lerkarrenes Formgivning en vild, primitiv Fantasi. Der er Vaser i de forskelligste Dyreformer og to Menneskevaser, af hvilke den ene er stiliseret som en

[1] Se Rendiconti anf. St. Tavle VII—IX.

Kvinde med Halsbaand og Bryster og et Barn i Favnen, Barnet tjener tillige som Tud. Saa meget denne Konception end minder om trojansk Keramik fra II Stad, er der vistnok ingen Sammenhæng: Formen er helt forskellig. Der er ogsaa Vaser med paaklæbede Dyre- og Menneskefigurer ganske som de monokrome Kykladevaser[1], og af disse vil særligt et Kar vække Opsigt, af Form som en Tyr og med tre smaa, paaklæbede Mandsfigurer: to hænger paa hvert sit Horn, den tredie hænger midt over Panden. Det er en ganske vist primitiv, men dog foreløbigt den ældste Fremstilling af den yndede kretiske Tauromachi eller Taurokathapsi. Baade her og i Kykladekeramikken er ogsaa det saakaldte Flaskegræskar (Flaschenkürbiss) yndet: bugede Kar med lang, snabelagtig Tud. I den lille Flække Basiliké Hierapetru ved Gurniá, hvor Amerikaneren Seager lige har gravet, er fundet en stor Mængde af disse Kar af særlig typisk, pelikanagtig Form. Iøvrigt er Formerne i Kretas ældste Broncealder omtrent saa talrige som Karrene. Denne Mangfoldighed er ikke af det gode, men vidner om, at den enkelte Pottemager arbejdede ganske efter eget Forgodtbefindende. Naar Keramikken gør Fremskridt, naar Samarbejde og Tradition mærkes, vil der altid indtræde en stærk Formindskelse af den primitive Formrigdom, en Erfaring der særligt kan gøres i Phylakopi paa Melos[2]. Men efter Overgangsperioden med de faa Former indtræder en tredie Periode med en naturligere Formrigdom, der har Sammenhæng med Vasens Brug og er begrænset ved Tradition og Erfaring.

Paa et Punkt kan man dog ogsaa for den barbariske Kumasa-Keramiks Vedkommende tale om Tradition, nemlig med Hensyn til Dekorationen. Vi finder her de første Vaser med Barbotindekoration. Den tekniske Fremgangsmaade er den, at fugtig Ler presses gennem et Rør og dryppes ligesom Sukker paa en Kage i Smaaklumper paa Lerkarret under Brændingen. Resultatet bliver, at Karrets Overflade kommer til at minde om en vortet Haand — eller mere poetisk om et Maanelandskab. Undertiden har Pottemageren forsøgt

[1] Sml. Athen. Mitt. XI Beil. II (S. 209).

[2] Excavations at Phylakopi 80 ff.

at danne Mønstre, især Spiraler af Klumperne, men Teknikken er for rysthaandet til at give et godt Resultat. Naar vi nu tillige ser, at en hel Række andre Vaser fra Kumasa har en rillet Overflade, gennemgaaende med noget bredere Riller end i den neolitiske Keramik, forstaar man, at det er den samme Forkærlighed for en ru Overflade, som vi mødte i den ældste Keramik, der ogsaa har medført Barbotinteknikken. Selv den neolitiske Keramiks grove Punktering med Pren genfindes i Kumasakarrene. Nu begynder man tillige at bemale Vaserne med matte Farver: Hvidt, Sort og Rødt. Hyppige er hvide Striber paa sort Grund, altsaa en Farvegivning som i den senere Kamaresteknik. Noget mere udviklede er Vaserne fra Tholosgraven i Hagia Triada[1]. Af formel Interesse er en stor, monokrom Lerlampe af Form som en buget, tohanket Skaal, til hvilken er føjet en Tud af Form som de senere smaa græske Lerlamper. I denne maa man kunne have anbragt en mægtig Væge med Forbindelse ned til den store Beholder og saaledes frembragt en ret betydelig Lysstyrke[2]. De smukke Kar, der er bemalede med røde og hvide Halsbaandmønstre paa sort Grund, ser allerede ud som Kamareskar, kun er Farverne matte. En Del Snabelkander med Barbotindekoration er udelukkende fundne i Kamrene langs Dromos og er altsaa en Del yngre. De er forsynede med tre vertikale Hanke nær Mundingen, deraf to paa Siderne og en større bag i «Nakken», en Formgivning der er almindelig senere i Kamareskanderne[3]. Saa er der nogle Vaser, der er dekorerede med store Punkter eller snarere Klatter i hvid Farve, aabenbart en malerisk Efterligning af Barbotin eller af den grove og tætte Punktering. Saadanne Bælter med store, hvide Punkter hører ogsaa til Kamaresstilens faste Bestand. Mellem disse og den følgende Tids Vaser har vi altsaa kunnet paavise ikke alene en dekorativ, men — hvad der er mere værd at bemærke — ogsaa tildels en formel Sammenhæng. Det første Skridt til Overvindelse af den barbarisk-vilkaarlige Formrigdom er altsaa gjort, en naturlig Ud-

---

[1] Se Rendiconti anf. St. Tavle X—XI.

[2] Anf. St. Tavle IX fig. 21.

[3] Se f. Eks. Journ. XXI Tavle VI a.

vælgelse begynder at gøre sig gældende, og det er den alene, der formaar at gøre Karformer lige saa vel som Dyreformer levedygtige.

Plastikken repræsenteres i disse ældre Broncealderfund for en stor Del af de flade, nøgne Idoler, der er typiske ogsaa for Kykladerne. En saadan fra Kumasa har stærkt udviklet Underliv ligesom den, der under Arkæologkongressen gav Anledning til dybsindige Overvejelser angaaende den religiøse Betydning af den svangre «Inselfrau»[1]. Jeg tror ikke rigtigt paa det Svangerskab, som man ogsaa vil genfinde i en cyprisk, beklædt Figur[2]. Det er et simpelthen kunstnerisk Fænomen. Naar en primitiv Kunstner gør en Opdagelse, fortæller han gerne lidt højt derom. Man kan sammenligne med de uhyre Kvindebryster paa sf. og rf. Vaser. Af større Interesse er det derimod, at tre af Idolerne er flikkede. Det viser, at de ikke er forfærdigede alene til Gravudstyr, men, hvad forøvrigt Fund i Hustomter forlængst har vist, har været i Brug i det virkelige Liv som Gudebilleder, Amuletter eller Udsmykning, og man har medgivet den Døde Eksemplarer, der allerede havde gjort lang, tro Tjeneste.

Ved Siden af Kykladeidolerne dukker i Hagia Triadas Tholos to helt nye Figurtyper op, begge fremstillende Kvinder i lang Klædning, der falder helt ned til Fødderne. Den ene Type er forneden tilspidset og slutter sig aabenbart direkte til de ægyptiske Ushebtis. Denne Form dør snart ud. Men den anden, der ved første Blik erindrer om de raa, bætyliske Idoler fra Stenalderen, danner Grundformen for de senere kretisk-mykeniske Cylinderidoler. Vore Figurer er dog snarere trekantede, men har en god Standflade forneden, hvad der gør Formen praktisk og levedygtig.

De fundne Broncedolke er uden Interesse, af den ældste Broncealders sædvanlige Type, der endnu minder om Stenknivene.

Evans har som bekendt for hele den kretiske Civilisation fra den neolitiske Periode til den græske Kulturs Begyndelse

---

[1] Congrès Intern. d'Athènes 1905, 222 f.

[2] Perrot et Chipiez III 201 fig. 143.

i den geometriske Tid, opstillet en kronologisk Tredeling i Early, Middle og Late Minoan, hvert Afsnit med flere Underafdelinger[1]. Benævnelsen: Minoan har to Mangler: en kronologisk, fordi det er mer end uheldigt at betegne et Tidsrum paa over 1500 Aar med en enkelt Herskers Navn, selv om dette skal gælde for et helt Dynasti. Thi baade Knossos- og Phaistospaladsets Ødelæggelse efter Kamaresperioden vidner om et Brud paa den historiske Tradition, selv om den etniske og kulturelle Tradition, hvad f. Eks. Dörpfeld benægter, er ubrudt. Desuden er den nye Benævnelse akkurat lige saa lokalt begrænset som det tidligere Fællesnavn: mykenisk. Vi ved ikke engang sikkert, om Udviklingen var den samme overalt paa Kreta selv. Det, der tiltrængtes, var en passende Fællesbenævnelse for hele Kulturen med alle dens Centrer og Faser. Hvorfor forkaste det uskyldige, rent geografiske Fællesnavn: ægæisk? Jeg ser ikke rettere, end at den Evanske Nomenklatur, som de andre Udgravere kun alt for villigt har antaget, er uheldig, slet gennemtænkt og retarderende for en generel Opfattelse.

Kumasa- og Tholosfundene i Hagia Triada tilhører altsaa den saakaldte Early Minoan, mens Middle Minoan betegner Kamaresstilens Blomstring. Dog sker Overgangen til Anvendelse af Fernisfarver først i Middle Minoan II og ganske jævnt, saa man ofte er i Tvivl, hvor Polering har gjort Vasens Overflade lysende. Det er derfor ganske naturligt, at det først er den sorte Farve, der er Fernis, baade naar den anvendes som Bundfarve og i Ornamenterne. Thi samtidigt med de egenlige Kamaresvaser med hvide og røde Tegninger paa sort Grund optræder Vaser med sorte Tegninger paa mat, gul Grund. Alle de gamle Dekorationsmaader: Barbotin, Riller og grov Punktering, spiller vedblivende en stor Rolle, ja formodentlig stammer meget af den Løshed og Flothed i Kamaresstilen, der baade beundres og misbilliges, fra den Vilkaarlighed, hvortil den rysthaandede Barbotinteknik let fører[2].

[1] Essai de la classification des époques de la civilisation Minoenne. London 1906.

[2] Journ. XXI T. VI, XXIII T. V—VII og S. 175 ff. — Monum. dei Lincei VI T. IX—XI o. s. v.

Den ældre Kamaresstil røber derimod ikke nogen udpræget Natursans. Botanikken repræsenteres næsten kun af de smukke hvide Liljer med de lange, røde Støvdragere, der endnu er saa almindelige paa Kreta, og disse anvendes rent dekorativt stiliserede. Firblade er fuldkomment geometriske, og hvad der stundom ser ud som Grene med Bladeværk, viser sig ret beset at være en Slags «Grätenornament» med eller uden Klatpunktering i Mellemrummene[1]. Af Havets Fauna er foreløbigt kun Fisk repræsenterede, som det jo ogsaa er det eneste Havdyr i Dipylonstilen[2]. Men denne Blanding af Frihed og Lethaandethed og geometrisk Stilisering skaber ofte Dekorationer af uforlignelig Skønhedsvirkning, og teknisk set kan kun de fineste protokorintiske Kar stilles ved Siden af Kamaresvaserne. Værd at mærke er Økseornamentet, der endnu er uden Skaft og synes at være dannet af to Liljer, forbundne som ellers i geometrisk Stil to Trekanter. Deraf dannes nu et helt Lilje-Øksehjul, et yndet Dekorationsmotiv paa store Kar[3]. Dog kan allerede i denne Periode Øksens Betydning som helligt Symbol eftervises. Flere Kar efterligner Metalforbilleder og har Bukler, bemalede som Metalnagler, i Bunden eller paa Siderne[4]. De smukkeste Kamaresvaser er dog vel dem, Halbherr ved en Gravning i Phaistos under den store Trappe, der fører op til Megaron, har bragt for Dagen, navnlig to smaa Kar med plastisk Udsmykning kombineret med den farvede Dekoration. Paa det ene ses en Frise med Spiraler, paa det andet en saadan med Imitation af Muslingeskaller, over al Beskrivelse sart og yndig. Sammen med disse er fundet et morsomt Kar af Form som et Mandshoved. Den ringe Aabning baade foroven og forneden viser, at det har været anvendt som Tragt. Manden har langt rødmalet Hageskæg, desuden Bakkenbarter og Overskæg, begge kun fremstillede ved røde Punkter. Det noget traurigt hængende Overskæg er en Mærkværdighed, thi baade i ægæisk og i ældre arkaisk Kunst plejer Mændene at have Overlæben bar-

[1] Journ. XXI T. VII og XXIII 178 fig. 5. Annual VIII 26 f.

[2] Mon. dei Lincei VI T. IX 8 fra Kamares. Nyligt en Mængde med Fisk fra Phaistos.

[3] Annual X 9 fig. 2.

[4] Annual X 15 ff., VIII 120, IX T. II.

beret[1]. Af formel Interesse er nogle Snabelkander fra denne Periode med ganske lille Munding, to Sidehanke, men ingen Hank bagude[2]. De føles som Forløbere for næste Periodes «Bøjlekander». De ældste Bøjlekander, vi kender, er fundne i Gurniá og har tre Hanke i Stedet for to ved Bøjlen, minder altsaa om de almindelige Kamareskander. Vi ser altsaa her to forskellige Overgangsformer.

Det er i Middle Minoan III, at Natursansen vaagner. Denne Periode er samtidig med Skaktgravene i Mykenai, og de Broncekar, der findes sammen med Vaserne paa Kreta, ligner ganske de mykeniske fra disse Grave[3]. Det samme gælder de smukke Fayencekar[4]. Samme Periode tilhører Tempelfundet i Knossos, som jeg ikke skal komme videre ind paa[5], men kun anføre et Par nye Iagttagelser. De talrige, forskelligt bemalede Muslingeskaller — sml. Reliefvasen fra Phaistos ovenfor — har sammen med Blomster og Flyvefisk dannet et helt Havlandskab og været befæstet paa en Baggrund af Træ eller Tøj. Det samme gælder det navnkundige Marmorkors, der paa Bagsiden er ganske ru og aabenbart ikke har været fritstaaende Kultsymbol, men — hvad der unægteligt gør det mindre interessant — dekorativt Led i en Helhed. Man kan danne sig en Forestilling om dets Anbringelse gennem den ene af de sære Støbeforme fra Siteia, hvor baade Solhjul og Skjold er forsynede med Kors[6]. Man bemærke ogsaa, hvorledes Dekorationen i Gudindernes Dragt stemmer med Kamaresstilen: den «løbende Hund», Kvadraterne, men især den hvide, barbotinagtige Punktering hos den store, fragmenterede Gudinde. I Votivroberne bøjer Blomsterne sig, dog ikke af egen Tynge, men for at følge Buerne og fylde Rummet ud, hvad der er typisk Kamares. Votivroberne og -bælterne er ogsaa ru paa Bagsiden og bestemte til at fæstes paa en Baggrund (sml. Tavlerne med Votivgenstande i de græske Kirker).

---

[1] Sml. Daremberg—Saglio: Dictionnaire under: barba.
[2] Annual IX 50 fig. 26.
[3] Annual IX 122 ff.
[4] Annual VIII 25.
[5] Sml. Annual IX 60 ff.
[6] Ἐφημ. ἀρχ. 1900 T. 3.

Pernier har for et Par Aar siden i Phaistos fundet et Kapel fra denne Periode med Kamaresvaser og et stort Offerbord af Terrakotta[1], der i Modsætning til de ægyptiske kun har én skaalformet Fordybning og langs Randen er dekoreret med indridsede Dobbeltspiraler og Økser, der afveksler uden nogensomhelst Plan. Til Libationerne har formodenligt de smaa Stenskaale været anvendte, der fandtes sammen dermed. Ogsaa en Tritonmusling er funden her og findes jævnligt i Kapellerne. Det er et Musikinstrument, som vi paa Seglbillederne ser de Adorerende traktere til Gudernes Ære[2]. Meget smuk er en Skaal af blaa Steatit, ottesidet og dekoreret med en Art Volutmotiver, Rosetter og Trekanter med modvendte Spidser[3]. Den minder om ægyptiske Skaale, men er dog fuldkommen original; der kan kun være Tale om Impulser, ikke om Efterligning eller Import. Fundet kan dateres ved en Lertablet med hjærteformet Seglaftryk, der svarer til ægyptiske Segl fra XII Dynasti[4], og da dette stemmer godt med de øvrige Kamaresfund, kan vi ansætte Helligdommen til ca. 2000 f. Kr. Den har tilhørt den ældre Paladsbygning, der blev lagt øde, og den var Beboerne af det «mykeniske» Phaistospalads ubekendt.

I Hagia Triada, i Nærheden af den ældste Tholos, har Paribeni fundet en hel Kamaresnekropol med et broget og rigt Indhold af Vaser[5], dekorerede med hvide, røde og sorte Ornamenter, Barbotin, Riller og Punktering. I en Kuppelgrav fandtes to Terrakottasarkofager og tre frit nedlagte Lig, i en anden var der i Gulvet som hyppigt ogsaa i de mykeniske Grave en Grube, i hvilken var anbragt en Terrakottasarkofag med Ligrester af en Mand, som man sagtens har deponeret her for igen at kunne benytte den store Sarkofag, der var Gravkamrets Pryd. I denne fandtes to Hjærneskaller, men alle Kostbarheder var røvede. Sarkofagen har Huller i Bunden, og Karo har med Rette formodet, at disse skulde

---

[1] Monum. dei Lincei XIV T. XXXIV—XXXVI.

[2] Monum. anf. St. S. 477 ff. og 492. — Journ. XXI 142. — Annual VIII 32.

[3] Monum. anf. St. S. 479 fig. 87.

[4] Anf. St. S. 487 fig 91.

[5] Monum. dei Lincei XIV 677 ff. og T. XLII—XLIII.

tjene til at fremskynde Ligenes Opløsning[1]. Vi vilde da her have den Behandlingsmaade af de Døde, der gik forud for og forklarer Ligbrændingen. Grækerne har, som Orsi har set, ikke anvendt Benskrabningen, men Erfaringen om, at Ligene dog ikke kunde holde sig, og at al Omsorg var unyttig, samt Livets hurtige Vækst, nye Generationers Blomstring og Død har tidligt ført Beboerne af de græske Lande til at fremskynde Forvitringen. Hvorledes dette har avlet Forestillingen om Dødsriget og gjort Ligbrændingen til en Pietetsakt, har jeg i Indledningen til min Bog «Dipylongräber und Dipylonvasen» søgt at eftervise, og jeg betragter dette nye Fund som et Vidnesbyrd om de Tankers Rigtighed, jeg dengang fremsatte. Fundet taler ogsaa for, at Ligbrændingen i Grækenland er autokton, og at Pfuhl altsaa med Urette vil fastholde den af Rohde udtalte Formodning om, at Skikken skulde være indvandret fra Mesopotamien[2]. Forøvrigt, selv om saa var, viser Fundet i det mindste, at Jordbunden var vel beredt. Hullerne i Bunden viser tillige, at Ligene ikke har været kødløse ved Ristning, da de nedlagdes, saaledes som Dörpfeld nu mener[3], thi Ristning vilde kun hæmme den ønskede Opløsningsproces. Paastanden svæver overhovedet rent i det blaa. I et sentmykenisk Gravkammer paa Kreta finder vi uformidlet Ligbrænding anvendt Side om Side med Begravelser[4].

Vi vender tilbage til den store Stensarkofag, hvis Fresker allerede har naaet stort Ry, skønt ingen Afbildning eller Beskrivelse endnu foreligger[5]. Paa hver af Kistens to Smalsider ses to Kvinder med Polos paa en Vogn, forspændt i det ene Billede med to Muldyr, i det andet med to vingede, kortnæbbede Griffe, der nærmest ligner den kæmpende Grif paa det sentmykeniske Elfenbensspejlhaandtag fra Enkomi paa Cypern[6]. Over dem svæver en Ørn med polosagtig Opsats paa Hovedet. Paa de to Langsider er fremstillede et

[1] Archiv für Religionswissenschaft VIII 523.
[2] Göttingische gelehrte Anzeigen 1906, 341.
[3] Mélanges Nicole 95.
[4] Ἐφημ. ἀρχ. 1904, 22 ff. og T. 3.
[5] Kort Omtale af Paribeni i Rendiconti dei Lincei XII (1903) 345.
[6] Excavations in Cyprus T. II 872 A.

Alteroffer og Gravofre. I det første Billede: Alterofret ses længst tilhøjre et helligt Træ ragende op over en med Hornsymboler besat Mur. Foran dette er et Alter, paa hvilket en Kvinde lige har anbragt en stor Kande, og over hvilket hænger en Kurv med Frugter. Mellem Alter og Helligdom staar en Pille, kronet af den hellige Dobbeltøkse, og ovenpaa denne sidder en stor Fugl, der ligner en Ravn eller en Ørn. Man mindes herved om det ældgamle Alter for Zeus Lykaios i Arkadien, nær hvilket der stod to høje Søjler, der hver fordum i Følge Pausanias bar en gylden Ørn paa Toppen[1]. Baggrunden for denne Scene er blaa, men nu følger et Bælte med hvid Baggrund, mens det sidste Stykke, yderst tilvenstre, har en rødgul. Hermed er ikke betegnet nogen Luft- eller Sceneforandring, men det er et rent teknisk Middel for Kontrastvirkningens Skyld: et blaat Træ har en hvid Baggrund, mens stærk Anvendelse af hvid Farve i Figurerne medfører en blaa eller gylden Baggrund. Paa vor hvide Baggrund er der en Fremstilling med stærk Anvendelse af røde Farver af Offerdyrene selv: to Geder ligger paa Jorden, en mægtig Tyr, hvis Ben er sammenbundne med røde Baand, ligger paa Siden, med Bugen fremefter, paa et Bord, mens det røde Blod rinder fra dens Hals ned i et Kar. Tyrens Hale er svungen fra neden opefter og ender — omtrent som paa de rhodiske Vaser og i Europarelieffet fra Selinunt[2] — i elegant flettede Duske. Over Tyren ses Overkroppen af en Fløjtespiller. Derefter følger — paa den gyldenrøde Baggrund — tre Kvinder med hvid Hud og i hvide Dragter. Desværre er kun den nederste Halvdel af Legemerne bevarede; af den forreste Kvinde ses Hænderne, der synes at holde noget — Kastagnetter eller en Skaal, det er ikke til at afgøre.

Gravofret paa den modsatte Langside falder i to Afdelinger. Til venstre ses to Piller med Økser og Ørne og mellem dem en mægtig Vase, i hvilken en Kvinde hælder noget fra en Amfora. Saa gammel er altsaa Grav- eller Monumentvasen, ikke, som man før troede, først opstaaet i

---

[1] Paus. VIII 38, 7.

[2] Salzmann: Necropole de Camiros T. L. — Perrot et Chipiez VIII 489 fig. 248.

Dipylontiden. Den ofrende Kvinde bærer ligesom den Kvinde paa den modsatte Side, der sætter Kanden paa Altret, et Skørt af Faareskind, kendeligt ikke alene paa Ulden, der er antydet i Farve, men ogsaa paa Faarehalerne. Dette er en primitiv Dragt, der aabenbart har været foreskreven i visse Offer- og Kultritualer. Nu ved vi fra Porphyrius' Skildring af Pythagoras' Liv, at det var Skik baade i de kretiske Mysterier, navnlig dem der gjaldt Daktylen Morgos, og ved Nedstigningen i den idæiske Zeusgrotte at omgjorde sig med Uld[1]. Men i Idagrotten laa jo netop Zeus begravet, og Kulten her har sikkert været beslægtet med Gravkulten. Denne Tradition er af stor Interesse, og vi begriber nu ogsaa Ligheden mellem Gude- og Gravofret paa vor Sarkofags to Sider. Netop paa Kreta har den animistiske Kult i lange Tider præget ogsaa Gudernes Dyrkelse.

Efter den ofrende Kvinde følger en Kvinde i almindelig Dragt, bærende et Kar, og saa kommer den interessanteste Figur: en Citharspiller i lang Klædning. Denne Dragt er i hin Tid yderst sjælden hos Mænd[2], og saa meget naturligere ser vi i denne Skikkelse en Forløber for den langbeklædte Apollo Musagetes eller Kitharoeden i klassisk Tid. Han støtter den syvstrængede Cithar, der er gul og besat med Ringe, ved Hjælp af et Baand om Haandleddet mod sit Bryst, og Citharen dækker en Del af Legemet, men afbrydes saa pludseligt paa et Stykke for ikke at dække den smukke Brystrand af Klædningen — et ægte arkaisk Træk. Bag «Apollo» følger paa blaa Grund tre Mænd i hvide Faareskind, der bevæger sig i modsat Retning, til højre og bærer en Tyrekalv, et Gedekid og et Rhyton. De modtages af en mandlig Skikkelse uden Arme i lang, hvid Kjortel, der staar foran en Dør eller Portal, men adskilt fra Adoranterne ved et Træ: en Pinje eller en Sykomore. Det er sikkert den Døde selv, hyllet i sit Ligklæde, der staar foran sin Grav og modtager de efterlevendes Tribut. Han er ganske vist ikke hvid som de Døde og som Thanatos i sf. og rf. Vasemaleri, men i saa Fald havde vi jo heller intet kunnet vide om hans Køn og

---

[1] Vita Pythagorae 17.
[2] Sml. W. A. Müller: Nacktheit und Entblössung S. 68.

havde taget ham for en Kvinde. Billedet kan minde lidt om ægyptiske Fremstillinger af Gravkult, f. Eks. om et lille Træmaleri i Kairomusæet, hvor man ser en Kvinde knæle foran en Sykomore, bag hvilken Gravboligen ligger i selve Thebens «Totenstadt».

Igennem flere Aarhundreder, fra c. 2000 til 1600 synes den mærkelige Helligdom i Petsofá nær Palæokastro at have bestaaet[1]. Dateringen er som sædvanligt foretagen ved Hjælp af Vaserne, der rækker fra Kamarestiden ned i «mykenisk» Tid (Late Minoan II). I et 17—20 Cm. højt Jordlag fandtes mellem Aske- og Kulrester en Mængde Votivterrakotter, dels fuldstændige Billeder af Mænd og Kvinder, dels og navnlig enkelte Lemmer: Fødder paa Basis, Partier af det mandlige eller kvindelige Bryst eller af Maven med Penis eller Vulva, fremdeles Hænder, Arme, Ben, Parti af et Ansigt med Øjet o. l. Disse Votivgenstande viser, at her har huset en Lægegud, hvem man som Tak for Helbredelsen har ofret en Afbildning af det helbredede Lem. Endnu den Dag i Dag er dette jo Skik i de katolske Lande, og den berømte Mirakelkirke paa Øen Tinos fyldes med saa talrige Votivlemmer af Sølv, at Præsteskabet aarligt kan bortsælge for 13000 Drakmer Sølvgenstande. Noget Tempel er ikke fundet i Petsofá, kun en omgærdet Temenos og Rester af Brandaltret, der minder om de senere græske i Olympia, Idalion og Tamassos[2]. Foruden Menneskefigurerne er ogsaa funden talrige Dyrefigurer: Okser, Svin, Hunde, Bukke. Guden har derfor formodenligt ogsaa været Dyrlæge. En hel Del Smaadyr ser derimod nærmest ud som Ræve, og deres Betydning er unægtelig lidt gaadefuld, med mindre der heri skjules en fin, men ondskabsfuld Karakteristik af Stedets Præsteskab.

Ligesom i Phaistos formaar man nu ogsaa i Knossos at skelne to forskellige Byggeperioder: et ældre og et yngre Palads[3]. Dog er Adskillelsen mindre let her, dels fordi Ombygninger er foretagne allerede i det ældre Palads — der er

[1] Annual IX 356 ff. og T. VII—XIII.
[2] Sml. Ohnefalsch-Richter: Kypros T. 213, 5.
[3] Sml. Evans i Annual X 1 ff. — Dörpfeld i Athen. Mitt. XXX 257 ff.

f. Eks. et Magasin, hvor der i Dørens Murværk kan konstateres ikke mindre end tre Ændringer — dels fordi Ødelæggelsen har været mindre gennemgribende, saa man kunde restaurere og benytte enkelte Rum igen i det nye Palads. Det gælder f. Eks. om den saakaldte Tronsal. Det ældre Kamarespalads er bleven lagt øde af Ild, hvis Spor især er synlige i de store, velkendte Magasiner, mærkeligt nok ikke paa Stukbeklædningen, men indenfor denne paa Stenene selv. Samme Iagttagelse har man gjort i Troja, og Dörpfeld lod sig dengang forlede til at tro, at man havde sværtet Stenene ved Ild, før man beklædte dem med Stuk. Nu har Kemi og Erfaring lært, at Stukken kan forblive lys, fordi dens Kalkdele opsuges af Ilden, mens disse holdes tilbage under Stukken og farver Stenens Overflade sort. I Room of the Column Bases er der ogsaa paa Søjlebaserne stærke Brandspor; man ser, hvorledes Ilden ved Træsøjlens Rand har ædt sig ned i Stenen. Navnlig paa Vestsiden af den store Centralgaard kan de to Byggeperioder tydeligt skelnes, og man ser, at Paladsfasaden har været helt forskellig i ældre og yngre Tid. Det forekommer mig ikke desto mindre, hvor vigtig denne Adskillelse end er, at den aldeles ikke berettiger Dörpfeld til at forkaste de Ideer, Noack i sin Tid fremsatte i sin lille, udmærkede Bog: Homerische Paläste. Noack har der eftervist den gennemgribende Forskel i Salenes Profilering og i Rummenes Gruppering mellem de kretiske og Fastlandets «mykeniske» Paladser. I de første er «die breitstirnige Urform» det typiske Træk, idet Salene aabner sig paa Langsiden mod den Indtrædende og altid har Døraabningen her. Selv om en Forhal tilføjes, forandrer denne vel Maalene, men ikke Bygningens Karakter. Denne brede Front er karakteristisk for Hallerne i Babylonien, Syrien og, som det synes, ogsaa i det ældste Ægypten, hvor Udgravningerne i Kahun har lært os det tredie Aartusindes Stormandsbolig at kende[1]. Til Hovedsalen af denne Form slutter sig her de andre Rum, gror ligesom til og har fælles Skillemure. Selvfølgeligt mangler Arnen i disse ægyptiske Haller. Alle disse Træk kommer igen i de kretiske Paladser. Man kan drage

[1] Noack anf. Værk S. 29.

enkelte, store Hovedlinier gennem dem: de grupperer sig om en stor Centralgaard og gennemskæres af nogle faa, store Færdselsaarer: Korridorerne, der i deres Disposition minder om Gaderne i en romersk Legionslejr. Men fra disse Aarer breder sig nu Rummene, større og mindre, med fælles Vægge, saa det ser ud, som var de efterhaanden dannede som Cellerne i en Vokskage. Hallerne har Døraabningen paa Langsiden, og det gælder ogsaa den «mykeniske» Hovedhal i Phaistos, hvis Retning yderligere understreges ved de tre Midtsøjler parallelt med Langside og Døraabning. Ejendommelig for Kreta er kun den dobbelte Indgang til Hallen, der gentages i Forhallen, hvis Midtsøjle svarer til Anten mellem Hallens Døre. Denne tvedelte Indgang er ellers kun kendt fra de lykiske Klippegrave, der efterligner Husfasader, og er endnu et Vidnesbyrd om Rigtigheden af Herodots Udsagn om, at Lykierne var et fra Kreta indvandret Folk[1]. Det er muligt Ønsket om at gøre Døraabningen saa vid som muligt for Lysets og Luftens Skyld, der ligger til Grund for den dobbelte Dør, og det er sandsynligvis ogsaa klimatiske Aarsager, der betinger de kretiske som de ægyptiske Hallers Profilering. De mykeniske Paladser har derimod til Grundform den langstrakte Hal med Aabning paa Smalsiden og Arnested i Midten, som vi allerede lærer den at kende i Fyrsteboligen i Troja II og endnu forefinder i det mykeniske Palads i «Arne», Byen i Kopaissøen i Bøotien[2]. Denne Form, der minder om vore nordiske Høvdingehaller, følger naturligt af det nordlige Klima, og hverken Søjlerne eller Dekorationsmotiverne, der importeres fra Kreta, gør nogen Forandring i Dispositionen. Mens man i Troja II formerede Rummene ved simpelthen at bygge flere saadanne Haller Side om Side inde i samme Gaard, har man i de egentlige mykeniske Paladser lært at gruppere Rummene og forbinde dem ved Gaarde og Korridorer, men Megaron bestemmer dog stadigt Rummenes Retning, og fælles Vægge er saa godt som ukendte. Det er denne europæiske Urform, der lever videre i det græske Tempel, og den gennemgribende Forskel mellem den og den kretiske Grundform

[1] Sml. min Tilskuerartikel.

[2] Sml. ogsaa det mykeniske Palads i Phylakopi, Exc. at Phyl. S. 56 fig. 49.

bestaar ogsaa i de yngre Paladser trods alle Dörpfelds Forsøg paa Bortforklaring. Hans Folkevandringsteorier maa derfor modtages med alt Forbehold.

Af Enkeltheder fra Knossosgravningerne i 1904 maa først nævnes, at det saakaldte Teater og en lang, flisebelagt Vej, der fører fra Vest ind til dette, er helt ryddet og — navnlig — restaureret[1]. Denne Restauration er sket saa grundigt, at selv Dörpfeld med sit øvede Øje under et Besøg havde svært ved at skelne Gammelt og Nyt. Noget lignende gælder for de allerfleste Partier af Paladset, altid er Murene flikkede og store Dele byggede helt nyt op, og alt er gjort, for at ingen skal kunne skelne, hvad der er gammelt og hvad der er nyt. Det er jo saare behageligt for det store Publikum, paa hvem den kretiske Arkæologi ganske særligt synes at have taget Sigte, og det vilde heller slet ikke gøre saa meget, hvis blot Menneskene var ufejlbarlige. Men Erfaringen har jo vist, hvor liden Grund vi har til at være glade for Italienerne, der i sin Tid saa kønt restaurerede de gamle Statuer og gjorde dem «salonfähige». Man kan vel nok uden særlig Synskhed spaa, at Eftertiden vil takke Evans paa lignende Maade for hans gennemgribende Restaurationer. Thi det maa ikke glemmes, at vi her staar overfor Fund, der er os mere fremmede end de græske og romerske Statuer var Italienerne i 18de og 19de Aarh. Restaurationen strækker sig ogsaa til Kunstværkerne. Saaledes er det smukke Spillebræt[2] jo i Grunden helt moderne, thi det antike indskrænker sig til smaa grimme, sorte Pletter, der sidder som skidne Lapper paa et straalende nyt Klædebon. Selv om man indrømmer, at Metalrandene, der indfattede Mosaikstenene, tildels angiver Mønstrenes Retning, saa er dog ved Restaureringen al Kontrol af mulige Fejl, d. v. s. virkeligt Studium umuliggjort. Og da Sporene viser, at ædle Metaller, navnlig Guld og Sølv har været rigeligt anvendte, men ikke er gengivne i Restaurationen, bliver Publikum dog narret for det ægte Indtryk. Ligesaa er i Fayencetabletterne, der fremstiller Huse, ja en «hel By», næppe en Trediedel antik[3]. Nu vil

---

[1] Annual X 46 fig. 15.
[2] Annual VII 79 fig. 25.
[3] Annual VIII 15 fig. 8.

Kretenserne selv gøre det efter og gøre det bedre. Under Englændernes Fraværelse har Direktøren for Kandiamusæet Hatzidakis sammen med en Haandværker Janis restaureret Miniaturfreskerne med de dansende Kvinder og Folkeforsamlingen med Gilliérons Tegning som Udgangspunkt. Det ser uskyldigt nok ud, at Restaurationen kun er foretaget ved Tegning paa Gibs, men selve Indfatningen af Freskerne i Gibs er meget mislig: Gibsen er tørret hen over Billederne og har svækket og afbleget Farverne. Den kretiske Arkæologi minder lidt vel meget om en Kokette, der ødelægger sin sunde Teint ved Sminke.

Af nye Enkeltfund i Knossos er der at nævne Fragmenter af et Freskomaleri, der er styrtet ned fra en af de øvre Sale[1]. I dette er for neden fremstillet en Kvadervæg, Materialet er aabenbart tænkt som plettet Marmor, og deri er indfattede Rosetter af andre Stensorter; derover følger en Balustrade med Træsøjler, der bærer et Bjælkelag, ovenpaa hvilket de kendte Hornsymboler ses. Men mellem Søjlerne er Baggrunden helt blaa og fremstiller aabenbart selve den blaa Himmel. Vi har altsaa en fuldstændig pompejansk Dekoration, nærmest i anden Stil, med Kvaderværk efterlignet i Stukbemaling og med Udkig i det Fri.

Et fornyet Studium af Miniaturfreskerne er iøvrigt ikke opmuntrende; mere og mere gaar Stilløsheden og Vilkaarligheden op for én. Ogsaa Ægypterne kan levere flygtigt Arbejde, men der er, som navnlig Sennofers Grav ved Theben viser, Stil og Tradition selv i Jaskeriet, og Mage til Nudelsuppe som de hævede, gestikulerende Arme i «Teaterscenen» kunde næppe nogen Ægypter præstere. Glædeligt er derimod Gensynet af den lille Elfenbensakrobat[2], skønt Overfladen er saa ødelagt, at Muskeldetails kun hist og her kan nydes. Haaret, der var anbragt i Hullerne i Hovedet, har sandsynligvis været af Guld, siden Metallet intet irret Spor har efterladt, og det er da et lille nydeligt chryselephantint Arbejde[3]. Føjer man til denne Figur en Tyr — af ædelt Metal eller Træ, begge Dele forklarer dens Forsvinden —, faar man en

[1] Annual X 42 og T. II.
[2] Annual VIII T. II—III.
[3] Anf. St. S. 72 fig. 38.

Fremstilling af Taurokathapsien i Friskulptur, den ældste fritstaaende Billedgruppe i Europa.

Af de store Fresker er Ynglingen med det høje Rhyton af blaa Hæmatit overraskende smuk, mere levende og individuel end nogen Afbildning lader ane[1]. Det samme gælder det nyligt restaurerede Freskorelief af en Konge med Krone af vajende Guldblade, der vil forklare Anbringelsen og Formen af nogle af de smukkeste Guldsmykker fra Mykenais Skaktgrave. Den mindre Freske med Tyren og de to kvindelige og den mandlige Toreador har sandsynligvis, som det nu kan paavises for Flyvefiskefrisen fra Phylakopi, haft en Træramme og er altsaa et rigtigt Maleri, et lille Kabinetsbillede[2]. Kvinden bag Tyren med den lange Næse og Slangekrøllen er af ganske prærafaelitisk Type. Tyren med det gulbrune, sortstribede Skind gør et meget naturligt, levende Indtryk, skønt baade Formgivningen og — som sædvanligt i ægæiske Dyrebilleder — Galloppen er unaturlige. Det, der især slaar én med Undren, er den Maade, paa hvilken Figurernes lange Haar angiver Bevægelsernes Styrke. Hos Kvinden bag Tyren hænger det roligt ned, hos Kvinden foran flagrer det lidt bagud, saa man skønner, hun har taget Tilløb til Springet, og den over Tyren svævende Akrobat har Haaret flyvende vildt til alle Sider.

Lidet kendt, skønt ikke helt nyt, er et ganske lille, bemalet Relieffragment med tre rødbrune Mandsfingre i omtrent naturlig Størrelse, der holder et Tøjstykke og en Kæde med to Medailloner, dekorerede med Miniaturbilleder af Negerhoveder, let kendelige paa det krusede Haar, de tykke Læber og de barbariske, dobbelte Ørenringe. Skønt disse Negre i Naturtroskab paa langt nær ikke kan sammenlignes med Busirisvasens i Wien, er de dog som de første i europæisk Kunst mærkværdige og gør Tabet af denne Frise usædvanligt ærgerligt. Thi hvem bragte dette Negersmykke? Var det en Afrikaner, en Ægypter? Var hele Frisen en Fremstilling af tributbringende Ægyptere, altsaa et Modstykke til Ægypternes

[1] Afb. Drerup: Homer S. 98.

[2] Annual VIII 74. Excavations at Phylakopi T. III.

talrige Friser af tributbringende Keftiu? Her har Fantasien frit Spillerum.

Med Hensyn til det store, smukke, rødmalede Tyrehoved i Relief er at mærke, at Gilliéron nyligt ad teknisk Vej har eftervist, at det skal drejes nedad[1]. Først da kommer det til at virke med hele sin Kraft. Meget karakteristisk for kretisk Kunsts Styrke og Svaghed er et Relieffragment af et stærkt bøjet Ben. Knæet og Læggen er rigtige og formfaste, men Laaret er frygteligt, føjet til Knæet i en altfor spids Vinkel og ganske uorganisk i Konturen, der minder om en stærkt stiliseret Hestehals. Denne manglende Forstaaelse for det rent konstruktive er jo ogsaa et Særkende for jonisk Kunst.

Det har vist sig, at de gamle Kretere kendte ikke alene Fresko-, men ogsaa Temperamaleriet. I Knossos er fundet Fragmenter af et Loft, dekoreret med Sneglehuse i Stukefterligning, imellem hvilke der er Rosetter malede i Tempera[2]. Saadanne Temperalofter møder vi først igen i Etruskernes Gravkamre. Men ogsaa de dejlige Phylakopimalerier, der sikkert er udførte af kretiske Kunstnere, er malede i en Slags Tempera[3].

Nærved den omtalte flisebelagte Vej til «Teatret» i Knossos er udgravet et Arsenal med bl. a. 100 Pilespidser af Bronce[4]. Alene Materialet er værdt at lægge Mærke til, thi Pilespidserne plejer i ægæisk Tid stadigt regelmæssigt at være af Obsidian. En Pil gaar tabt, derfor skal den være billig, er Tanken med denne Fasthængen ved Stenspidsen. Undtagelsen vidner om Knossospaladsets Velstand. Pilene var nedlagte i Kasser, der var lukkede og forseglede, og flere af de fundne Lersegl viser ved Siden af Indskrifterne Afbildninger af Pile. Seglaftryk fra et af de tilstødende Rum viser Billeder af Vogne og lader formode, at her var Vognremise. Der gives baade gode og slette Aftryk af samme Stempel. Det er aabenbart Slottets Funktionærer, der har forseglet og stemplet disse Kasser og Rum, og da hver har haft sit Stempel, slog slige Afbildninger

---

[1] Annual VI 52.
[2] Sml. Fife i Journal of the Institute of British Architects 1901—1902.
[3] Excavations at Phylakopi 79.
[4] Annual X 60.

ikke til, og man greb til Billeder af Dyr eller fantastiske Uhyrer, for at enhver kunde have sit Kendemærke. Det maa advare imod at tage Dæmonerne og Misfostrene paa de talløse «Inselsteine» altfor højtideligt og — som f. Eks. endnu Milani — lægge dem til Grund for religionshistoriske Undersøgelser[1].

Jeg omtalte i «Tilskueren» Søjlefragmenterne i Knossos af Rosso antico fra Kap Matapan. Ved Siden af denne røde og grønne Sten finder man ogsaa sort Diorit anvendt til Søjler; store Klumper ligger baade i Kandiamusæet og i Knossos selv. Man har kunnet fastslaa, at denne Diorit er noget blødere end den næsten diamanthaarde ægyptiske og maa stamme fra de lipariske Øer. Den afgiver saaledes et nyt Bidrag baade til Kreternes Thalassokrati og forbausende høje Teknik. Thi kun Raamaterialet er indført, Forarbejdelsen er sket i Knossos. Der har været en formelig Fabrik for Stenvaser og Fayencekar knyttet til Paladset selv, som de store, halvfuldendte Kar viser[2]. Dette minder om Renæssance- og Rokokopaladserne med deres egne Fayence- og Porcellænsfabrikker (udenfor Italien Sèvres og Meissen). De skønneste af de kretiske Sten- og Fayencekar er fundne sammen med mykeniske Vaser (Late Minoan II) i den store Kongegrav («Idomeneusgraven») ved Knossos, der er aabnet i 1904[3]. Der er dejlige Steatitvaser med udskaarne, imiterede Konkylier som Dekoration af Randen, der er store Rhyta af Alabast, Steatit, Marmor, Porfyr og Diorit. Karrene har i Reglen haft Guldhanke, sjældnere Broncehanke, hvis irrede Spor da ses i Stenens Huller, men Metallerne er bortførte af Gravrøvere. Særligt fin er en Kande, paa hvis Sider Bastbaand er efterlignede i Stenen med forbausende Mesterskab. Man plejede altsaa at omgive Lerkarrene med saadanne for at bevare Indholdet køligt. Herligst er dog et Rhyton af Marmor af Form som et Løvindehoved, med et Hul i Snuden til at dække med en Prop, sagtens af Guld, saaledes at man kunde aabne og spule Karret fuldstændigt ud. Hanken har været af Guld,

[1] Milani: Studi e Materiali I—II. Se f. Eks. Seglstenene fra Zakro, Journal XXII T. VI—X.

[2] Annual VII 90 ff.

[3] Annual X 4 ff.

ligesaa Randen langs Mundingen, Øjnene var indlagte, sagtens med kostbare Stenarter. Altsaa en ganske vidunderlig Polykromi!

Velkendte er de smukke Vægtsten af Hæmatit og navnlig den pragtfulde Porfyrvægt, der er dekoreret fra øverst til nederst og paa alle Sider af to Oktopoder med udbredte Arme[1]. Denne Dekoration er tillige meget praktisk, fordi den forhindrer en bedragerisk Formindskelse af Stenen ved Borthugning af enkelte Dele. Den ringeste Flis' Afsprængning er straks synlig. Dette leder Tanken hen paa en fast Vægtenhed, og virkeligt har det vist sig, at nyligt fundne, store Broncevægte fra Hagia Triada vejer nøjagtigt det samme som Porfyrvægten, omtrent 30 Kilo. Men dette er igen omtrent en græsk Talent, hvis Vægt jo beregnes efter en Kubikfod Vands og altsaa varierer noget, efter som den atheniske eller den æginetiske Fod lægges til Grund[2]. I begge Tilfælde bliver dog Talentens Vægt netop ca. 30 Kilo; det ser ud, som var denne Vægtenhed — og da formodenligt efter samme Fremgangsmaade — funden allerede paa Kreta i andet Aartusinde.

Som allerede omtalt svarer Vaserne af Late Minoan Perioden til de mykeniske, Late Minoan II til de i deres friske Gengivelse af Havets Fauna og Flora skønnest dekorerede, men teknisk ikke helt fuldkomne ældre mykeniske, L. M. III til den senere mykeniske Keramik, i hvilken den samme Dekoration forkommer ved Stilisering, men som teknisk igen kan ligestilles med det bedste i Kamares- og i senere græsk Keramik[3]. Naar det kretiske Materiale engang foreligger ordenligt behandlet, vil man klart kunne eftervise Traditionen: Overgangene fra den med Kamaresstilen samtidige, lysgrundede Teknik og selve Kamaresornamenternes Videreliv, navnlig Greneværket, Spiralmotiverne med indlagte Rosetter[4], det seglformede Ornament, der dukker op igen som Hovedmotiv i Fikelluravaserne, Bælter med Bølgelinier eller grov Punktering, der malerisk genkalder Rille- og Barbotindekorationen o. s. v.

---

[1] Annual VII 13 og 42 fig. 12.

[2] Se herom Olympia II 19 (Dörpfeld) og Furtwängler: Aegina 51 f.

[3] Mackenzie i Journal XXIII 183 ff. Sml. mine Artikler i Tidsskrift for Industri Juli—September 1904.

[4] Annual IX 120 fig. 75 (Kamares).

Kamaresteknikken lever videre som mere underordnet Provinsialkunst ikke alene i denne[1], men ogsaa i den geometriske Periode. Særligt blandt de geometriske Vaser fra den idæiske Hule og fra Gravene ved Knossos findes der flere, dekorerede fuldstændigt i Kamaresfarver[2], og i Theramusæet saa jeg endog en i alle andre Henseender fuldstændigt geometrisk Skaal fra Samling Cigalla, der midt i de geometriske Ornamenter havde en nydelig Kamaresranke. Saaledes forstaar man ogsaa, at den kretisk-geometriske Stil er den eneste, der anvender hvid Dækfarve: det er netop gammel, folkelig Teknik, der paany kommer til Ære. I de følgende Aarhundreder er Arnestedet for den provinsielle Kamaresteknik ligesom for eteokretisk Sprog Praisos, hvis Vaser fra VI Aarh. viser en ejendommelig, ganske vist noget degenereret Kamarestegning[3]. Det er endog et stort Spørgsmaal, om ikke det polykrome Vasemaleri, der allerede i VII Aarh. begynder at vise sig rundtom paa de græske Øer og i Naukratis, har Sammenhæng med Kreta og de gamle Kamarestraditioner[4]. Endnu mærkeligere er det dog, at der paa Kreta selv i hellenistisk Tid (III—II Aarh.) dukker en ganske særegen Keramik frem, bestaaende af Reliefvaser, der med deres Riller og plastiske Dekoration ligner anden hellenistisk Keramik, men som noget for sig har hvide Blomsterranker paa den sorte Grund, malede med en Farve, der teknisk genkalder Kamares[5]. Endnu kan Mellemleddene ganske vist ikke eftervises, men det ser dog ud, som om Kamaresteknikkens Virkninger kan spores i et Tidsrum af omtrent 2000 Aar.

Endnu maa for Knossos nævnes, at Evans i 1905 har udgravet en Del med Paladset samtidige Privathuse ovre i den vestlige Højderyg, hinsides Vejen til Kandia. Statelige som de er, maa de have været beboede af Hoffets fornemme

[1] Journal XXIII 251 ff.

[2] Utydelig Afb. Annual VI 83 f.

[3] Vil blive publicerede af Bosanquet.

[4] Miss Lorimer i Journal XXV 120 f. og T. V 1. Romäos i Athen. Mitt. XXXI 196—203. Andre Prøver vil blive offentliggjorte af mig i min Publikation af Delos-Vaserne.

[5] Prøver baade i Kandia og i Athen selv, nyligt erhvervede fra Kreta, Musæumsnr. 2141—2144.

Herrer. Et af de største har en imponerende Forhal med 9 Piller og 5 Døre og et meget smukt og velbevaret Flisegulv. Væggene i dette Hus var tildels af soltørrede Lersten, et Materiale, der er almindeligt paa Fastlandet, men hidtil ikke kendtes fra Kreta i denne Periode, og inde i et af Rummene staar Lermurene paa en omløbende Stenbalustrade temmeligt højt og viser tydeligt Aftrykkene af Balustradens Træsøjler, der med deres 20 ophøjede Kanellurer minder om Ægyptens Lotussøjler.

Vi gaar over til de vigtigste nye Fund fra Late Minoan Perioden udenfor Knossos. Til den smukke Freske fra Hagia Triada Paladset med Katten, der lister sig paa en Fugl[1], er kommen et nyt Stykke med mere Greneværk og endnu en Fugl med lang Hale og Nakketop. Samme lille, paafuglelignende Fugl har jeg noteret mig paa ægyptiske Monumenter, og den ses ikke sjælden i Nildalen selv, men dens Navn er mig ubekendt.

Nær samme Palads har Halbherr fundet en ejendommelig kretisk Helligdom[2]. En bred Trappe fører op ad en Høj til et stort, firkantet Brandalter. Ved Siden af Trappen ligger en mindre Sal med et tilstødende, ganske lille Rum, der ikke har nogensomhelst Indgang, og hvis Mure, der udadtil er omhyggeligt glattede, i det Indre er ganske raa og ubearbejdede. Halbherr formoder, at der i dette lille Rum har staaet et helligt Træ, og at den tilstødende Sal har været Kultrummet. Det vilde stemme godt med Afbildningerne af hellige Træer paa Hagia Triadasarkofagen og paa Gemmerne, der næsten altid rager op over en Murkant, mens Adoranten staar nedenfor og hylder eller favner Træet[3]. I Kultsalen fandtes talrige, pyramideformede, stukbeklædte Kalkstensbaser, der skulde bære de langskaftede Dobbeløkser, og en saadan af Bronce af betydelig Størrelse fandtes virkeligt i Nærheden og er nu med Afbildningen paa Hagia Triada Sarkofagen som Forbillede og med Benyttelse af en virkelig Stenbase opstillet

[1] Monum. dei Lincei XIII T. VIII.

[2] Rendiconti dell'Inst. Lombardo XXI, 1905, 235 ff.

[3] Sml. Archiv für Religionswissenschaft VII 142 ff. Monum. dei Lincei XIV 578 fig. 50.

i Kandiamusæet. Vi har altsaa paa dette Sted alle «Remedier» fra kretisk Kult umiddelbart ved Siden af hinanden: Altret, det hellige Træes Temenos, Øksen paa Stage — alt det i Virkeligheden, som vi før kun havde i Billeder.

I samme Rendicontihæfte giver Halbherr en Afbildning af det pragtfulde, reliefsmykkede Rhyton af sort Steatit[1], der nu er fuldstændigere og som det fineste Stykke gammelkretisk Kunst forhaabenligt snart vil foreligge i ny og bedre Gengivelse. Det er 0,45 højt, 0,16 i Diameter ved Mundingen og funden i Paladsets Gaard. Billederne er fordelte i fire horisontale Zoner, i Nr. 1 og 3 fraoven er Fremstillingen delt og stedbestemt ved Søjler af den Art, som man plejer at kalde Vinduessøjler, og som bl. a. kendes fra Knossosfreskernes Tempelbilleder. Søjlen bestaar, synes det, af to Bjælker, der sammenholdes foroven ved en lodret — maaske i Virkeligheden vandret — firkantet Ramme af nagleforbundne Lægter. I 1., 3., 4. Zone er fremstillet Nævekampe. Kæmperne bærer alle Lændeskørt og store Fægtehandsker, de i øverste Zone tillige Hjælme med Hestehaar, de i tredie Hjælme, mens de i fjerde har bart Hoved, Pandelokker og langt Haar ned ad Ryggen. Alt tyder saaledes paa ordnede Kampforhold, paa en Adskillelse formodenligt efter Alder, i forskellige «Vaabenarter», i *πυγμὴ ἀνδρῶν* og i *πυγμὴ ἀγενείων*. Den anden Zone viser Tyrekampe, vildere end Vafiobægrenes, man ser en Mand spiddes, saa Tyrens Horn gaar tværs igennem det tynde Underliv. Trods Personernes Lidenhed er Behandlingen af Muskeldetails meget indgaaende: baade Epigastriet med Midtsenen, den stærkt spændte Ribbenkurv, Pektoral-, Delta- og Bicepsmusklerne, de stramt spændte Lægge og Peronæer tegner sig skarpt og klart, ja man føler Kroppene dirre af Kampens Spænding. Navnlig i nederste Zone er der noget af en Donatellos Kraft, især i den Faldne, der hæver det ene Ben afværgende mod Angriberens Bryst og lægger Haanden i Smerte paa Hovedet. At der ogsaa er naive Enkeltheder, saaledes Forlængelsen af vedkommende Krigers Ben for at fylde Rummet ud, forringer ikke det Heles store, kunstneriske Værd.

[1] T. II. Sml. S. 240.

Endnu en Steatitvase — foruden den kendte med de hjemvendende Krigere — er funden i Hagia Triada, men endnu ikke offentliggjort. En lille Skaal med en omløbende Reliefzone. Man ser tre Krigere med vældige Pyrgosskjolde, tydeligt nok dannede ved Hjælp af en Oksehud, udspilet paa en Træ- eller Metalramme, thi forneden er Skindets Hale og Klove synlige. Foran disse staar en ung Kriger uden Skjold, med et Sværd i hver Haand, skørteklædt og smykket med Halsring, Armbaand og en lille, kalotagtig Hjælm med lang Hjælmbusk paa det korte Haar. Med Front mod denne Armé og Ryggen mod en Mur staar en femte Kriger, støttende højre Haand paa Lansen. Han bærer to Halskæder med Hængesmykker, Armbaand baade om Haandled og Overarm, Dolk i Bæltet og langt Haar med Hofmandskrøller. Han er aabenbart finere end de andre og holder en Slags Hærskue. Muskeltegningen er lidt stiliseret; de fire nederste Ribben, Laarmuskler og Peronæer er sirligt indridsede.

I Nekropolen ved Hagia Triada er ogsaa funden yngre, «mykeniske» Grave[1]. Blandt Enkeltfundene herfra maa nævnes en Terrakottastatuette af en Kvinde i lang Dragt, hvis Nederdel er besat med «Vorter», d. v. s. dekoreret i Barbotinteknik[2]. Men Dekorationen giver Figuren en vis Lighed med den mangebrystede ephesiske Artemis. Fremdeles en ganske lille Guldkugle, dekoreret med en Række smaa Guldsymboler: foruden Slange, Roset og Spiral tillige Edderkop, Skorpion og en Haand[3]. Aabenbart en Amulet, Miksturen kan minde om indianske Medicinmænds eller grønlandske Angekokkers Tryllesager. Endeligt er i disse Grave funden en hvilende Miniatursfinks af sort Steatit[4], der med sine Huller rundt om paa Legemet til Glasinkrustation teknisk minder mest om kaldæiske Dyrefigurer, ja endog muligt i det store Hul paa Ryggen som enkelte af disse har baaret et helligt Symbol[5]. Og dog synes det mig at være urigtigt at tale om kaldæisk Import, thi de

---

[1] Paribeni i Monum. dei Lincei XIV 677 ff.
[2] Anf. St. 726 fig. 24.
[3] Anf. St. S. 736 ff.
[4] Anf. St. S. 750 f.
[5] Sml. Heuzey i Strena Helbigiana 132 ff.

mandlige, kaldæiske Sfinkser er langskæggede[1], mens vor er skægløs og ved sin Hovedform og navnlig sin Paryk minder langt mere om ægyptisk Kunst, især det XII Dynastis ejendommelige, realistiske Sfinkser. For denne Stilblandings Skyld ligger det nærmere at antage, at det er indenlandsk Arbejde. Vore Grave er senere end XII Dyn., de kan dateres ved Hjælp af et Segl med Dronning Thii's Navn til Amenhotep III's Tid, d. v. s. ca. 1450 (som terminus post quem).

Meget kunde endnu nævnes og beskrives, det er en embarras de richesse, men Ord uden Billeder er i Længden trættende, og kun Sammenligninger med noget bekendt eller historiske Deduktioner kan gøre dem undskyldelige.

Den sidste Periode af den gamle, kretiske Kultur lærer vi at kende gennem Fundene i den diktæiske Hule, som Hogarth har opsporet i Bjærgene ved Lasithi 1000 Stadier øst for Ida som Strabo angiver[2]. Vaserne tilhører den tidligere saakaldte fjerde mykeniske Fernisstil, enkelte er allerede helt geometriske. Samme Overgang kan paavises i Broncer og Terrakotter, idet Mandsfigurerne allerede overvejende er primitivt nøgne som Olympiabroncerne, mens Kvindefigurerne endnu alle er langbeklædte og af «mykenisk» Type[3]. Derimod har Fundene i den idæiske Grotte allerede et helt græsk Præg, kun et mykenisk Fragment af en Vase er funden her. Det er aabenbart de indvandrende Dorer, der af politiske Hensyn for at knuse den gamle Fælleskult har oprettet den nye Zeushule paa Ida. Kampen mellem den gamle og den nye Kult spores i vore Teksters Usikkerhed med Hensyn til begge Hulers Betydning, dog henlægger de fleste Forfattere Zeus' Barndom til den diktæiske Hule, mens Diodors Beretning om, at Zeusbarnet vel fødtes ved Dikte, men overførtes af Kureterne til den idæiske Hule og opdroges her, viser Forsoningen mellem de to *ἱεροὶ λόγοι*[4]. De smukke Broncer fra den idæiske Hule, der i sin Tid offentliggjordes i

[1] Monuments Piot VI 119 ff. og T. XI. Karo i Arch. f. Religionsw. VIII 523 f.

[2] Annual VI 94 ff.

[3] Anf. St. T. X.

[4] Diod. V 70. Se iøvrigt Hogarth S. 95 og Preller—Robert S. 133.

Museo Italiano II Atlas[1], er nu som nyskabte ved en Række virkeligt vellykkede Restaurationer. Jeg ved foreløbigt ingen bedre Illustration til homerisk Tids Kunst og Industri end disse Broncer, af hvilke to Skaale er ægte fønikiske (Mus. It. T. VI), lig dem der findes paa Cypern o. a. St. helt ind til Ninive[2], mens de smukkeste af Skjoldene er fønikisk-orientalsk stiliserede. Man har anset ogsaa disse for rent orientalske, men visse Enkeltheder, navnlig den ægte kretiske Ged paa et af Skjoldene (Mus. It. T. IV) gør det overvejende sandsynligt, at det er indenlandsk Arbejde, og da har Milani Ret i at antage, at de mytologiske Billeder er græske[3]. Det prægtigste Skjold fremstiller da sandsynligvis Zeus som Skabningens Herre: han sætter Foden paa en Tyr, den hellige, kretiske Zeustyr, og svinger over sit Hoved en Løve, mens de to Kureter larmer med deres Metalbækkener (Mus. It. T. I). Endnu den romerske Jupiter Dolichenus, der vel er af østlig Herkomst, staar paa en Tyr og svinger over sit Hoved det ældgamle Symbol: Dobbeltøksen[4]. Et andet af Skjoldene, hvis Disposition ved Restaureringen er bleven langt mere klar, er prydet med en mægtig Ørn i Højrelief: det ser ud, som havde Zeus' hellige Fugl nedladt sig paa Skjoldbuklen i Midten, dækkende med sin Fjerpragt de øvrige Reliefbilleder: Slange, Sfinks, Løve og (kretisk) Ged (Mus. It. T. IV). Helt nyt sammensat, men ganske vist meget fragmentarisk er et Skjold, hvis ene omløbende Zone er smykket med en Løvekamp, mens i den anden er fremstillet kæmpende og faldende Krigere og Ryttere, Bueskytter tilhest, der under Galloppen vender sig om og skyder bagud. Denne Kampmaade kendtes ellers næsten kun fra Fremstillinger af Skyther og Amazoner, og Loeschcke mente at kunne fastslaa, at et enkelt korintisk Vasebillede, i hvilket den ridende Troilus under Flugten drejer sig og skyder bagud, maatte være komponeret efter en Fremstilling af en Amazones, formodenligt Penthesileias Flugt[5].

---

[1] Se ogsaa Milanis Studi e Materiali I T. I—II.

[2] Sml. v. Bissing i Arch. Jahrb. XIII 38 ff.

[3] Anf. St. S. 1 ff. Iøvrigt advares man mod Milanis mytologiske Fantasterier.

[4] Milani anf. St. S. 19.

[5] Bonner Studien 258 f. Sml. Dümmler i Röm. Mitt. II 187 og T. IX.

Mere hjemlige er Skjoldene og Skaalene med dansende Kvinder og Dyrerækker, i hvilke den orientalske Indflydelse træder i Skygge for de gamle, kretiske Traditioner, navnlig i Dyrenes Former og Bevægelser. Lignende Skjolde, især med dansende Kvinder, er nyligt fundne i Praisos og Phaistos. Og endeligt er de kendte Stavrelieffer fra samme idæiske Hule (Mus. It. T. XI) helt geometriske og repræsenterer den nye, primitivere, folkelige Kunst. Altsaa ikke mindre end fire Grupper i dette ene Fund!

Af stor Vigtighed for Kretas Historie i den arkaiske Tid er Fundet af den diktæiske Zeus' Tempel nær Palæokastro. Dette Tempel var for Østkreta, for Eleia, Praisos og omliggende Byer, det samme som Apollon Delphinios' Helligdom for Resten af Øen, Hovedvalfartsstedet, hvor endog Genparter af alle Traktater og Dokumenter opstilledes. Det synes med andre Ord for Eteokreterne og deres Naboer at have afløst den gamle, ødelagte diktæiske Hule som Kultplads. Man blev ledet paa Spor af et Fund, Halbherr gjorde af en Indskrift, indridset paa en Sten, der tjente til Alterbord i en Kirke, og som viste sig at indeholde større Partier af en Hymne til den diktæiske Zeus. Indskriften er nu opstillet i Kandiamusæet. Den stammer fra romersk Kejsertid, men Hymnen er sikkert ældgammel, dens Ordvalg er halvt episk, halvt dorisk-kretisk. Ved Efterforskninger i Kirkens Nærhed fandt Bosanquet Helligdommen, og Udgravningen har navnlig bragt en Mængde arkitektoniske Terrakotter for Dagen, kunstnerisk set værdiløse, men af stor Interesse fra Indholdets Side. Paa en stærkt beskadiget Reliefplade ses saaledes en Gudinde med to Slanger om Halsen og en Slange i hver Haand. Det er aabenbart den gammelkretiske, slangebetvingende Gudinde i ny Formgivning. En af Gavlene har været dekoreret i Højrelief som Herakles-Hydragavlen paa Akropolis, men kun et Laar og et Knæ, der i Stilisering minder mærkeligt om det omtalte Reliefben fra Knossos, er bevaret. Mest fuldstændige er en Række Simaterrakotter med Krigere og Vogntog. Hver Metope viser en Vogn med to Heste, en Kusk, to Krigere med runde Skjolde og under Hestene en springende Hund, og saa ens er de alle, at de maa være prægede i den samme Form, hvad der unægteligt er en noget nøjsom Tempeludsmykning.

At den gamle Tradition og Kunstsans dog ikke helt var sløvet i den kretiske «Middelalder», viser en Broncehjælm og seks Broncemitrer med de dejligste Relieffer i syvende Aarhundredes Stil, fundne ved Axos. De vil blive publicerede af Savignoni. En Broncemitra fra Rethymoegnen med Fremstilling af fire Krigere, der kranser et Tropaion, skal jeg have den Glæde med det første at offentliggøre i Athenische Mitteilungen, og man vil da lære et af de smukkeste Eksempler paa tidlig arkaisk Menneskefremstilling at kende. Ligesom Byzans i vor Middelalder bevarede meget af den græske Oldtids Ynde og fine Smag i sin Kunst uden at have Evnen til virkelig, levende Fornyelse, saaledes synes det ogsaa at være med Kreta: meget af Fortidens Frihed og Gratie lever i den bedste kretiske Kunst, men den livskraftige græske Kunst havde ikke sit Arnested her, men i det joniske Lilleasien, hvor Raceblandingen var stærkere, hvor Jordbunden var ny — ganske som i Middelalderens Italien — og hvor derfor Forholdet til det overleverede var friere, saaledes at det af det gamle, der havde Livskraft, kunde gaa ind som Led i en ny Kultur og en ny Kunst.

Athen, Sommeren 1906.

Efterskrift.

Efter at denne Artikel allerede var gaaet i Trykken, er Bind XI af Annual of Brit. Sch. udkommen. Man vil her finde Udgravningerne i den vestlige Højderyg ved Knossos (sml. S. 24) udførligere behandlede. Det store Hus viser sig ved Fundet af tre mærkelige Stenbaityloi: en Kvinde, et Barn og en Abe at være en Helligdom. Af stor Interesse er en lang Artikel af Mackenzie om de kretiske Paladser. Dörpfelds Sondring af karisk og achæisk Bygningsstil er, som vi har sagt, urigtig. Noack har Ret i Dispositionen af Rummene, men Megaron i Phaistos er i Følge M. kun en Vestibule (?). Endeligt offentliggøres Udgravningerne i Palæokastro og af den diktæiske Zeus' Tempel.

Om stafvelseräkningen i vissa fornspanska versarter.

Af **Erik Staaff.**

Ändamålet med efterföljande studie är att uppvisa tillvaron i den fornspanska litteraturen af versslag, i hvilka antalet af versens stafvelser, oafsedt de obetonade slutstafvelserna, icke var absolut regelbundet, att belysa naturen af denna oregelbundenhet samt att antyda de konsekvenser rörande den ursprungliga spanska versifikationen, särskildt sådan den framträder i Cidsången, som af de sålunda vunna resultaten kunna dragas.

I.

El arte mayor.

Det versslag, som först påkallar vår uppmärksamhet är det redan på 1300-talet förekommande men alldeles särskildt för 1400-talets spanska diktning representativa: *el arte mayor*. Såsom typiskt prof på detta versmått plägar anföras den första versen i Juan de Menas[1] berömda dikt *El Laberinto* eller *Las Trecientas*:

Al muy prepotente Don Juan el Segundo

Denna vers består af 12 stafvelser och enligt den i Spanien häfdvunna benämningen är *el arte mayor* en 12-stafvig vers. Den spanska terminologien utgår nämligen i öfverensstämmelse med språkets allmänna karaktär från det paroxytona slutfallet såsom det normala. Efter franskt och germanskt betraktelsesätt är däremot versen i fråga tiostafvig då de båda halfversernas obetonade slutstafvelser ej medräknas. På samma sätt är alexandrinen efter spansk räkning en 14-stafvig men för fransmännen en 12-stafvig vers. Jag använder i det följande den franska benämningen och betecknar alltså *el arte mayor* såsom en 10-stafvig vers. — Då det spanska ordförrådet omfattar såväl oxytona som paroxytona och proparoxytona ord och då hvardera halfversens slutord kan tillhöra hvilken som helst af dessa trenne grupper, så medför redan detta en möjlighet till betydande om-

---

[1] Todas las obras del famosissimo poeta Juan de Mena, Anvers, 1552.

vexling. En oxytont slutande första halfvers kan åtföljas af en oxytont, paroxytont eller proparoxytont slutande andra halfvers. Då nu den första halfversen äfven med paroxytont eller proparoxytont slutfall kan åtföljas af en halfvers tillhörande hvilken som helst af de tre nämda kategorierna, så uppkomma icke mindre än nio olika former af *arte mayor* liksom för öfrigt af hvarje versart, som af en cäsur delas i tvänne halfverser. Det bör emellertid anmärkas, att dessa olika varianter icke alla äro lika vanliga. Särskildt torde verser med proparoxytont slutfall i andra halfversen höra till sällsyntheterna, ett naturligt förhållande med hänsyn till fattigdomen på rimord inom den i sin helhet ej mycket talrika proparoxytona ordgruppen. — Karaktäristisk för *el arte mayor* är den obligatoriska cäsuren efter femte stafvelsen, hvilken såsom naturlig följd medför att versens femte och tionde stafvelser alltid äro betonade.

Anledningen till att jag här upptager *el arte mayor* till undersökning är en redan af 1500-talets spanska metrici påpekad egendomlighet hos denna versart, bestående däri att den första stafvelsen i hvardera halfversen eller i blott den ena kan saknas, utan att detta medför någon rubbning i versens karaktär af *arte mayor*. Såsom exempel anför jag strof 10 i El Laberinto och utmärker med kursiv stil de halfverser i hvilka en stafvelse saknas:

1. Mas bien acatada tu varia mudança
2. Por ley te gouiernas maguer discrepante
3. *Que tu firmeza* es no ser constante
4. Tu temperamento *es destemplança*
5. Tu mas cierta orden es desordenança
6. *Es la tu regla ser muy enorme*
7. Tu conformidad es no ser conforme
8. *Tu desesperas* a toda esperança.

Vi finna här alla tänkbara kombinationer representerade, verser med två femstafviga halfverser (1, 2, 5, 7), med två fyrastafviga halfverser (6), med den första halfversen fyr- den andra femstafvig (3, 8) samt med den första fem- den andra fyrstafvig (4).

Morel-Fatio[1] framhåller i sin artikel om *el arte mayor* att tillvaron af en enda på dylikt sätt förkortad vers i en af normala verser bestående strof helt och hållet rubbar strofens rytm.

---

[1] L'arte mayor et l'hendécasyllabe dans la poésie castillane du XVe s. et du commencement du XVIe s. Romania XXIII (1894) p. 217.

Hur skall en sådan oregelbundenhet i versbyggnaden förklaras? «Man skulle — säger samme förf. s. 213, efter att hafva uppräknat en del exempel på verser af typen 4 + 5 — kunna förklara dem såsom 10-stafvingar utan cäsur med accent på den fjärde och den tionde stafvelsen. Men huru vore det möjligt, att en skald i samma strof, skulle hafva blandat dessa verser med andra bestående af tvänne på den femte stafvelsen accentuerade halfverser? En dylik blandning skulle ju vara negationen af all rytm.» Detta är obestridligen sant och därtill kommer, att de öfriga formerna af den förkortade versen, hvilka måste tolkas efter andra metriska schemata, ytterligare skulle öka blandningen och än mer förvärra den rytmiska förbistringen. Det gäller således att finna den enhetliga princip, efter hvilken alla variationerna af *el arte mayor* låta sig förklaras.

Flera försök hafva gjorts att lösa denna svårighet. *A. Bello*[1] anser att, då den första halfversen slutade med ett oxytont ord, den felande obetonade slutstafvelsen ersattes med en extra stafvelse i början af den andra halfversen samt att förlusten af den första stafvelsen i den andra halfversen kompenserades genom proparoxytont slutfall i den första. Hvad den förkortade första halfversen beträffar konstaterar Bello endast dess täta förekomst utan att lemna någon förklaring. Bellos afsikt synes knappast hafva varit att lemna en allmängiltig förklaring öfver de olika variationerna af *el arte mayor* utan endast att påpeka några af dessa. Och om Morel-Fatio l. c. p. 219 också har rätt däri, att en öfvervägande mängd förkortade verser i El Laberinto alls icke låta sig förklara genom någon slags kompensation, så är dock Bellos iakttagelse rörande vanligheten af ett proparoxytont slutfall i första halfversen åtföljdt af förkortad andra halfvers äfven riktig. Och hvad beträffar tillvaron af verser med oxytont slutande första halfvers åtföljd af anapestiskt börjande (alltså 7-stafvig) andra halfvers, så emenderar Morel-Fatio visserligen bort de tre af B. anförda exemplen, men andra kunna anföras, som säkrare bevisa tillvaron af sådana verser. Jag anför följande två exempel ur El Laberinto:

Str. CCXV 6 Guarda fiel de la Tarpeya torre
— CCXXXIII 2 Quien es aquel cauallero que veo.

Morel-Fatio, l. c. s. 214 ō 218, ser i de förkortade verserna en *lyrisk cäsur* motsvarande den under samma benämning

[1] Opusculos gramaticales, s. 308—309.

från den fornfranska och fornprovençalska poesien välkända företeelsen och bestående däri, att en obetonad stafvelse erhåller den rytmiska accenten och sålunda gör stafvelseantalet fullt. Accentueringen skulle då bli exempelvis följande:

Lab. str. III 2 Dandóme alás — de don virtuoso
— — III 7 Vayán de gentés — sabidos en gente.

Morel-Fatio finner ett stöd för denna förklaring i det förhållandet att El Laberinto skulle varit afsedd att sjungas samt att han i de på *arte mayor* skrifna dikter som voro afsedda att läsas knappast någonsin finner exempel på förkortade verser. Emot Morel-Fatios åsikt[1] kunna emellertid tungt vägande invändningar göras:

1. M.-F. anser att El Laberinto var afsedd för sång och stöder denna sin mening på följande ord af *Francisco de Salinas, De Musica* VI p. 329: *Ad hunc enim modum illud cantantem audivi, dum essem adolescens Burgis, Gonsalum Francum nobilem virum non minus cantus quam status et generis claritate pollentem.* Detta yttrande synes emellertid icke innebära annat än att dikten sjungits till en viss melodi, men icke att den var skrifven för sång och metriskt byggd med hänsyn härtill. Det torde vara osannolikt at *el arte mayor* alls som alls var ett af musici omtyckt versmått. I den af F. Barbieri utgifna *Cancionero musical de los siglos XV y XVI*, hvilken innehåller närmare 500 nummer, förekommer knappast något stycke på *arte mayor*. I *El Cancionero de Baena* är den öfvervägande delen af de talrika på *arte mayor* skrifna dikterna betecknade med namnet *dezires*, medan termen *cantiga* är reserverad för andra versmått. I dessa *dezires* äro förkortade verser mycket vanliga. Såsom exempel må anföras följande strof ur en *dezir* af Alvares de Villasandino (Baena I 15):

Fablen poetas de aqui adelante
Los trobadores que estavan callando
Abran sus bocas e canten loando
Las altas proesas del gentil infante;
E si preguntaren, *quien es bastante*
Sepan que es arbol de grand maravilla
Tyo del alto leon de Castylla
E de la linea real de Levante.

[1] Stengel, Jahresbericht III 2 s. 11, synes dela M.-F.s åsikt, hvaremot Tobler, Zeitschrift für rom. Phil. XVIII (1894) s. 559, icke finner förklaringen tillfyllestgörande.

För öfrigt saknas icke alldeles förkortade verser i de båda af Morel-Fatio s. 215 anförda dikterna ur Gallardos Ensayo. Så läses i utdraget ur Juan del Encinas *Tribagia* (Gallardo II sp. 820):

Mayormente el rustico *Joan del Encina*

och i Pero Guillens dikt (G. III s. 147):

Teniendo en simpleza *que mas publique* . . .
Por que mis ojos non queden sin lumbre.

2. *El arte mayor* är knappast jämförlig i rytmiskt afseende med den franska versen, i hvilken jamben på grund af ordförrådets beskaffenhet måste vara det förhärskande elementet, medan i spanskan trokeen spelar en lika stor roll och äfven daktylen är vanlig.

Vi jämföra ett exempel på fransk lyrisk cäsur lånadt ur Tobler Vom fr. Versbau[4] s. 98:

Et dist Huedés — or oi plait de folage

med Morel-Fatios exempel ur El Laberinto:

Dandóme alás — de don virtuoso.

Man finner då, att i den franska tiostafvingens första halfvers visserligen den obetonade slutstafvelsen i *Huedes* får en viss accent, men att detta icke behöfver medföra någon rubbning i rytmens normala gång för öfrigt. Ty denna rytm är i fransk vers så svag att en obetonad stafvelse ju mycket ofta (så *de* i den andra halfversen) intager en rytmiskt betonad plats. — I den spanska versen däremot och särskildt i *el arte mayor* spelar det rytmiska skemat en vida större roll och betonandet af slutstafvelsen i *alas* rubbar i själfva verket hela versens karaktär i det den medför en absolut falsk ordaccent. På samma sätt i det andra exempel — *vayán de gentés*. Karaktäristiskt för *el arte mayor* är att äfven den andra stafvelsen i hvarje halfvers är betonad, hvilket med Morel-Fatios uppfattning af förhållandet medför oriktig betoning äfven i *dandó* och *vayán*.

3. Morel-Fatio synes förbise att minskningen i stafvelseantalet kan drabba likaväl den andra halfversen som den första. Visserligen säger förf. s. 218 efter att hafva citerat trenne verser med förminskad 1a halfvers och i dem antydt den efter hans teori riktiga skanderingen: «Et il en serait de même, si l'hémistiche diminué se trouvait être le second». I franskan är det en lyrisk *cäsur*, här skulle det gälla äfven ett lyriskt *versslut*. Detta synes föga sannolikt, ty vid versslutet måste man ju taga i be-

traktande äfven rimmet och att detta måste lida af en betoning sådan som Morel-Fatio föreslår ligger i öppen dag. Följande exempel, i hvilka en af de rimmande verserna har förkortad andra halfvers, äro tillräckliga för att visa hvilken inkongruens sålunda skulle uppstå:

Lab. XL 1 Vi luego los montes Hybérboreós . . .
— — 4 Dexo mas otros rincones de Hebréos
— — 5 De los Cappadoces y los Amorréos . . .
— — 8 De otros peores que los Manichéos
Baena I 15 . . . Las altas proesas del gentil infánte;
E si preguntaren quien és bastanté.

Äfven i sång bör väl versslutet för att göra den åsyftade verkan vara kongruent med den i rimmet eller assonansen motsvarande versens slut, men detta blir som synes här icke fallet. Och ännu mera stötande blir naturligtvis en dylik inkongruens i verser som reciteras.

4. Morel-Fatios teori är absolut otillämplig på oxytont slutande förminskade halfverser. Sådana äro till följd af de paroxytona ordens starka öfvervikt i det spanska ordförrådet icke så synnerligen talrika men doch långt ifrån sällsynta. Jag anför några exempel ur El Laberinto:

Str. XLVII 5 Aquesta comiença *de proceder*
— LXXVI 2 *Goza de don* immortal de justicia
— XCII 5 *Ved si quereys*, la gente que queda
— CXV 2 *La voluntad* que estaua no junta
— CXXI 8 *Vimos estar* con la Phrigineta
— CLXV 2 Quando las ancoras *quis leuantar*
— CLXVIII 6 Ni veras pronosticas *son de verdad*
— CCXXXVII 7 *Que so color* de ciertas razones.

I dylika versen felas den obetonade stafvelse som enligt Morel-Fatio skulle kunna fylla den genom förkortningen uppkomna bristen i det regelbundna antalet, hvadan de som sagdt icke låta sig förklara enligt denna teori.

Lika litet som Morel-Fatio synes mig *F. Hanssen* tillfredsställande lösa de med *el arte mayor* förknippade metriska svårigheterna. Denne författare[1] anför *Juan del Encinas* yttrande om *el arte mayor* (*mas también si la primera o la postremera fuere luenga assi del un medio pie como del otro que cada vna*

[1] Zur spanischen und portugisischen metrik p. 2 (Verh. des deutschen wissenschaftl. Vereins in Santiago IV, 1900). Jfr. Baist i Jahresbericht VI I s. 381.

valdra por dos) och uttalar som sin mening att dessa den äldste spanske metrikerns ord innebära den förklaring, som ställer den ifrågavarande versformen i dess rätta belysning: friheten att utlemna begynnelsestafvelsen i *el arte mayors* båda halfverser är nämligen att fatta som en motsvarighet till friheten att använda maskulint eller feminint slutfall. Om verkligen Juan del Encina velat i sina ord inlägga någon slags förklaring — hvilket knappast synes antagligt — så kan densamma dock icke, i den form Hanssen gifvit den, anses tillfredsställande. Ty berodde friheten att undertrycka begynnelsestafvelsen på friheten att använda maskulint slutfall i stället för feminint och tvärtom, så skulle denna frihet icke vara inskränkt till spanskan och icke blott till en versart utan den skulle vara en allmänt romansk företeelse, hvilket ju alls ej är fallet.

Ett intressant inlägg i diskussionen om *el arte mayor* har gjorts af *J. Sarhoïandy* i en artikel benämd *Syllabe perdue dans l'ancienne versification castillane*[1]. Denne författare erinrar om att den första stafvelsen i en vers enligt *Nebrijas*[2] i andra boken af hans grammatik framställda system kunde utelemnas. En sådan utelemnad stafvelse räknas af Nebrija icke med i versens normala skema, den kallas af samtida författare med termen «förlorad stafvelse». Konsekvensen af Nebrijas metriska teori med afseende på *el arte mayor* är att detta versslag icke är att anse som bestående af två femstafviga halfverser, utan af två fyrastafviga. Det blir sålunda de förkortade halfverserna, som äro de ursprungliga och normala, medan de med en femte stafvelse försedda skulle vara en slags afart af de förra. Det är emellertid i så fall egendomligt, att de med den «förlorade stafvelsen» försedda verserna alltid äro de ojämförligt flesta, medan de enligt denna åsikt normala verserna äro undantag, om också långt ifrån sällsynta sådana.

Det synes som om Sarhoïandy i likhet med andra författare i detta ämne velat i de gamla spanska metrikernas framställningar inlägga mera än hvad man där har rätt att söka. Nebrija har undersökt den spanska versens konstruktion och sökt att ur sitt material få fram ett klart och konsekvent system. *Juan del Encina* synes utgå från de femstafviga halfverserna som de normala

---

[1] Revue de l'enseignement des langues vivantes XVIII (1902) s. 446—452.

[2] Denna bok finnes reproducerad af Menéndez y Pelayo i hans Antologia de poetas liricos castellanos V s. 48—71.

om också hans framställning lider af en viss oklarhet. «Kan man — frågar Sarhoïandy — emot Nebrijas klara och logiska teori sätta Encinas utsago?» Mig förefaller det som om motsättningen mellan dessa båda teorier vore af ringa betydelse. Frågan rör sig icke om hvilken verstyp var den ursprungliga? Äfven om man med säkerhet visste detta, kvarstode dock det egentliga problemet: hur kunna i romansk metrik verser med olika stafvelseantal rytmiskt ega samma värde? Jag tror, att det oregelbundna stafvelseantalet i *el arte mayor* beror därpå, att den äldsta spanska poesien följde andra metriska principer än de öfriga romanska folkens poesi För spanjoren var i äldsta tid rytmen i versen det hufvudsakliga (jämte rimmet eller assonansen) medan stafvelseantalet icke spelade någon bestämmande roll. Detta förhållande förändrade sig så småningom, men vissa spår däraf lefde länge kvar och bland dem är «den förlorade stafvelsen» ett.

Granskar man skemat för *el arte mayor* visar det sig att grundstommen har följande utseende:

— ◡ ◡ — | — ◡ ◡ —.

Halfversen består således af en daktyl åtföljd af en betonad stafvelse, hvilken å sin sida vanligen följdes af en, någon gång af två obetonade stafvelser. Denna rytm blef den samma äfven om den första betonade stafvelsen föregicks af en obetonad, något som i allmänhet var fallet. — Det är af intresse att se för hvilka versarter Nebrija medger denna frihet. Han talar först om *el verso que los latinos llaman monometro e nuestros poetas pie quebrado*. Såsom exempel anför han följande strof ur markisen af Santillanas Proverbios:

Hijo mio mucho amado
  Para mientes
No contrastes á las gentes
  Mal su grado
Ama e seras amado,
  Y podras
Hazer lo que no haras
  Desamado.

Och såsom exempel på samma vers med förlorad stafvelse följande af Jorge Manrique:

Un constantino en la fe
  Que mantenia.

Den oundgängliga grundstommen i *el pie quebrado* har således utseendet: — ⏑ —. Eftersom den sista stafvelsen vanligen var åtföljd af en obetonad stafvelse var rytmen fallande och den rubbades icke genom en tillkommande obetonad begynnelsestafvelse. Sammalunda är fallet med *la redondilla menor* som är identisk till sitt rytmiska skema med halfversen af *el arte mayor*. — Däremot talar Nebrija icke om någon motsvarande möjlighet för romansversen vare sig den långa af två halfverser bestående (14-stafviga) eller den korta (7-stafviga). Af exemplen må anföras:

Digas tu el ermitaño: que hazes la santa vida.
Aquel ciervo del pie blanco donde haze su manida

samt

Hijo mio mucho amado
No contrastes á las gentes.
Ama e seras amado
Hazer lo que no harás.

Skemat för romanshalfversen är:

— ⏑ — ⏑ — ⏑ — (⏑).

Skulle här en förlorad stafvelse tillsättas finge man i stället:

⏑ — ⏑ — ⏑ — ⏑ — (⏑).

Men i och med denna ändring blefve rytmen en annan, från att hafva varit fallande (trokaisk) blefve den stigande, hvilket beror på versens karaktär af ett flertal upprepade tvåstafviga versfötter.

Men om alltså friheten med afseende på begynnelsestafvelsen i *el arte mayor* beror på denna stafvelses oförmåga att rubba rytmen, så kan man fråga sig, hvarför icke den betonade stafvelsen äfven kan föregås af tvänne obetonade stafvelser. Bello anför som redan nämts några exempel på en andra halfvers med två «förlorade stafvelser» hvilkas tillvaro han motiverar såsom en slags kompensation för den första halfversens oxytona slutfall. Morel-Fatio bortförklarar emellertid genom plausibla emendationer dessa verser (l. c. s. 219). Jag har i det föregående anfört ett par exempel på dylika verser. Här må ytterligare citeras följande, likaledes ur El Laberinto:

Strof XLIX 8 *Que de casas* y hierro padecen inopia
— L 5 Pentapolin *conoscemos* siguiente
— LVII 3 Y la que debaxo *esperaua* caer
— LXVIII 6 Que cada qual *delos siete* planetas
— CXVIII *Aristoteles* cerca del padre Platon.

Att emellertid sådana verser äro sällsynta beror tydligtvis därpå att två stafvelser före den första betonade, om de också icke rubba rytmen, dock utgöra en så pass betydlig kvantitativ tillökning i den jämförelsevis korta halfversen, att de därigenom kunna verka stötande och därför helst undvikas.

Baist antyder i korthet[1] samma uppfattning af *el arte mayor*, som jag sökt göra gällande, då han efter att på tal om Cid'-sångens metrik hafva omnämt en del rytmisk men icke efter hvad det synes stafvelseräknande spansk folkpoesi, säger: «Ein ebenso unfranzösisches, nach gewöhnlichem Sprachgebrauch unromanisches mass taucht dann im 14. Jh. im verso de arte mayor auf mit seiner fakultativen Silbe am Verseingang.» Är nu denna uppfattning riktig så synes det sannolikt att mellan Cidsången och *arte mayor* äfven något annat spår af denna specifikt spanska rytmik skola vara till finnandes. Vi hafva sett, att redan Nebrija påpekade ett sådant fall i *el pie quebrado,* den 3-stafviga versen (*que*) *manteni*(*a*). Vi skola i det följande söka påvisa ännu en yttring af samma tendens.

II.

Den fornspanska alexandrinen, särskildt hos Juan Ruiz.

Redan Milá y Fontanals[2] påpekar tillvaron af 7-stafviga halfverser i vissa af den fornspanska litteraturens på fyr radiga alexandrinstofer skrifna verk. Han nämner att sådana finnas i sångerna om *Fernan Gonçalez* och *José* samt synnerligen talrikt hos *Ärkeprästen af Hita* och i *El Rimado de Palacio*, hvaremot de icke förekomma vare sig hos *Berceo*, i *Apolonio-* eller *Alexandersångerna.* Den skillnad i versifikationen, Milá sålunda konstaterar mellan tvänne grupper af fornspanska diktverk, sträcker sig i själfva verket längre än till stafvelseräkningen. Berceos dikter[3] såväl som Apolonio och Alexandre äro alster af den s. k. *mester de clerecia* hvars stående versmått *la cuaderna via* var bundet vid regler, som aldrig haft någon grund i språkets verkliga karaktär utan som tillkommit på artificiell väg under utländskt

[1] Grundriss II 2 s. 390. Utförligare s. 424.
[2] Obras completas VII s. 448.
[3] Rörande möjlig afvikelse i fråga om Loores de Nuestra Señora se E. Staaff, Les pronoms abrégés en ancien espagnol s. 95.

inflytande. Dessa regler bestodo framför allt i sträng bannlysning af synalephan och konsekvent genomförande af hiatus, alltså en med det bestämda stafvelseantalet nära sammanhängande fordran. I de nämda dikterna från 1200-talets slut och från 1300-talet vidhållas icke dessa regler utan prosodin bringas i allt mer öfverensstämmelse med språkets naturliga tendenser[1]. Att äfven en viss frihet med afseende på stafvelseantalet då, såsom Milá säger, kan påvisas, bestrides af flera författare[2], men torde icke desto mindre vara säkert, såsom vi i det följande skola finna, och såsom af flera författare erkännes. Sålunda uttalar Sarhoïandy i sin studie *Origine française du vers des romances espagnoles*[3] såsom sin öfvertygelse: att i den episka poesin (liksom i *el arte mayor*) hvarje halfvers kunde börja med en «förlorad stafvelse» och att sålunda den spanska alexandrinen företedde följande varianter

6 + 6
7 + 6
6 + 7
7 + 7

F. Hanssen egnar § 7 af sitt redan citerade arbete *Zur spanischen und port. metrik* åt Ärkeprästen af Hitas alexandriner. Han anser att Ärkeprästen liksom äfven Lopez de Ayala sökte skänka sina dikter mera behag genom att då och då utan regel eller grund låta alexandrinen öfvergå i 14-stafvig vers. Såsom exempel anför Hanssen fabeln om lejonet (Rivadeneyra 72—78). Bristen på kritisk text samt oriktig uppfattning af hiatus och synalepha hos Juan Ruiz göra, att exemplet icke är i allo korrekt, om dikten också obestridligen innehåller flera 7-stafviga halfverser.

Som Ärkeprästen är det mest typiska exemplet på en författare med den versifikation, om hvilken här är frågan och då vi, tack vare *J. Ducamins* utmärkta upplaga, i hvilken alla tillgängliga manuskript finnas diplomatiskt aftryckta, ega möjlighet att återställa den ursprungliga texten, skola vi nu återgifva några valda stycken ur *El libro de buen amor* i den form vi under jämförelse mellan de olika manuskripten finna vara den rätta. Vi upptaga i noter alla de varianter, som för bedömande af den

[1] Se härom J. Fitz-Gerald, Versification of the cuaderna via, New York 1905 s. X—XII.
[2] Ex. Baist Jahresbericht VI I s. 382.
[3] Mélanges de Philologie offerts à F. Brunot Paris 1904 s. 318.

metriska formen kunna vara af någon som helst betydelse. — Dessa stycken äro afsedda dels såsom bevis för att Juan Ruiz verkligen använde den blandning af 6- och 7-stafviga halfverser, hvarom vi i det föregående talat, dels som material för den följande undersökningen af denna versarts natur. De valda styckena äro 1) *Aquj fabla de como todo ome entre los sus cuydados se deue alegrar e de la disputacion que los griegos e los romanos en vno ovieron*, Ducamin strof 44—64 (s. 15—18); 2) ur *Del castigo quel arçipreste da a las dueñas e de los nonbles del alcayueta*, Ducamin strof 901—909 (s. 159—161); 3) ur *De quales armas se deue armar todo xristiano para vençer el diablo el mundo e la carne*, Ducamin strof 1579—1590, 1605 (s. 298—301, 303). Af dessa föreligger det första i sina här återgifna delar i manuskripten S och G, det andra i S, G och T, det tredje i S och T. Manuskriptet S representerar den senare år 1343 daterade redaktionen af *El libro de buen amor* medan G och T, som äro nära beslägtade, återgifva den första, kortare redaktionen af år 1330.

Alla sjustafviga halfverser äro tryckta med kursiv stil.

1.

44. Palabras son de sabio e dixo lo Caton
Que om̃e asus cuydados que tiene en coraçon
Entreponga plazeres e alegre rrazon
Que la mucha tristeza mucho cuydado pon.

45. E por que de buen seso non puede om̃e rreyr,
Abre algunas burlas aqui a enxerir.
Cada que las oyeres non quieras comedir
Saluo en la manera del trobar e dezir.

46. Entiende bien mis dichos e piensa la sentençia
Non me contesca contigo como al doctor de Greçia
Con el rribaldo romano e con su poca sabiençia
Quando demando Roma a Greçia la çiençia.

47. Ansy fue que rromanos las leyes non avien
Fueron las demandar *a griegos que las tenien*
Respondieron los griegos que non las meresçien
Nin las podrien entender pues que tan poco sabien.

---

44 a G: ... que tiene encl su c. — **45 c** S: ... oyerdes non querades; **d**: ... et del dezir. — **46 c** G: con el rribal de rroma ... — **47 b** G: e fueron ...

48. Pero si las querien *para por ellas usar*
Que ante les convenie con sus sabios disputar
Por ver si las entendrien e las meresçien leuar;
Esta rrespuesta fermosa dauan por se escusar.

49. Respondieron rromanos que les plazie de grado;
Para la disputaçion pusieron pleito firmado;
Mas por que non entendrien el lenguaje non usado
Que disputasen por se as, por señas de letrado.

50. *Pusieron dia sabido* todos por contender
Fueron rromanos en coyta, non sabien que se fazer
Por que non eran letrados, nin podrien entender
A los griegos doctores *nin al su mucho saber*.

51. Estando en su coyta, dixo un çibdadano
Que tomasen un rribaldo, un vellaco rromano
Segund dios le demostrase fazer señas con la mano
Que tales las feziese: fueles conssejo sano.

52. Fueron a un vellaco, muy grand e muy ardid;
Dixieron le: *nos avemos con griegos nuestra conbit*
Para disputar por señas lo que tu quisieres pit
E nos dar telo hemos *escusa nos desta lid*.

53. Vistieron lo muy bien paños de grand valia,
Commo si fuese doctor en la filosofia;
Subio en alta cathedra dixo con bauoquia:
Doy mays vengan los griegos con toda su porfia.

54. Vino ay un griego doctor muy esmerado,
Escogido de griegos entre todos loado;
Subio en otra cathedra todo el pueblo juntado
E començo sus señas, commo era tratado.

55. Leuantose el griego, *sosegado, de vagar*,
E mostro solo un dedo *que esta çerca del pulgar*
Luego se assento *en ese mismo lugar*.
Leuantose el rribaldo, brano, de mal pagar.

56. Mostro luego tres dedos contra el griego tendidos,
El polgar con otros dos que con el son contenidos,

---

48 **a** G: Pero que sy...; **c** S:... e meresçian lenar. — 49 **d** G:... e por senals... — 50 **b** G:... non sabiendo... — 51 **b** S: Segund le Dios le..., G: quales dios les mostrase...; **d** G:... e fueles... — 52 **b** G: Dixieron nos auemos con los...; **c** G:... quieres... — 55 **b** G:... cerca el...; **d** G: L. se el rribalt e de m. p.

En manera de harpon *los otros dos encogidos*;
Assentose el neçio, catando sus vestidos.

57. Leuantose el griego, tendio la palma llana
E assentose luego con su memoria sana
Leuantose el vellaco, con fantasia vana
Mostro puño çerrado de porfia avia gana.

58. A todos los de Greçia dixo el sabio griego:
Meresçen los rromanos *las leyes, non gelas niego.*
Leuantaron se todos con paz e con sosiego;
Grand onrra ovo Roma por un vil andariego.

59. Preguntaron al griego que fue lo que dixiera
Por señas al rromano e quele rrespondiera.
Diz: *yo dixe que es un dios*; *el rromano dixo que era*
Uno en tres personas e tal señal feziera.

60. Yo dixe que era todo ala su voluntad;
Respondio que en su poder lo tenie e diz verdad.
Desque vi que entendie e cree en la trinidad
Entendi que meresçien de leyes certenidad.

61. *Preguntaron al vellaco* qual fuera su antojo.
Diz: *dixo que con su dedo me quebrantarie el ojo*;
Desto ove grand pesar e tome grand enojo
E rrespondil con saña con yra e con cordojo,

62. *Que yo le quebrantaria*, ante todas las gentes,
Con dos dedos los ojos con el pulgar los dientes.
Dixo me luego en pos, que le parase mjentes,
Que me daria grand palmada en los oydos retinjentes.

63. *Yol rrespondi quel daria a el una tal puñada*,
Que en tienpo de su vida nunca la vies vengada.
Desque vio que la pelea tenie mal aparejada,
Dexose de amenazar do non le preçiauan nada.

---

56 **c** G: . . . los o. d. tenja e. — 59 **a** S: P. al g. sabio . . .; **b** G: por sus signos al r. . . .; **c** G: D. yo le d. . . . el rr. que era vno . . . — 60 **a** G: Dixo luego que era asu v.; **b** S: . . . p. tenja el mundo, e. d. v.; **c** S: . . . entendien . . . crey . . ., G: . . . e trayen la t.; **d** S: Entendien . . ., G: entenderien e merescerien . . . — 61 **a** G: pregunto . . .; **b** S: d. d. me q. c. s. d. que m. . . ., G: d. d. me . . . quebraria . . .; **d** S: E rrespondile . . ., G: R. c. s. . . . — 62 **a** G: que yo quele q. . . .; **b** G: . . . e con el p. . . .; **c** S: d. m. l. apos esto . . . — 63 **a** S: yo le rr. que le d. u. t. p., G: yo le . . .; **b** G: q. en el t. de sus dias n. la abra v.; **d** S: . . . do non gelo preçian n.

64. *Por esto diz la pastraña* dela vieja ardida:
Non ha mala palabra *si non es a mal tenida*;
Veras que bien es dicha si bien es entendida;
Entiende bien mi dicho e avras dueña garrida.

2.

901. Mando el leon al lobo con sus uñas parejas
Que lo guardase todo mejor que las ovejas.
Quando el leon traspuso una o dos callejas,
El coraçon el lobo comjo e las orejas.

902. Quando el leon vino por comer saborado,
Pidio al lobo el asno *que le avia encomendado*;
Syn coraçon e orejas *troxolo desfigurado*:
El leon contra el lobo fue sañudo e yrado.

903. Dixo al leon el lobo quel asno tal nasçiera;
Que si el coraçon e orejas touiera,
Entendiera sus mañas e sus nuevas oyera,
Mas que lo non tenia e por ende veniera.

904. Assy, Señoras dueñas, entended el rromançe
Guardat vos de amor loco, *non vos prenda nin alcançe*
Abrid vuestras orejas, el coraçon se lançe
En amor de dios limpio, loco amor non le trançe.

905. La que por auentura es o fue engañada,
Guarde se que non torne al mal otra vegada,
De coraçon e de orejas non quiera ser menguada,
En ajena cabeça sea bien castigada.

906. En muchas engañadas castigo e seso tomen,
Non quiera amor falso, *loco rriso non asomen*;
Ya oystes que asno *de muchos lobos lo comen*;
Non me maldigan algunos que por esto se concomen.

907. *De fabla chica, dañosa guardes muger falaguera*,
Que de un grano de agraz se faze grant dentera,
De una nuez chica nasçe grand arbor de noguera
E muchas espigas nasçen de un grano de çinera.

---

64 **a** S.: . . . dize . . ., **c** S: . . . fuese ent.; **d** G: . . . mi libro aueras bien d. g. — 901 **b** S: quelo guardase mejor q. . . . — 902 **c** SG: s. c. e sin o. . . ., T: sin c. e sin o. troxol . . . — 903 **b** GT: . . . el su coraçon; **d** S: . . . end . . . — 904 **a** G: a. señores e dueñas e. bien el rr., T: . . . e. bien el rr.; **c** S: vuestro c. s. l.; **d** S: . . . l. vuestro loco nol t. — 905 **a** S: l q. p. desauentura . . . — 906 **c** G: ya ovistes desir q. . . .; **d** S: . . . e. se encone. — 907 **a** S: . . . guardese . . .; **b** S: . . . f. mucha d., T: . . . f. grande d.; **c** S: . . . a. de grand n.; **d** T: muchas e. . . .

908. Andan por todo el pueblo della muchos dezires,
Muchos despues la enfaman *con escarnjos e rreyres*;
Due a por te dezir esto non te asañes nin te aires,
Mis fablas e mis fazañas rruego te que bien las mires.

909. Entiende bien mi estoria *de la fija del Endrino*
Dixela por dar ensienpro, non por que a mi vino;
Guardate de falsa vieja, de rriso de mal vezino,
Con ome non te fyes *nin te llegues al espino.*

3.

1579. Señores, acordad vos de bien, si vos lo digo,
Non fiedes en tregua de vuestro enemigo
Ca non vee la ora que vos lyeue consigo;
Si vedes que vos miento *non me preciedes un figo.*

1580. *Non deuemos estar ciertos*, nin seguros de muerte,
La nuestra enemiga es natural e fuerte
Non podemos, amigos, della fuyr por suerte,
Por eso cada uno de vos sus armas puerte.

1581. Si qual quier de nos otros *oviese cras de lydiar,*
Con algun enemigo en el canpo entrar,
Cada uno buscaria armas para se armar,
Syn armas non querria en tal peligro entrar.

1582. Pues si esto fariamos *por omes como nos byuos,*
Muy mas deuemos fazerlo por tantos e tan esquiuos
Enemigos que nos quieren fazer sieruos captiuos,
E para sienpre jamas dizen: al infierno yd vos!

1583. Los mortales pecados *ya los avedes oydos,*
Aquestos de cada dia nos trahen conbatidos,
Las almas quieren matar pues los cuerpos han feridos,
Por aquesto deuemos *estar de armas bien guarnidos.*

---

908 **a** G: . . . della los m. d.; **d** G: . . . fabliellas . . ., T: fablillas. — 909 **b** SG: d. p. te dar e. . . ., GT: . . . mas n. p. . . .; **c** GT: . . . e d. r. . . .; **d** S: sola con o. n. t. . . ., GT: sola c. o. n. te enfies. — 1579 **a** T: . . . asy vos l. d. — 1580 **a** S: deuemos e. c. non s. d. m.; **b** T: . . . e. es natural miente; **c** S = d; **d** S = c. — 1581 **a** T: sy qual quiera de nos ouiese clas a lydiar. — 1582 **a** T: . . . f. omes c. n. b.; **c** T: . . . fazer s. e c.; **d** T: e por s. j. . . . — 1583 **b** S: . . . nos t. muy c.; **d** T: . . . e. armados e guarnidos.

1584. *Lydian otrosi con estos* otros tres prinçipales:
La carne, el diablo, el mundo; *destos nasçen los mortales.*
Destos tres vienen aquellos, tomemos armas atales
Que vençamos nos a ellos; quiero vos dezir quales:

1585. *Obras de misericordia e de mucho bien obrar,*
Dones de spiritu santo que nos quiera alunbrar,
Las obras de piedat, de virtudes nos menbrar,
Con los siete sacramentos los enemigos sobrar.

1586. Contra la grand cobdiçia el bautismo porfia;
Dono de spiritu santo, e de sabiduria
Saber nos guardar de ajeno, non dezir: esto querria;
La virtud de la justiçia judgando nuestra follia.

1587. Vestir pobres desnudos, con santa esperança
Que dios por quien lo façemos nos dara buena andança;
Con tal loriga podremos con cobdiçia que nos trança,
E dios guardar nos ha *de cobdiçia e mal andança.*

1588. *Sobrar a la grand soberuia,* dezir mucha omjldat;
Debdo es temer a djos e a la su magestad;
Virtud de tenperamjento, de mesura e onestad,
Con esta espada fuerte *segura mente golpad.*

1589. *Con mucha misericordia dar a los pobres posada,*
Tener fe que santa cosa es de djos gualardonada,
Non rrobar cosas ajenas, non forçar muger nin nada,
Con esta confirmaçion la soberuia es arrancada.

1590. *Ayamos contra avariçia spiritu de pyedat,*
Dando limosna a pobles *doliendo nos pobredat*;
Virtud natural justiçia, judgando con humildat
Con tal maça al avaricia bien larga mente dad.

1605. *Denos djos atal esfuerço, tal ayuda e tal ardid*
Que vençamos los pecados e arranquemos la lid,
Por que el dia del juizio sea fecho a nos conbyd,
Que nos diga Jhesu Christo: benditos a mi venid.

1584 **a** S: . . . t. mas p.; **c** T: . . . t. a. rreales; **d** T: . . . aellos e. q. v. d. q. — 1585 **b** T: dones de esprito s. . . .; **c** T: . . . p. e de v. vos nenbrad; **d** S: con siete s. estos e. s. — 1586 **b** S: . . . s. s., de buena s., T: dono e esprito s. . . .; **c** S: s. n. g. de lo a. . . . — 1587 **a** S: v. los p. d. . . ., T: . . . d. con la s. e.; **c** T: con tal lugar poderemos vencer la cobdiçia q. n. t.; **d** T: e d. n. quiera guardar d. c. e mal estança. — 1588 **b** T: es bueno temer a dios e a su santa m.; **c** T: v. de tenplamjento con m. . . . — 1589 **b** T: tener se ensta obra e. . . . — 1590 **b** S: . . . p. dolyendo nos de su mal, T: . . . p. doliendo senos de su pobredat; **c** S: v. de n. j. j. c. h. T: v. n. j. j. h.; **d** T: . . a. larga mente le dad. — 1605 **b** T: q. v. e arranquemos l. l.

Såsom man lätt finner, äro i det föregående några halfverser tryckta kursivt, ehuru de med stöd af något af manuskripten skulle kunna fattas som regelrätta alexandriner. Det beror då därpå, att den språkliga formen eller meningen synts mig göra antagligt att den 7-stafviga halfversen i dessa fall är den af författaren afsedda. Någon anledning förefinnes nämligen icke att, så fort möjlighet finnes, återställa den 6-stafviga versen. Ty författaren har icke tillgripit den 7-stafviga som en slags nödfallsutväg utan använder med konstnärlig afsikt en blandning af båda. Som af de meddelade profven framgår är i olika stycken de båda versslagen ojämnt representerade. En genomgående undersökning af verket skulle måhända möjliggöra vissa slutsatser rörande författarens afsikter med den olika fördelningen af verstyperna i olika stycken. En sådan undersökning ingår emellertid icke i planen för denna artikel; vi nöja oss med att påpeka, att i somliga dikter den regelrätta alexandrinen synes vara nästan uteslutande för handen medan i vissa andra de 7-stafviga verserna äro i majoritet. Den vanligaste formen är emellertid en blandning af de båda versarterna med talrika 7-stafviga halfverser men med en bestämd öfvervikt till förmån för den regelrätta alexandrinen.

Alexandrinens rytmiska karaktär är den att vara ett jambiskt versmått. Dess rytm är således stigande och dess enhet den tvåstafviga versfoten. Då nu hvarje halfvers består af trenne versfötter skulle tydligtvis halfversens karaktär bli en annan om två af dessa i stället för att vara jamber vore anapester. Intrycket skulle då bli af en anapestisk vers med en instucken jamb, medan däremot förekomsten af en anapest icke kan rubba halfversens rytmiska karaktär, som förblir stigande och jambisk.

Grundskemat för alexandrinen är med andra ord:

⏑ — ⏑ — ⏑ — | ⏑ — ⏑ — ⏑ —.

Den afvikelse Juan Ruiz enligt ofvanstående versprof tillåter sig består i att föröka den ena eller båda halfverserna med en obetonad stafvelse. Denna kan placeras framför hvilken som helst af de ordinarie tre korta eller rättare obetonade stafvelserna. En af halfversens jamber kan med andra ord utbytas mot en anapest. Vid *el arte mayor* var den förlorade stafvelsen alltid versens första stafvelse. Hvarje annan möjlighet skulle där hafva rubbat rytmen. Icke så i fråga om alexandrinen, hvars halfvers

består af trenne lika delar. En tillkommande obetonad stafvelse rubbar här icke den stigande rytmen och räcker icke heller till för att rubba halfversens jambiska grundkaraktär. — Man skulle emellertid måhända häri kunna se en motsägelse mot hvad vi yttrade s. 40, där vi med anledning af Nebrijas framställning sade att romansversen på grund af sin karaktär af upprepade trokäer skulle rytmisk rubbas af en tillkommande stafvelse. Ty äfven om det är sant att en förlorad stafvelse i romansversens början skulle gifva densamma karaktären af stigande rytm, så skulle man ju kunna tänka sig en kort stafvelse tillagd i versens inre, man skulle kunna tänka sig en af trokäerna utbytt mot en daktyl och detta borde väl lika litet rubba romansversens karaktär som en i stället för en af jamberna inträdande anapest rubbar alexandrinen. Det föreligger dock en viss skillnad mellan de båda versslagen med afseende på lättheten för en rubbning i rytmen. I alexandrinen angifves den stigande rytmen redan i första versfoten och likaledes är den sista versfoten i det stående grundskemat en jamb

◡ — ◡ — ◡ — | ◡ — ◡ — ◡ —.

I romansversen däremot anges rytmen visserligen likaledes genom den första versfoten men den sista versfotens obetonade stafvelse faller utom grundskemat

— ◡ — ◡ — ◡ — | — ◡ — ◡ — ◡ —.

I och genom detta förhållande blir naturligtvis rytmens fasthet i denna vers mindre och möjligheten till en rubbning större. Hvar än den förlorade stafvelsen insättes finnes möjlighet att densamma i stället för att ansluta sig till den föregående versfoten och förvandla densamma till en daktyl sluter sig till följande betonade stafvelse och med denna bildar en jamb. Supponera vi exempelvis en «förlorad stafvelse» i andra versfoten:

— ◡ | — ◡ ◡ | — ◡ | —

så öfvergår detta rytmiska skema alltför lätt till formen:

— ◡ | — ◡ | ◡ — | ◡ —

och vidare till den oblandadt stigande halfverstypen:

— | ◡ — | ◡ ◡ ⏗ | ◡ ⏗.

För alexandrinen finnes däremot icke motsvarande risk att få sin rytm förvandlad från stigande till fallande.

Vi skola nu ur de anförda versprofven anföra exempel på de olika typer som den tillkommande obetonade stafvelsen alstrar. Dessa typer äro till antalet 16 allt eftersom halfversen är regelbunden eller dess första, andra eller tredje jamb är utbytt mot en anapest och allt eftersom hvardera af dessa fyra typer af den första halfversen åtföljes af en andra halfvers af 1a, 2a, 3e eller 4e typen. Vanligast är att den 1a versfoten är anapestisk, hvilket fall ju också närmast motsvarar *la syllabe perdue* i *el arte mayor*.

1) ⏑ — ⏑ — ⏑ — | ⏑ — ⏑ — ⏑ —.

Denna typ motsvarar den regelbundna alexandrinen.

2) ⏑ — ⏑ — ⏑ — | ⏑ ⏑ — ⏑ — ⏑ —

55 a Leuantose el griego, *sosegado*, de vagar

55 b, 902 b, 904 b, 906 b, 908 b, 909 a, 909 d, 1583 d, 1584 b, 1587 d.

3) ⏑ — ⏑ — ⏑ — | ⏑ — ⏑ ⏑ — ⏑ —

47 b Fueron las demandar a grie*gos que las* tenien

52 d, 64 b, 1590 b.

4) ⏑ — ⏑ — ⏑ — | ⏑ — ⏑ — ⏑ ⏑ —

50 d A los griegos doctores nin al su mu*cho saber*

48 a, 55 c, 58 b, 902 c, 906 c, 1579 d, 1581 a, 1582 a, 1583 a, 1588 d.

5) ⏑ ⏑ — ⏑ — ⏑ — | ⏑ — ⏑ — ⏑ —

51 b *Que toma*sen un rribaldo, un bellaco rromano

53 b, 61 a, 909 b, 1580 a, 1582 c, 1584 a, 1584 d, 1605 b.

6) ⏑ ⏑ — ⏑ — ⏑ — | ⏑ ⏑ — ⏑ — ⏑ —

49 c *Mas por que* non entendrien *el lenguaje* non usado

51 c, 52 c, 56 b, 59 c, 60 b, 60 c, 62 d(?), 63 a, 63 c, 1589 b, 1589 c, 1605 a, 1605 c.

7) ⏑ ⏑ — ⏑ — ⏑ — | ⏑ — ⏑ ⏑ — ⏑ —

909 c *Guardate* de falsa vieja, de rri*so de mal* vezino

1605 d.

8) ⏑ ⏑ — ⏑ — ⏑ — | ⏑ — ⏑ — ⏑ ⏑ —

60 d *Entendi* que meresçien de leyes cer*tenidad*

1584 c, 1585 d, 1586 d.

9) ⏑ — ⏑ ⏑ — ⏑ — | ⏑ — ⏑ — ⏑ —

62 a Que yo *le quebran*taria ante todas las gentes

907 d, 1583 b, 1588 a.

10) ⏑ — ⏑ ⏑ — ⏑ — | ⏑ ⏑ — ⏑ — ⏑ —
61 b Diz: di*xo que con* su dedo *me quebran*tarie el ojo
908 c, 908 d, 1585 c, 1586 c, 1589 d.

11) ⏑ — ⏑ ⏑ — ⏑ — | ⏑ — ⏑ ⏑ — ⏑ —
1590 c Virtud *natural* justicia, judgan*do con hu*mildad

12) ⏑ — ⏑ ⏑ — ⏑ — | ⏑ — ⏑ — ⏑ ⏑ —
52 b Dixier*on le*: *nos* avemos con griegos nues*tro conbit*

13) ⏑ — ⏑ — ⏑ ⏑ — | ⏑ — ⏑ — ⏑ —
46 b Non me contes*ca contigo* como al doctor de Grecia
48 d, 49 d, 50 a, 64 a, 1586 b, 1587 b, 1590 d.

14) ⏑ — ⏑ — ⏑ ⏑ — | ⏑ ⏑ — ⏑ — ⏑ —
50 b Fueron rroma*nos en coyta, non sabien* que se fazer
48 b, 906 d, 1583 c, 1585 a, 1585 b, 1587 c, 1588 c, 1590 a.

15) ⏑ — ⏑ — ⏑ ⏑ — | ⏑ — ⏑ ⏑ — ⏑ —
48 c Por ver si las *entendrien* e las *mereșçien* leuar
63 d, 1582 b, 1582 d.

16) ⏑ — ⏑ — ⏑ ⏑ — | ⏑ — ⏑ — ⏑ ⏑ —
46 c Con el rribal*do romano* e con su po*ca sabiencia*
47 d, 49 b, 907 a, 1589 a.

Det är gifvet, att en vers ofta kan fattas på olika sätt i rytmiskt afseende, och en eller annan af de ofvan citerade skulle utan tvifvel med lika rätt kunna placeras i en annan kategori. Men detta betyder ingenting för självfva kategoriernas tillvaro och beskaffenhet. — Man har talat om Juan Ruiz och vissa andra författares sätt att bland alexandrinerna införa *romans*halfverser. Såsom af vår utredning framgår bör detta anses afgjordt oriktigt. Det är här icke fråga om romansverser utan om öfvertaliga alexandriner. Hufvudskillnaden mellan alexandrinen och romansversen ligger nämligen icke i stafvelseantalet utan i rytmen. Romansversens rytm är fallande, alexandrinens stigande, hvilket särskildt må framhållas gentemot Sarhoïandy (l. c.), som synes förneka denna skillnad. Gentemot denne författares uppfattning af den öfvertaliga alexandrinen såsom förklarlig genom en «förlorad stafvelse» af samma slag som den i *el arte mayor* förekommande, må äfven ytterligare understrykas den viktiga skillnad vi ha uppvisat. Medan den «förlorade stafvelsen» i *el arte mayor* är bunden vid halfversens början, så kan den öfvertaliga stafvelsen i

alexandrinen intaga, hvilken obetonad plats i versskemat som helst.

Såsom nämts, påpekar Milá oregelbundna alexandriners förekomst äfven hos *López de Ayala* och i *El poema de Fernán Gonçález*. Hvad López de Ayala angår har detta förhållande iakttagits äfven af andra författare och torde nog vara obestridligt. Vi lemna frågan emellertid här å sido för att i stället i största korthet tala om versifikationen i Fernán Gonçález. Detta är för oss af större intresse då tillvaron af här förevarande rytmiska tendens redan under 1200-talet skulle tyda på at densamma var ett nationellt från äldre tid ärfdt drag i den spanska rytmiken, icke såsom Hanssen sökt göra gällande[1] en uppfinning af Juan Ruiz, som sedan vunnit efterföljd hos López de Ayala. Hanssen har föröfrigt sedermera själf utförligt sökt uppvisa tillvaron af, såsom han kallar dem, romansverser äfven i Fernán Gonçález i en särskildt åt metriken i denna dikt egnad artikel[2], till hvilken äfven må hänvisas för samma företeelse hos Juan Ruiz, López de Ayala och Alfonso X (Cantigas), rörande hvilka förf. gör några tillägg till hvad han i föregående studier yttrat. Hanssen opponerar sig mot den af Carroll-Marden i dennes upplaga af Fernán Gonçález uppställda regeln att synalefa förekommer mellan tvänne lika vokaler. H. tolkar alla verser, i hvilka sådan synalefa af C.-M. antagits såsom romansverser och förkastar naturligtvis äfven en stor del andra emendationer, genom hvilka C.-M. återställt versen till det enligt hans uppfattning obligatoriska stafvelseantalet. — Jag tror med Hanssen att en del af dessa emendationer äro onödiga och att af de 143 verser, som C.-M. icke kunnat reducera till regelbundna alexandriner, de som visa en öfvertalig stafvelse i båda halfverserna eller i den ena, icke behöfva vara oriktiga. Men det påfallande stora antal vers, i hvilka synalefa mellan lika vokaler lemnar metriskt riktigt resultat gör det svårt att förkasta denna regel. — El Poema de Fernán Gonçález synes mig intaga en slags mellanställning mellan den stränga *mester de clerezia* sådan den representeras af Berceo och den mera folkliga versifikationen hos Juan Ruiz. Författaren står tydligen under inflytande af Berceo, han söker tillämpa hiatusregeln; men två lika vokaler synas honom så naturligt sammansmälta till en, att han i detta fall gör talrika af-

[1] Zur span. und port. metrik s. 44.
[2] Anal. de la Univ. Santiago CXV (1904) s. 63—89.

vikelser från regeln. Han söker följa det föreskrifna antalet af sex stafvelser i hvarje halfvers, men han känner att äfven detta är en konstlad regel och hans verser få därför ofta den öfvertaliga stafvelse som lika litet stötte hans rytmiska sinne som den honom i formell och poetisk begåfning så oändligt öfverlägsne Ärkeprästens.

I detta sammanhang må slutligen påpekas, att Pietsch i sitt arbete *Two old spanish versions of the Disticha Catonis* s. 23 talar om att i den på *cuaderna via* skrifna versionen från 1200-talet versifikationen sådan den ter sig i den bibehållna sena texten är mycket bristfällig. P. anser emellertid att en del romansverser nog äro att tillskrifva originalet men, i betraktande af omöjligheten att veta hvilka dessa äro, anser han rättast att återställa alla verser till den regelrätta alexandrintypen. Denna metod synes föga tillfredsställande. Endast ett noggrannt studium af författarens språkbruk jämte nödig hänsyn till det latinska originalet kunna här lemna ledning. Men att strikt följa en metrisk regel, som erkännes icke hafva följts af öfversättaren, kan icke vara riktigt. Däremot går Hanssen alldeles för långt åt motsatt håll här liksom i fråga om Fernan Gonçalez. Någon orsak att i en text af denna ålder icke införa apokoperade former ss. *guarnesçiol, pusies, aquest* etc. finnes naturligen icke.

I sin nyss citerade studie säger Hanssen s. 81: «*Dificil es decir si la susodicha innovación* (7-stafviga halfverser i alexandrinen, «förlorad stafvelse» i *arte mayor* etc.) *se introdujo voluntaria o involuntariamente; pero aunque en un principio haya sido falta de correccion, se debe suponer que despues se haya convertido en licencia licita e intencional.*»

Denna synpunkt är efter min åsikt falsk. Den i viss mån fria stafvelseräkningen inkom icke alls, den existerade från urminnes tider och var fordom vida friare än i 12- och 1300-talens poesi. Att denna frihet allt mer inskränkes är en följd af den lärda och främmande litteraturens inflytande. För den naturliga rytmiska känslan låg aldrig något inkorrekt i den metriska frihet, hvarom vi talat och hvarpå säkerligen många exempel skulle kunna framvisas, om den spanska poetiska litteraturen från medeltidens början icke till allra största del gått förlorad.

III.

Väktaresången i Berceos «Duelo de la Virgen».

Då Baist[1] såsom sin åsikt framhåller, att den öfvertaliga stafvelsen i *el arte magor* är en rest af gammal, icke strängt stafvelseräknande metrik, nämner han äfven såsom ett exempel på dylik metrik den äldsta lyriska dikt, som finnes bibehållen i den spanska litteraturen, den i Berceos *Duelo de la Virgen* infogade väktaresången[2]. Vi skola här egna någon uppmärksamhet åt denna egendomliga dikt. Baist säger: «der Rechnung mit + 1 — 1, die für die umgebenden Alexandriner ausreicht, setzt es entschiedenen Widerstand entgegen und setzt sich dabei von selbst in Musik um.» Vi återgifva dikten med angifvande för hvarje vers af rytmen sådan vi uppfatta den, men med uteslutande af den hvarje vers följande samt dessutom i diktens början och dess slut tre gånger upprepade refrängen *eya velar*.

1. Velat aliama | de los indios
◡ — ◡ — ◡ | ◡ — ◡ — ◡

2. Que non vos furten | el Fijo de Dios
◡ — ◡ — ◡ | ◡ — ◡ ◡ — ◡

3. Ca furtar | voslo querran
— ◡ — | ◡ — ◡ —

4. Andres e Peidro | et Johan
◡ — ◡ — ◡ | — ◡ —

5. Non sabedes | tanto descanto
— ◡ — ◡ | ◡ — ◡ — ◡

6. Que salgades | de so el canto
— ◡ — ◡ | ◡ — ◡ — ◡

7. Todos son | ladronciellos
— ◡ — | — ◡ — ◡

8. Que assechan | por los pestiellos
— ◡ — ◡ | ◡ — ◡ — ◡

9. Vuestra lengua | tan palabrera
— ◡ — ◡ | ◡ — ◡ — ◡

10. A vos dado | mala carrera
— ◡ — ◡ | ◡ — ◡ — ◡

---

[1] Grundriss II, 2 390 och 425.
[2] Rivadeneyra 57 s. 136.

11. Todos son omnes | plegadizos
◡ — ◡ — ◡ | — ◡ — ◡

12. Revaduchos | mescladizos
— ◡ — ◡ | — ◡ — ◡

13. Vuestra lengua | sin recabdo
— ◡ — ◡ | — ◡ — ◡

14. Por mal cabo | vos a echado
— ◡ — ◡ | ◡ — ◡ — ◡

15. Non sabedes | tanto de enganno
— ◡ — ◡ | ◡ — ◡ — ◡

16. Que salgades | ende este anno
— ◡ — ◡ | ◡ — ◡ — ◡

17. Non sabedes | tanta razon
— ◡ — ◡ | ◡ — ◡ —

18. Que salgades | de la prision
— ◡ — ◡ | ◡ — ◡ —

19. Tomaseio | e Matheo
— ◡ — ◡ | — ◡ — ◡

20. De furtarlo | han grant deseo
— ◡ — ◡ | ◡ — ◡ — ◡

21. El discipulo | lo vendio
— ◡ — ◡ ◡ | — ◡ —

22. El maestro | non lo entendio
— ◡ — ◡ | ◡ — ◡ —

23. Don Filipo | Simon e Judas
— ◡ — ◡ | ◡ — ◡ — ◡

24. Por furtar | buscan ayudas
— ◡ — | ◡ — ◡ — ◡

25. Si lo quieren | acometer
— ◡ — ◡ | ◡ — ◡ —

26. Oy es dia | de parescer
— ◡ — ◡ | ◡ — ◡ —

Versen består efter min uppfattning af tvänne *pies quebrados* d. v. s. tvänne halfverser af grundformen — ◡ — (jfr. sid. 39). Oafsedt det indifferenta slutfallet, kan här i hvarje halfvers tillkomma en förlorad stafvelse. Alltså uppstå fyra typer sålunda fördelade:

1) — ⏑ — | — ⏑ —
Vers 7, 12, 13, 19, 21

2) — ⏑ — | ⏑ — ⏑ —
Vers 3, 5, 6, 8, 9, 10, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 22, 23, 24, 25, 26

3) ⏑ — ⏑ — | — ⏑ —
Vers 4, 11

4) ⏑ — ⏑ — | ⏑ — ⏑ —
Vers 1.

Slutfallet i första halfversen är paroxytont utom i verserna 3, 7, 24 som sluta med oxytont ord och 21, som slutar med proparoxytont. Andra halfversens slutfall är paroxytont utom i 3, 4, 17, 18, 21, 22, 25, 26, som sluta oxytont. I vers två finnes en extra öfvertalig stafvelse i andra halfversen. Synalefa är naturligtvis tillåten (v. 15, 22).

Enligt detta sätt att uppfatta diktens metriska form, behöfvas icke de emendationer som Hanssen där vill införa[1], och vi finna här i ett annat versslag ett tidigt exempel på samma metriska tillvägagångssätt som vi redan i senare produkter konstaterat för alexandrinen och *el arte mayor*.

*   *   *

Om i den spanska poesien under 12-, 13- och 1400-talen versen icke var bunden vid ett noggrannt bestämdt antal stafvelser utan en viss frihet förefanns i detta fall under förutsättning att rytmen fortfarande kunde göra sig gällande, så är det antagligt att denna frihet rådde äfven tidigare och det synes a priori sannolikt, att den då varit större eftersom utvecklingen gått i riktning af en bestämd fixering af stafvelsernas antal. Då nu det enda diktverk af folklig karaktär, vi ega i behåll från 1100-talet, *El Poema del Cid*, med afseende på versformen visar en påfallande oregelbundenhet, så synes det troligt att denna oregelbundenhet till stor del beror på dåtidens outvecklade uppfattning af den metriska formen och att stafvelseantalet i Cidsångens verser varit i mycket ringa mån bundet vid några metriska regler. Vi skola icke här ingå på några detaljer af den svåra frågan rörande Cidsångens metrik. Efter min mening äro alla

[1] Miscellanea de versificación castellana s. 29—32. Cf. Baist Jahresbericht VI, 1 s. 381.

försök som gjorts att återföra Cidsången till en med afseende på stafvelseantalet enhetlig meter misslyckade och kunna icke vara annat. Redan af hvad i denna uppsats visats bör framgå, att åtminstone alla sex- och sjustafviga halfverser (som i språkligt afseende äro korrekta) böra kvarstå utan ändring. De af sådana halfverser bestående versraderna utgöra icke mindre än 1700[1], d. v. s. nära hälften af hela antalet. I rytmiskt afseende karaktäriseras dessa halfverser af tretakten. Vi hafva nyss framhållit det antagliga i att friheten i det metriska vid en tidig period var betydligt större än den vi i ofvan undersökta dikter kunnat konstatera. Det närmaste steget är då att antaga möjligheten af flera öfvertaliga stafvelser. Därför är det troligt att halfverser med 8, 9 ja 10 stafvelser godt kunde förekomma. Verser sådana som dessa tarfva alltså ingen förändring ur metrisk synpunkt:

34. Que si non la quebrantas por fuerca | que non gela abriese nadi[2]
◡ ◡ — ◡ ◡ ◡ — ◡ — ◡ | ◡ — ◡ ◡ — ◡ —

48. Mas el Criador nos uala | con todas sus uertudes santas
◡ — ◡ ◡ — ◡ — ◡ | ◡ — ◡ ◡ ◡ — ◡ — ◡

1427. De los meiores guarnimientos | que en Burgos pudo falar
◡ ◡ ◡ — ◡ — ◡ — ◡ | ◡ — ◡ — ◡ ◡ —

Af de halfverser hvilkas stafvelseantal understiga 6, kunna de 5-stafviga tänkas bibehålla en tretaktig rytm, om man antager undertryckande af den obetonade initialstafvelsen:

307. Tres an por troçir, sepades que non mas
(◡) — ◡ — ◡ — | ◡ — ◡ — ◡ —

330. Ya señor glorioso, padre que en cielo estas
(◡) — ◡ — ◡ — ◡ | — ◡ ◡ — ◡ —

Öfver 1000 verser foga sig efter det fria rytmiska skema vi sålunda angifvit. Af diktens återstående 1000 vers kunna en del 4-stafviga halfverser med paroxytont slutfall förklaras genom antagande af lyrisk cäsur och en stor del emendationer äro af olika anledningar plausibla och af de flesta författare antagna. Icke desto mindre återstå flera hundratal vers af hvilka de flesta genom sin korthet trotsa alla förklaringsförsök och synas tyda på en ännu mindre regelbunden metrik än den vi i korthet sökt

[1] Enligt Restoris tabell Osservazioni s. 149.
[2] Citaten efter Menéndez-Pidals upplaga Madrid 1900.

teckna. Emellertid bör det framhållas, att de förvanskningar i diktens metriska form, till hvilka kopisterna gjort sig skyldiga och hvilka under vanliga förhållanden skulle synas påfallande våldsamma, bli förklarliga, om man utgår från den förutsättningen att versmåttet till följd af sin primitiva och skenbart oregelbundna beskaffenhet icke här såsom i andra fall kunde verka såsom ett korrektiv mot felskrifningar eller afsiktliga förandringar. — Måhända representerar dikten ett stadium, under hvilket man ännu blott sträfvade efter ett rytmiskt system i versen. Kanske var det ursprungligen endast rimmet eller assonansen som konstituerade den bundna formen. Därefter leddes man måhända att söka gifva versraderne en viss likformighet genom en gemensam rytm, som yttrar sig i gemensamt antal accenter. Så uppstod först i längre versrader accenten i versens midt, cäsuren, som i Cidsången är i det närmaste regelbundet förhanden, därefter ett visst antal biaccenter i hvarje halfvers. Sträfvan härtill har i Cidsången icke genomgående krönts med framgång. När en gång denna princip blifvit fullt lefvande, regulariseras stafvelseantalet allt mer och mer, en fas som vi se representerad under 12-, 13- och 1400-talen, och blir slutligen fixt d. v. s. den modärna romanska konstversens principer äro fastslagna äfven för den spanska versen.

Anmeldelser.

Verhandlungen der 48. Versammlung deutscher Philologen und Schulmänner in Hamburg vom 3. bis 6. Oktober 1905. Leipzig 1906, Teubner. VIII + 224 S.

Det turde vel være tvivlsomt, om de stadig tilbagevendende Beretninger om Møder af Videnskabsmænd have nogen egentlig Værdi udover det at tjene som en Erindring for Deltagerne. Referaterne af Foredragene ere nemlig saa godt som alle saa knappe, at de kun give ringe Oplysning for Læserne, og mange Foredrag findes derfor ogsaa trykte andetsteds i fuldstændig Skikkelse. Her skal derfor blot Opmærksomheden henledes paa nogle enkelte Foredrag, som synes at have haft en større Interesse.

Om den latinske Thesaurus beretter Diels, at dens Fremgang trods adskillige Vanskeligheder er sikret, hvorimod han mener, at Tiden til at paabegynde lignende Arbejder for det græske og det tydske Sprog endnu ikke er moden. Ed. Meyer udviklede, at, medens de Former, hvorunder Alexander den Store og hans Efterfølgere udøvede deres Herredømme, nok vare orientalske, havde selve Ideen om et absolut Monarchi et græsk Udspring, nemlig fra de philosophiske Statstheorier, som bl. A. Platon og Aristoteles fremsatte. Om Ara Pacis Augustae talte E. Petersen idet han udtalte Haabet om, at Udgravningerne maatte fortsættes, saa at de endnu ikke afgjorte Spørgsmaal maatte faa en endelig Besvarelse. I den germanistiske Sektion holdt Meissner et, som det synes, meget interessant Foredrag om den saakaldte Rómveriasaga, en islandsk Oversættelse af Sallustius og Lucanus. Om den romerske Historieforskning og Bibelkritiken talte Soltau — der har virket paa begge Omraader —, men vakte nogen Modsigelse. Volquardsen anstillede en Sammenligning mellem Thukydids og Aristoteles's Beretninger om Revolutionen i Athen 411 og søgte at hævde, at der laa en Sandhed til Grund for dem begge, endskjøndt han mente, at man nærmest maatte holde sig til Thukydid. Om det i Würzburg fundne Fragment af Historieskriveren Sosylos, der ledsagede Hannibal paa hans Felttog, berettede Wilcken. C. F. Lehmann udviklede sit Syn paa de historiske Forhold i Seleukos's sidste Regjeringsaar og hævdede, at denne, da han gik over til Europa, var formelt valgt til Konge af Makedonien. I den romanistiske Sektion holdt Seelmann et Foredrag om Rolandssagnet, som han opfatter som en oprindelig Naturmythe. Han erklærede, at hans Forskninger desangaaende, som snart ville blive offentliggjorte, betyde «einen völligen Umsturz für die moderne Fachwis-

senschaft». Endelig er der Grund til at nævne et Foredrag af Dr. med. et phil. Kotelmann, som søgte at bevise, at Apostlen Paulus har lidt af den ægyptiske Øjensyge. Ligesom paa det foregaaende Philologmøde vedtoges der Henvendelser til Autoriteterne angaaende Fremme af Udgivelsen af Grimms tydske Ordbog og af Erkehertug Rainers Papyri. Medens man med Tak anerkjendte, hvad den tydske Regjering havde gjort for det første Punkts Vedkommende, beklagede man, at det østerrigske Undervisningsministerium havde ladet det forrige Philologmødes Henvendelse angaaende de nævnte Papyri ubesvaret.

Hans Ræder.

Marius Kristensen, Nydansk. En kort sproglig-geografisk fræmstilling. (Småskrifter udg. af Selskab for germansk filologi nr. 12.) Kbh. 1906, Hagerup. XII + 91 ss.

I forordet gør forf. opmærksom på, i hvor høj grad der længe har været trang til «en bog, som gav kort og klar besked om nydanskens stilling i forhold til de andre nordiske sprog, og om de danske almuesmåls væsentligste forskelle», og han tilføjer, at «da ingen anden lod til at ville skrive den, måtte jeg selv göre det». I virkeligheden turde der i forvejen have været enighed om, at ingen var nærmere til at påtage sig et sådant arbejde end Marius Kristensen, og forsåvidt som denne mening havde trængt til en stadfæstelse, så foreligger denne nu i den bog, som her skal omtales.

Overensstemmende med den formulering av opgaven, som forf. i de citerede ord av fortalen opstiller, gives i de første 3 avsnit av bogen en fyldestgørende fremstilling av de nordiske sprogs indbyrdes forhold og udbredelse så vel før som nu, om hvilken fremstilling der kun er godt at sige. Kun vil jeg knytte en lille bemærkning til forf.s angivelse av det danske folkesprogs sydgrænse (i Sønderjylland), der kort betegnes som «en linje fra Flensborg fjords inderende mod syd til Fjolde og derfra mod nordvest til Rødenæs» (s. 25). Her kunde man efter min mening have ønsket en nøjere præcisering, således at den gradvise overgang fra overvejende dansk til overvejende tysk folkesprog udtrykkelig fremhævedes med tilføjelse av et par grænselinjer (jfr. Clausens sprogkort). Det forekommer mig, at der på den måde var størst sikkerhed mod, at bogens angivelse mistydedes enten på dansk eller tysk side, hvilket i dette spørgsmål turde have nogen betydning. — Hovedinteressen i bogen samler sig imidlertid, som naturligt er, om redegørelsen for dialekterne så vel i

almindelighed som specielt. Et punkt av særlig interesse i førstnævnte henseende er spørgsmålet om dialekternes alder. Hvad forf. herom bemærker, er i al sin (efter bogens hele anlæg nødvendige) korthed overmåde forsigtigt formuleret samtidig med, at det dog giver rum for ret vidtgående anskuelser. Dette kan kun glæde den, der her deler det grundsyn, som P. K. Thorsen længe var ene om at forfægte, hvorfor jeg ikke kan undlade at citere forf.s egne ord (s. 60): «Målskel synes på sine steder ældre end herredsinddelingen, som jo går tilbage til den tidlige middelalder», hvorpå forf., efter at have avvist den tanke, at dialekterne så tidligt havde nået deres nuværende forskellighed, slutter: «man kan ikke godt fri sig fra den tanke, at almuesmålenes vigtigste skellinjer har deres rödder helt tilbage i den tid, da landet bebyggedes, og at den mærkelig faste linjeretning nordvest—sydøst i den nordlige, vest—øst i den sydlige del er som svage bølgespor av den ström, der skyllede ind over landet.» — Indenfor den mere specielle behandling av dialekterne vil jeg særlig fremhæve den ret indgående omtale, som ofres de egl. skånske dialekter, på hvis store betydning for den danske sproghistorie man næppe hidtil i almindelighed har været tilstrækkelig opmærksom.

Hvad iøvrigt angår enkelthederne i de forskellige dialekters lydlige ejendommeligheder, så ligger det i sagens natur, at læseren her i det store og hele må tage bogens angivelser på forf.s autoritet, hvorfor der på dette punkt kun undtagelsesvis kan blive tale om egentlig kritik. Under behandlingen av jysk savner jeg en oplysning om grænserne for ł-lydens udbredelse; dette skyldes sikkert kun en forglemmelse fra forf.s side. Om nordvestsjællandsk meddeles (s. 78), at det (stemmende med sydvestsjæll.) savner overgangen *a* > *å* foran *ng*-lyden. Dette er rigtigt for den levende (d. v. s. uddøende) dialekts vedkommende, men det må her tilføjes — hvad forf. ikke har kunnet vide —, at former med *å* i denne forbindelse er fortrængte av rigsmålet, men fandtes tidligere, hvilket fremgår av et (kun i folkemunde overleveret) stednavn: *Spånge* nær ved Kalundborg. Dialekten slutter sig altså heri til sejrøsk.

Det har selvfølgelig ikke kunnet være forf.s opgave i en fremstilling som den foreliggende at gå nærmere ind på de lydhistoriske spørgsmål, som knytter sig til de i bogen omhandlede faktiske forhold, og jeg skal allerede av den grund ikke her rejse nogen diskussion herom. Kun vil jeg give et lille sproghistorisk tillæg til en av bogens angivelser vedrørende sjællandsk. Blandt karakteristika for (et i det væsentlige) sjællandsk område nævnes (s. 49), at i skriftsprogets *ovn*, *ovl*, som ovn, skovl, er den til *v* svarende lyd her bortfalden: sjæll. o'n, sgol'ə[1]. — Hvad sidstnævnte ord angår, viser den sjæll. form, at der må

[1] Apostrofen betegner stød.

forudsættes et *skolw; vi får således en sjæll. metatese opr. -(u)fl > -(u)lf, hvormed åbenbart må sammenstilles det i Harpestræng (Kbh.) forekommende *innulfuæ* (i st. f. innuflæ)[1]. Da denne overgang ifølge sin natur må være ældre end den alm. forstummen av *f* (ɔ: *v*) efter *u*, så følger herav med nødvendighed, at den omtalte metatese er ældre end de ældste bevarede hss. og således hører til de meget gamle karakteristika for sjællandsk.

København, 1906.

Anders Pedersen.

T. Frank, The Use of the Optative in the Edda (Amer. Journ. of Phil. XXVII P. 1—32).

Denne lille afhandling giver en oversigt over «optativens» brug i Eddadigte og dermed beslægtede kvadbrudstykker. Den består af følgende 4 kapitler: The optative in independent clauses, The opt. in dependent clauses of will and desire, The potential opt., Usages of the opt. derived from one or composed of more than one of the preceding constructions. Afhandlingen er skreven med concis sagkundskab og indeholder gode bemærkninger f. eks. overfor Delbrück og fuldstændiggör hans fremstilling. Forf. citerer Nygårds Eddasyntax, men synes ikke at kende Th. Wiséns: Om ordfogningen i den äldre Eddan (Lund 1865). Der er kun lidet at bemærke til forf.s påvisninger; men nogle gange har han taget fejl af konstruktionen og meningen; således har de to sætninger øverst s. 5: *hér mundak øðli una* og *heima letja ek munda* intet at göre med ønske-sætninger. Der udtrykkes blot: «jeg vilde» osv. Jeg tror ikke forf. har ret, når han (samme side) udtaler, at conj. (opt.) indeholder en stærkere bestemthed («a greater degree of certainty») end verb. *skal* med inf.; for mig er det modsatte tilfældet — hvis bægge dele ikke er lige bestemte, hvad de ofte er. som forf. også bemærker. Heller ikke er sætningen *svá ér lýðum landi í eyðið* (sst.) optativisk; *eyðið* er indik. I *beðit mik at tyggva* (s. 7) er *tyggva* infin. I *hvégis þat gørvisk* (s. 9) er *gørvisk* indik. Af *skyli*-eksemplerne (s. 14) er nogle at udskille som meget stærke, f. eks. *hon skyli morna, þik skyli allir eiðar bíta, þitt skyli hjarta hrafnar slíta*; her er *skyli* dog et ganske anderledes stærkt udtryk for den talendes indvendige lidenskab end *skyli* i en sætning som: *hugalt skyli þjóðans barn.* Eks. *øng es sótt verri . . . an sér øngu at una* (s. 20) bortfalder, da *sér* her er dativ og ikke verbum. Forf.s

---

[1] Jeg er enig med forf. (se s. 83) i at hævde dette hs.s vokalisme som molbosk.

bemærkninger (s. 21) overfor Delbrück ang. sætninger som: *grætr grimmum tárum áðr sofa gangir* er rigtige. Derimod har han næppe ret, når han (s. 23) mener, at der ved conj. (opt.) i sætninger som: *hon sagði Atla at hon hefði sét* osv. udtrykkes en uvished; det gör der ikke. I dette og lign. tilfælde (som *sagðak at kálfs væri*) betyder conj. både det ene og det andet lige så godt; hvorvidt den er udtryk for noget ikke-reelt, beror ene og alene på den tone, hvori sætningen udtales. Sætningen «jeg sagde, at det (hjærtet) var af en kalv» kan således i og for sig både betyde, at det virkelig var et kalvehjærte og at det ikke var det. Vekslingen i eksemplet fra prosastykket (*dræpi — hefði riðit — sviku*) betyder intet; her kunde *sviki* lige så godt have stået med samme betydning.

Der findes forskellige fejl og unöjagtigheder i oversættelserne f. eks. *vaki hann at vilja* «may he awake when it pleases him»; det hele bet.: «gid han måtte befinde sig i vågen tilstand iføige sin lyst (til glæde for sig); *holdgróin* ‚grown to the soil' (s. 18) istf. ‚grot fast til legemet'; *mein* (s. 23) bet. ikke «hindrance», *sá* (s. 30) ikke ‚saw', *mǫgr* (s. 25 nederst) ikke ‚son' osv. Imellem sætningen: *of þat gættusk — skepja* (s. 27, l. 7 f. n.) og den følg. «oversættelse»: ‚Tried to decide who should destroy the giant brood', må der være udfaldet noget, da denne overs. ikke passer til den citerede sætning.

Korrekturlæsningen er i det hele god og de isl. ord rigtig trykte (efter Symons' udg.); dog findes endel fejl som *bedja* (s. 26) f. *biðja*, *suefna* i næste l. f. *suefne*, *þrymþer* (s. 23) f. *þyrmþer*, *skopaþr* (s. 11) f. *skapaþr* og flere.

Finnur Jónsson.

Papyrusfundene i El-Hibeh.

Af Hans Ræder.

Under Titelen *The Hibeh Papyri* (Part I, London 1906) have Grenfell og Hunt udgivet Resultaterne af de Udgravninger, som for nogle Aar siden have fundet Sted i El-Hibeh i Mellemægypten. Der er her kommet for Dagen en talrig Mængde Papyrusstykker, der saa godt som alle have været anvendte til at vikle om Mumier. Fremfor de fleste af de i de senere Aar fundne Papyri udmærke de sig ved deres høje Alder; alle de, der ere udgivne i det nævnte Bind, stamme fra den ældre Ptolemæertid, hovedsagelig fra Midten af det 3die Aarhundrede f. Chr. Som sædvanligt findes der baade litterære Texter og Dokumenter, af hvilke de sidste dog ikke frembyde nogen mere almindelig Interesse.

De litterære Texter byde os enkelte Nyheder. Paa første Plads forefinde vi et Stykke af en Indledning til en Samling af Sententser af Epicharmos. Fra Oldtidsforfattere kjende vi til en saadan Samling, der skyldtes en vis Axiopistos, men om det netop er Indledningen til denne, der her foreligger, er uvist. Udgiveren anbefaler i trochæiske Tetrametre sin Samling som nyttig for Folk, der ønske under alle mulige Forhold i Livet at have et knapt og rammende Ord paa rede Haand. — En anden, meget fragmentarisk Text indeholder maaske netop Brudstykker af Sententser af Epicharmos, men tilhører dog i ethvert Tilfælde ikke det samme Haandskrift.

Nogle Tragediefragmenter, som af Udgiverne formodes at tilhøre Sophokles's *Tyro* og Euripides's *Oineus,* ere ret ubetydelige, Med større Forventning modtager man nogle Fragmenter af en Komedie, som Udgiverne formode er af Philemon, dog kun efter et temmelig svagt Kjendetegn. Mere grundet er derimod den Formodning, at vi have at gjøre med Originalen til Plautus's *Aulularia.* Ikke alene gjenfindes Navnet Strobilos, som i *Aulularia*

er Navnet paa den Slave, der stjæler Skatten, men ogsaa den Situation, hvori denne Strobilos forekommer i Fragmentet, ængstelig for, hvorledes han skal slippe bort, og pludselig attraperet af en Person, der kommer tilstede, kan nok passe med Indholdet af *Aulularia*. Men det er rigtignok umuligt at paavise nogen bestemt Scene i denne Komedie, som Fragmentet kunde være Originalen til. Denne Omstændighed kan dog ikke omstøde Hypothesen; thi paa samme Maade forholder det sig med det Fragment af Menanders *Κόλαξ*, som er offentliggjort i 3die Bind af *The Oxyrhynchus Papyri*, og Terents's *Eunuchus*, der utvivlsomt er en Bearbejdelse af denne Komedie[1]. I ethvert Tilfælde synes Papyrusfundene, der jo nu efterhaanden have bragt en betydelig Mængde Brudstykker af græske Komedier for Dagen, at tillade os den Slutning, at de romerske Komediedigtere have behandlet deres Forbilleder med meget stor Frihed. — Et andet ret omfangsrigt Komediefragment er det vanskeligt at faa nogen rigtig Klarhed over, da det er meget hullet.

Af de prosaiske Stykker er der Grund til at fremhæve en Afhandling af musikalsk Indhold, hvoraf, som det synes, Begyndelsen er bevaret. Efter en Formodning af Blass have Udgiverne henført Forfatterskabet til Sophisten Hippias, men naturligvis med al mulig Reservation. Afhandlingen drøfter det Spørgsmaal, om man med Rette tør tillægge de forskjellige Musikarter forskjellige ethiske Virkninger paa Tilhørerne, hvilket Forfatteren — i Modstrid f. Ex. med Platon — bestemt benægter. Han polemiserer ogsaa mod dem, der finde, at nogle Melodier minde om Laurbær, andre om Vedbend o. s. v.; det var vel overhovedet Meningen at benægte Muligheden af gjennem Musiken at fremstille bestemt paaviselige Tanker og Stemninger.

Af Lysias's Tale mod Theozotides findes der en stor Mængde Brudstykker, der dog for største Delen ere ganske smaa. Vi se, at den var rettet imod to Forslag af Theozotides, hvis indre Sammenhæng dog er ganske uklar: efter det ene Forslag skulde ægte Fødsel gjøres til Betingelse for, at Børn, hvis Fader var falden i Krigen, kunde faa offentlig Understøttelse, og efter det andet Forslag skulde Lønnen til Rytterne sættes ned fra en Drachme til 4 Oboler, og samtidig Lønnen til de beredne Bueskytter (*ἱπποτοξόται*) sættes op fra 2 til 8 Oboler — en ganske mærkelig Omkalfatring.

[1] Se dette Tidsskrift XIII S. 50.

Et ret betydeligt Omfang have Levningerne af en anden Tale, som synes at være holdt af en athenæisk Taler kort efter Alexander den Stores Død. Visse Overensstemmelser med Diodor gjøre det sandsynligt, at Udgiverne, som ogsaa her følge Blass, have Ret i at anse Leosthenes, Athenæernes Fører i den lamiske Krig, for den Talende; Indholdet er væsentlig en Opfordring til Athenæerne til nu under de forandrede Forhold at træde kraftigt op og hævde deres Uafhængighed. Tvivlsomt er det derimod, med hvilken Ret Blass har hævdet, at det ikke er nogen virkelig Tale, men kun en rhetorisk Øvelseskomposition. Det vilde vel heller ikke være urimeligt at gaa en Mellemvej og antage, at Talen har udgjort en Del af et historisk Værk; i saa Fald vilde det ligge nærmest at gjætte paa Duris — en af Diodors Kilder — som Forfatteren.

Sidst iblandt de fundne Brudstykker af hidtil ukjendt Litteratur maa nævnes to af philosophisk Indhold. I et Fragment, som formodes at stamme fra Theophrast, behandles paa en noget uklar Maade Demokrits Lære om, at det Lige tiltrækkes af det Lige, med særlig Anvendelse paa Havet, der opfattes som sammensat af ensartede Bestanddele. Et Par Udsagn af Simonides, der øjensynlig udgjøre et Brudstykke af et Florilegium, handle om Digterens velkjendte Gjerrighed.

Vi komme dernæst til de udgivne Brudstykker af den hidtil kjendte klassiske Litteratur. Blandt disse indtage Homerfragmenterne baade ved deres Omfang og ved deres indre Ejendommeligheder en fremtrædende Plads, idet de give et vægtigt Bidrag til Løsningen af et Problem, der i de sidste Aar har været brændende, nemlig Spørgsmaalet om Homertextens ældre Historie og Alexandrinernes Indflydelse paa dens Fastsættelse. Det var Mahaffys Offentliggjørelse af de af Flinders Petrie fundne Papyri, der i 1891 gav Stødet til, at Spørgsmaalet rejstes. Det viste sig nemlig, at den Homertext, som her fandtes, afveg stærkt fra den ellers overleverede, nemlig ved Tilføjelsen af adskillige Vers, og det samme Forhold viste sig ved en Genferpapyrus, som blev offentliggjort af Nicole i 1894, og ved en Papyrus, som Grenfell og Hunt udgav i 1897 i Samlingen *Greek Papyri* II.

Da disse Papyri alle stamme fra den ældre Ptolemæertid, laa den Formodning nær, at Homertexten overhovedet i føralexandrinsk Tid havde afveget stærkt fra den, som senere var i almindeligt Omløb, og at først de alexandrinske Grammatikere havde slaaet den Form af Texten fast, hvori den senere almindelig er

bleven læst, og der fremkom ogsaa i den philologiske Litteratur adskillige stærke Udtryk for Mistillid til vor Homeroverleverings Paalidelighed. Herimod rejstes der en kraftig Opposition af Ludwich, som i sin Bog *Die Homervulgata als voralexandrinisch erwiesen* (1898) tog den overleverede Homertext i Forsvar og gjennem en særdeles righoldig Samling af Homercitater hos føralexandrinske Forfattere kom til det Resultat, at man allerede før de alexandrinske Grammatikeres Tid i det Væsentlige havde læst de homeriske Digte i den samme Form, hvori vi have dem den Dag idag. Han tillagde saaledes de lærde Alexandrineres Indvirkning paa Textens Fastsættelse en temmelig underordnet Betydning, og naar vi i føralexandrinsk Tid af og til træffe paa Texter, der navnlig ved at være forsynede med Tilføjelser afvige ret stærkt fra den almindelige Overlevering, kunde han heri kun se enkelte, sporadisk forekommende Vildskud, som man ikke burde lade sig afficere synderlig af.

De nye Fund have nu gjort det umuligt at blive staaende ved Ludwichs Opfattelse. Af de fem Haandskrifter, hvoraf Brudstykker ere komne for Dagen, ere de tre ganske vist identiske med Haandskrifter, som man tidligere har fundet Stykker af, men to ere helt nye, og alle afvige de stærkt fra den tidligere bekjendte Text, især derved, at der gives hidtil ukjendte Tilføjelser; af de omtrent 500 Vers, som forekomme helt eller delvis i de nye Haandskrifter, har omtrent en Tiendedel Nyhedens Interesse for os, dog saaledes at forstaa, at de nye Vers, der i Reglen ere af et temmelig farveløst Indhold, sædvanlig ere tilføjede fra andre Steder hos Homer eller dannede i Analogi med saadanne.

Følgende Exempler kunne tjene til at vise Tilføjelsernes Art. Efter *B* 794

δέγμενος ὁππότε ναῦφιν ἀφορμηθεῖεν Ἀχαιοί

er tilføjet Verset

εἰς πεδίον Τρώεσσι φόνον καὶ κῆρα φέροντες

(jvfr. *B* 352, hvorefter det ufuldstændigt overleverede Vers delvis er suppleret);

efter *Γ* 339, hvor det fortælles, at Menelaos ruster sig til Tvekampen

ὣς δ' αὔτως Μενέλαος Ἀρήιος (*Ἀρήια* Pap.) *ἔντε' ἔδυνεν*,

er tilføjet en Beskrivelse af hans Vaaben i følgende tre Vers, hvis enkelte Udtryk ere hentede fra flere andre Homersteder:

ἀσπίδα καὶ πήληκα φαεινὴν καὶ δύο δοῦρε
καὶ καλὰς κνημῖδας ἐπισφυρίοις ἀραρυίας·
ἀμφὶ δ' ἄρ' ὤμοισιν βάλετο ξίφος ἀργυρόηλον.

De velkjendte Formelvers

ὄφρ' εἴπω τά με θυμὸς ἐνὶ στήθεσσιν ἀνώγει
og χειρί τέ μιν κατέρεξεν ἔπος τ' ἔφατ' ἔκ τ' ὀνόμαζε

findes tilføjede efter henholdsvis *Γ* 304 og *Θ* 38.

Der findes ogsaa Exempler paa længere Udvidelser. Saaledes erstattes *Γ* 302

ὣς ἔφαν, οὐδ' ἄρα πώ σφιν ἐπικραίαινε Κρονίων

af følgende fem Vers:

ὣς ἔφαν εὐχόμενοι, μέγα δ' ἔκτυπε μητίετα Ζεὺς
ἐξ Ἴδης βροντῶν, ἐπὶ δὲ στεροπὴν ἐφέηκεν·
θησέμεναι γὰρ ἔμελλεν ἔτ' ἄλγεά τε στοναχάς τε
Τρωσί τε καὶ Δαναοῖσι διὰ κρατερὰς ὑσμίνας.
αὐτὰρ ἐπεί ῥ' ὄμοσέν τε τελεύτησέν τε τὸν ὅρκον.

Særlig talrige ere Tilføjelserne i Iliadens 8de Sang. Saaledes findes efter *Θ* 54 fire Vers tilføjede, og ligesaa efter *Θ* 55 (væsentlig en Opregning af Navne), og efter *Θ* 65 er der tilføjet en længere Række Vers, af hvilke dog kun de tre første kunne rekonstrueres med Sikkerhed, og disse Vers ere indkomne fra *Σ* 535 ff.

Et enkelt af Papyrushaandskrifterne, som dog ogsaa paa eet Sted har en Tilføjelse, udmærker sig derimod mest ved sine Udeladelser; her mangle nemlig *Γ* 389, *Δ* 89 og *Ε* 527, og med Hensyn til Udeladelsen af *Δ* 89 er det i Overensstemmelse med Zenodot saavelsom med Hensyn til en dermed korresponderende Ændring i *Δ* 88 (ηὗρε δὲ τόνδε for εἴ που ἐφεύροι). Forøvrigt have Papyrushaandskrifterne ogsaa ellers visse Textafvigelser fra de øvrige Haandskrifter, men de fleste af deres Læsemaader ere dog temmelig uheldige. Næppe vil Nogen finde Behag i Varianten οὐκ ἀγαθὴ πολυκοιρανίη (*Β* 204), og lidet heldig er ogsaa den nye Form for *Γ* 284

εἰ δέ κέ τοι Μενέλαος Ἀλέξανδρον καταπέφνῃ

i Stedet for

εἰ δέ κ' Ἀλέξανδρον κτείνῃ ξανθὸς Μενέλαος;

utvivlsomt er her Papyrushaandskriftets Læsemaade opstaaet ved slavisk Efterligning af Γ 281, hvor det modsatte Alternativ nævnes:

εἰ μέν κεν Μενέλαον Ἀλέξανδρος καταπέφνῃ;

smukkere er det i ethvert Tilfælde, at Objektet i begge Vers stilles forrest, end at Navnene staa paa samme Plads i Verset med forandrede Kasusendelser. Det skyldes vist ogsaa en Tankeløshed, naar Papyrushaandskriftet Γ 304 lader Priamos efter Edsaflæggelsen alene tiltale sine egne Folk:

κέκλυτέ μευ, Τρῶες καὶ Δάρδανοι ἠδ' ἐπίκουροι,

medens de andre Haandskrifter have

κέκλυτέ μευ, Τρῶες καὶ ἐυκνήμιδες Ἀχαιοί.

En pudsig Ændring have vi Γ 325. Da Hektor skal kaste Lod for Paris og Menelaos om, hvem af dem der i Tvekampen skal kaste sit Spyd først, er det ganske i sin Orden, at han vender Hovedet bort, idet han ryster Hjælmen; derfor er Læsemaaden *ἂψ ὁρόων*, som alle andre Haandskrifter have, absolut at foretrække for Papyrushaandskriftets *εἰσορόων*, der nødvendigvis maa bibringe Læseren den Tro, at Hektor forsøger paa at snyde.

Naar vi nu skulle drage Konklusionerne af dette ejendommelige Haandskriftforhold, saa maa først den Kjendsgjerning fastslaaes, at det kun er Papyrushaandskrifter fra den ældre Ptolemæertid — fra den første Halvdel af det 3die Aarhundrede —, hvori der findes saa store Afvigelser fra de senere Haandskrifters Homertext; Papyrushaandskrifter fra den romerske Tid — saaledes de fleste af dem, der ere fundne i Oxyrhynchos — stemme i langt højere Grad overens med de middelalderlige Haandskrifter. Man maa sikkert give Grenfell og Hunt Ret i, at det er en saare nærliggende Formodning, at de alexandrinske Grammatikere ere Skyld i denne Forskjel. Først ved deres Virksomhed er den homeriske «Vulgata» bleven slaaet fast. Men deraf følger ikke, at Ludwichs Paastande ere blevne grundløse. Hans Samling af Citater beviser lige fuldt, at der i den føralexandrinske Tid har existeret en Homertext, som stod den senere kjendte meget nær, uagtet ganske vist den Omstændighed, at der i Citaterne saa yderst sjældent forekommer Vers, der ikke findes i vor Vulgata, ikke beviser, at saadanne Vers overhovedet ikke have existeret. Men selv om man ogsaa maa give Ludwich Ret i, at den homeriske

Vulgata ikke er skabt af Alexandrinerne, men er ældre, saa udelukker dette ikke, at der i føralexandrinsk Tid ved Siden af denne Vulgata kan have existeret afvigende Texter, navnlig saadanne, der var forsynede med mere eller mindre heldige Tilføjelser. Heller ikke Ludwich kan jo nægte, at saadanne Tilføjelser, som ere ukjendte for den senere Homeroverlevering, findes i Citater baade i den platoniske Dialog *Alkibiades* II og hos Æschines. Men naar Alexandrinernes Fortjeneste — hvis det ellers er en Fortjeneste — altsaa ikke bliver den, at de have skabt den homeriske Vulgata, saa maa man dog, særlig af Hensyn til de nye Fund, tilskrive dem Skylden for, at de afvigende Texter ere blevne trængte tilbage, og den Textrecension, som vi kalde Vulgata, er bleven eneraadende.

I Sammenligning med Homertexterne have de øvrige Texter af hidtil kjendte Skrifter mindre Interesse. Nogle Fragmenter af Euripides's *Iph. Taur.* udmærke sig ved at give Bekræftelse paa flere Konjekturer af nyere Lærde, saaledes i V. 252 paa Reiskes Konjektur *κἀντυχόντες* for *καὶ τυχόντες* og i V. 618 paa Bothes Konjektur *τήνδε* for *τῇσδε*, medens i V. 621 Maehlys Konjektur *θείνουσα* for *θύουσα* vel ikke rent ud stadfæstes, men dog viser sig at være velbegrundet, idet Pap. har *κτείνουσα*. Paa andre Steder har Pap. til Gjengjæld mindre sandsynlige Læsemaader.

De samme Iagttagelser, som kunne gjøres i dette Tilfælde ligesom i saa mange andre Tilfælde, hvor der er fundet Papyrushaandskrifter af textkritisk Værdi, kunne endelig ogsaa i stort Antal gjøres ved de omfangsrige Fragmenter af den blandt Aristoteles's Skrifter overleverede *Ῥητορικὴ πρὸς Ἀλέξανδρον*, hvis Forfatter sædvanlig antages at være Anaximenes fra Lampsakos. Da dette Skrift ellers kun er overleveret i Haandskrifter fra Renaissancetiden, kan det ikke undre os, at Papyrushaandskriftet frembyder en stor Mængde Afvigelser fra disse. I flere Tilfælde viser det sig, at Konjekturer tidligere have truffet den rette Læsemaade, men ofte giver Papyrushaandskriftet ved Siden af adskillige Skjødesløsheder helt nye og gode Læsemaader. Derimod viser det sig her som tidligere, at den Sondring mellem gode og ringere Haandskrifter, som nyere Lærde have forsøgt, er af ringe Betydning i Sammenligning med den store Forskjel mellem de senere Haandskrifter og Papyrushaandskriftet, som snart holder med den ene Klasse og snart med den anden. Vi lære, at vi overfor Skrifter, der kun ere os overleverede i saa sene Haandskrifter, i Virkeligheden ere ret haabløst stillede. Endelig have disse Frag-

menter også den litteraturhistoriske Betydning, at de paa Grund af Papyrushaandskriftets Alder gjøre det ganske usandsynligt, at Forfatteren til det nævnte Skrift, som Susemihl mente, først skulde have levet i det 3die Aarhundrede; men nogen direkte Bekræftelse paa, at Anaximenes er Forfatteren, give de ganske vist heller ikke.

Le „Periboëtos“ de Praxitèle.

Par **Frederik Poulsen.**

Parmi les groupes en bronze de Praxitèle, Pline en mentionne un qu'il décrit ainsi: *et Ebrietatem nobilemque una Satyrum quem Graeci periboëton cognominant*[1]. Les archéologues comprennent généralement le mot *περιβόητος* comme Pline et traduisent par «le fameux satyre»[2].

Cette explication est bien insuffisante. Qu'est-ce que ce satyre fameux? D'où lui vient une telle renommée? Et pourquoi est-il groupé avec la personnification de l'ivresse? Au lieu de nous en tenir à la traduction de Pline, — si c'est vraiment une traduction — nous rechercherons si le mot *περιβόητος* ne serait pas susceptible d'une autre interprétation qui rendrait plus intelligible le groupement des deux statues.

La signification ordinaire de *περιβόητος* est: *celebratus* (en bonne comme en mauvaise part), mais, d'après les scholies d'Oedipe Roi v. 192, le mot avait parfois aussi un sens actif: *ὁ μετὰ βοῆς καὶ οἰμωγῆς ἐπιών.* Nous trouvons un exemple de cette dernière signification dans un passage de Platon[3] où nous lisons: *ἡ σφοδρὰ ἡδονὴ . . . . περιβοήτους ἀπεργάζεται.* Il paraît donc légitime, dans l'interprétation du passage de Pline, de préférer le sens actif du mot *περιβόητος*: «celui qui avance en criant et en hurlant», comme convenant mieux au caractère du personnage et du groupe.

Mais y a-t-il dans l'art grec des représentations qui pourraient illustrer ce groupe étrange de l'Ivresse avec le satyre «hurlant»?

Sur un vase à figures rouges, de beau style, qui a été publié par M. Hartwig dans les «Strena Helbigiana» (pag. 111 suiv.)

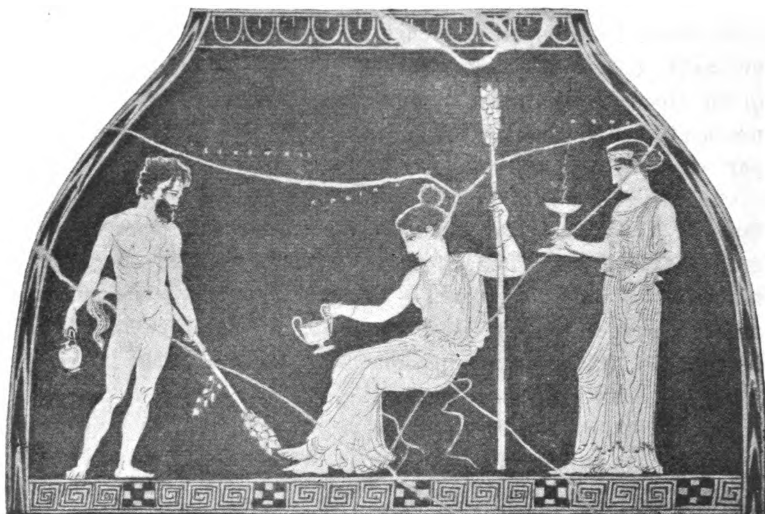
---

[1] Hist. Nat. XXXIV 69.

[2] Blake and Sellers, The Elder Pliny's Chapters on the History of Art pag. 55.

[3] Philebos 45 E.

une femme du nom de *Κραιπάλη* est assise et tient un thyrse et un canthare; debout devant elle est un satyre nommé *Σίκιννος*. M. Hartwig a bien remarqué que le mot *κραιπάλη* signifie à la fois l'ivresse et les fâcheuses conséquences de l'ivresse. Aux passages des auteurs grecs qu'il cite, on peut ajouter le grand fragment, récemment découvert, de Ménandre[1] où le mot a nettement la signification d'ivresse. Pour la *Κραιπάλη* du vase, M. Hartwig voit en elle la personnification du «Katzenjammer». Mais peut-on croire qu'en ce cas cette femme serait dans tous ses

La Ménade *Κραιπάλη*.

atours, qu'elle tiendrait encore le thyrse et le canthare? Les peintres des vases grecs savaient, comme M. Hartwig lui-même l'a observé, représenter le «Katzenjammer» d'une manière bien plus saisissante. C'est pourquoi je préfère l'autre sens de *κραιπάλη*. Cette femme assise, avec les attributs d'une Ménade, personnifie sûrement l'ivresse même, *l'Ebrietas*.

Le nom du satyre vient de la danse échevelée du drame satyrique, la *σίκιννις*. L'invention de cette danse est attribuée à un certain *Σίκιννος*, désigné tantôt comme Barbare, tantôt comme Crétois ou Athénien[2]. Le *satyre Σίκιννος* se retrouve sur un

[1] Oxyrh. pap. III nr. 409 v. 47.
[2] Comp. Stephani Thes. ling. Gr. s. v.

beau vase bien connu de la collection Jatta où il est groupé avec d'autres satyres qui entourent le dieu Dionysos[1].

Sur le caractère de la *σίκιννις* nous sommes bien informés par les auteurs. L'étymologie qu'essaye d'en donner Hésychius nous apprend que c'était une danse très-tumultueuse (*σύντονος ἀπὸ τοῦ σείεσθαι καὶ κινεῖσθαι*). Elle était accompagnée par une musique et des cris farouches[2], et le mot composé: *σικιννοτύρβη* désignait les airs de flûte qui excitaient les danseurs[3]. Le nom de *Περιβόητος*, pris dans la signification active, conviendrait ainsi très bien à un personnage exécutant cette danse. Sûrement le satyre *Σίκιννος* n'est pas une pure abstraction, mais un véritable personnage qui figurait dans la danse *σίκιννις*, et M. Hartwig a eu raison de supposer que le groupement même de la *Κραιπάλη*-Ebrietas avec ce satyre est dû aux traditions du drame satyrique. M. Reisch, qui s'est surtout occupé des différentes sortes de représentations dramatiques, a démontré que l'existence d'un protagoniste opposé à un choeur se retrouve dans les danses mimiques comme dans le drame et le dithyrambe[4]. Or, nous savons par Athénée[5] que la masse des satyres de la *σίκιννις* étaient appelés *σικιννισταί*. Je suppose que le *σίκιννος* était *ὁ ἐξάρχων*, les *σικιννισταί* le choeur de la danse satyrique, et cette disposition rendrait très intelligible le surnom *περιβόητος* appliqué au *σίκιννος*: il précédait les *σικιννισταί*, en les excitant par des cris et des hurlements, comme le fait le principal danseur dans les danses grecques de nos jours.

Naturellement cette identification reste une pure hypothèse. Néanmoins il nous a paru intéressant de rapprocher de l'oeuvre de Praxitèle, signalée par Pline, ce vase publié par M. Hartwig. Quoiqu'il ne nous apprenne rien sur la création même de Praxitèle, il nous fait du moins connaître une conception analogue et semble indiquer que c'est dans la tradition des représentations populaires que le maître attique a pris son sujet: la Ménade *Κραιπάλη* groupée avec le satyre *Περιβόητος*.

---

[1] Heydemann: Satyr- und Bakchennamen pag. 1 suiv., 38 et planche.

[2] Eur. Cycl. 37.

[3] Athen. XIV p. 618 c.

[4] Festschrift für Gomperz pag. 469 suiv. C'est *ὁ ἐξάρχων* d'Aristote. Ars poet. 1449 a 11.

[5] XIV p. 630 b.

Anmeldelser.

Franz Skutsch, Aus Vergils Frühzeit. Leipzig 1901, Teubner. VIII + 170 S.

—, Gallus und Vergil. (Aus Vergils Frühzeit. Zweiter Teil.) Leipzig 1906, Teubner. 202 S.

I den Samling carmina minora, der i codd. og i Oldtidens Tradition gaar under Vergils Navn, findes, som bekendt, Digtet Ciris, der omhandler den megariske Kongedatter Scyllas Forræderi mod sin Fader Nisus og derpaa følgende Forvandling til en Fugl (*ciris*). Dette Digts litteraturhistoriske Stilling har altid været usikker og omtvistet. I Almindelighed er det, paa Grund af et paafaldende Antal Overensstemmelser med Vergils Digte, medens det paa den anden Side ogsaa viser stor Lighed med den ældre Digterskole, blevet henført til en anonym Forfatter i Tiden lige efter Vergil. Saaledes fremstilles Sagen Teuffel-Schwabe [5] p. 501, der kategorisk og overlegent afviser alle Forsøg paa at henføre det til Vergil selv, eller en anden kendt Forfatter eller en ældre Tid. Dog har forskellige Filologer, som det synes allerede fra 16. Aarh.[1], betragtet Sagen anderledes og ment at maatte henføre Ciris til Tiden før Vergils Bucolica; nogle af disse lader Spørgsmaalet om Forfatteren staa aabent[2], andre har tænkt paa Cornelius Gallus; dette gælder f. Ex. J. H. Voss, der dog ikke nærmere begrunder sit Standpunkt.

Skutsch har nu i de to foreliggende Bøger taget Spørgsmaalet op til fornyet Undersøgelse. Hans Thesis, der først kom frem i Pauly-Wissowa's Realencyclopädie IV (1901) under Artiklen G. Cornelius Gallus, og som han i sine Bøger udførligt søger at begrunde, er netop den, at Ciris er skrevet af Gallus før Verg. Buc. Efter Fremkomsten af Skutsch I har forskellige andre taget Stilling til Sagen, dels i Tilslutning til ham, dels med skarp Protest, saaledes f. Ex. Leo og P. Jahn i 37te Bind af Hermes. Ogsaa en dansk Filolog, Prof. A. B. Drachmann,

---

[1] Skutsch I p. 62 og 2det Excurs. Skutsch's Bøger citeres for Nemheds Skyld som I og II.

[2] Se f. Ex. de forsigtige Bemærkninger af Naeke, som Skutsch anfører I p. 5 og 14.

har taget Del i denne Diskussion ved et Indlæg i dette Tidsskrifts 13de Bind, hvori han giver Skutsch Ret i, at Ciris er ældre end Verg. Buc., men meget skarpt afviser Begrundelsen af Gallustheorien, idet Ciris efter Drachmanns Opfattelse er et Ungdomsværk af Vergil selv. Skutsch har saa i sin sidste Bog atter prøvet sit Bevismateriale og imødegaar Punkt for Punkt sine Modstandere, navnlig Leo, og med Hensyn til Forfatterspørgsmaalet ogsaa Drachmann, hvis paa dansk skrevne Afhandling han er gjort bekendt med gennem en Oversættelse af sin Hustru, og hvis Tilslutning mod Leo i Spørgsmaalet om Affattelsestiden han aabenbart sætter megen Pris paa.

Da det Resultat, Skutsch mener at være naaet til, falder i to Dele, nemlig at Ciris er forfattet før Verg. Buc. og at Gallus er Forfatteren, og da man meget vel kan give ham Ret i det første uden at følge ham i det sidste, vil det være hensigtsmæssigst at behandle de to Punkter hver for sig.

Skutsch fremhæver da først, at Ciris efter hele sit Anlæg og Udførelse slutter sig meget nøje til den alexandriniserende Digtning, vi kender fra Catul, og som var paa Mode i Rom i Midten af sidste Aarh. f. Chr. Vi har her et typisk Epyllion: en noget afsides liggende Mythe behandlet i et mindre Digt (541 Vers) med en Del lærd Apparat (f. Ex. Mythekritik) og med Forkærlighed for Digressioner og Udmaling af Detailler. Naar nu hertil kommer, at Ciris ogsaa i metrisk Henseende slutter sig nær til denne Digterskole (spondeiske Vers, der efter Ciceros spydige Bemærkning ep. ad Att. VII 2 var et Særkende for de neoteriske Digtere, forekommer procentvis 12 Gange saa hyppigt som hos Vergil, 9 Gange saa hyppigt som hos Ovid og halvt saa hyppigt som hos Catul 64), og at det aabenbart er ganske upaavirket af den Omvæltning i latinsk Digtersprog, som Vergil betegner, hævder Skutsch, at der maa kræves aldeles afgørende Beviser af anden Art for at ansætte det til Tiden efter Vergils Død.

Nu findes der et stort, i Forhold til Ciris's Omfang endog paafaldende stort Antal Steder (ialt c. 40), i hvilke Udtrykkene i Ciris stemmer med Vergilsteder; i et Par Tilfælde er endog hele Versrækker identiske (f. Ex. Cir. 538—41 (Slutn.) = Verg. Georgica I 406—9), saaledes at Laan er fuldstændig sikkert. Ved en nøje Prøvelse af disse Steder finder Skutsch sin Antagelse bekræftet, idet det i de fleste betydeligere Tilfælde lader sig bevise, at Verg. har laant fra Ciris, ikke omvendt.

Leo derimod mener paa Grundlag af de samme Parallelsteder at kunne bevise det stik modsatte, saa at Ciris altsaa er yngre end Vergil. Ganske vist indrømmer han, at sammenholdt med, at Ciris ellers stemmer nøje med Neoterikerne, maa dette Resultat forekomme overraskende; men han fastholder det, og opstiller saa den Forklaring, at Ciris's Forf. er en Mand, der efter Vergils Død skrev med bevidst Tilslutning til den Smag, der var raadende for en Menneskealder siden. Muligheden af et saadant litterært Fænomen kan naturligvis ikke paa Forhaand benægtes, og Skutsch[1] lægger sikkert for stor Vægt paa, at Ciris i saa Fald vilde være uden Sidestykke: det var jo muligt, at der i Digtet fandtes saa afgørende Beviser paa, at det hørte en senere Tid til, at man maatte bøje sig for dem, selv om Ciris derved blev et Unicum. Men for det første har Leo ikke givet nogen helt tilfredsstillende Forklaring paa, hvorfor en forsinket Neoteriker, med Evne og Villie til at genfrembringe en tidligere Tids Poesi, i de sidste Aar før vor Tidsregning i en saa forbavsende Grad laaner fra Vergil, der jo ikke er hans Forbillede, og for det andet er det ikke lykkedes Leo at afkræfte Skutsch's Slutninger af Parallelstederne. Da Skutsch anvender megen Energi og megen Plads (c. 100 Sider) paa en udførlig Imødegaaelse af Leos Behandling af dem, kunde en nærmere Omtale af dette Forhold i dets Helhed maaske her være paa sin Plads.

Det er jo unægtelig lidt uhyggeligt, at to Forskere ved en kritisk Undersøgelse, der falder ind under deres specielle Studiefelt, paa Grundlag af ganske samme Materiale kommer til diametralt modsatte Resultater; og netop i denne Diskussion forekommer en Del Enkeltheder, der viser hvor forsigtig man maa være ved den Slags Enkeltundersøgelser, hvis man ikke vil risikere, at Enderesultatet kommer til at svæve i Luften. Skutsch er ogsaa ganske klar over Faren[2] og gaar i sin Behandling i det hele taget til Værks med stor Forsigtighed og Skønsomhed, men hans Kritik af Leo's principielle Fremgangsmaade synes paa nogle Punkter vel begrundet.

Naar man paa Grundlag af et Forfattersted vil bevise, at der her foreligger et Laan, maa der dog først stilles den absolutte Fordring, at Stedets Text er sikker. Nu paastaar Leo[3], at

[1] II p. 6.
[2] I p. 112 f.
[3] Skutsch II p. 57.

Ciris 302 er laant fra Verg. Buc. VIII 59, fordi Ciris ikke har nogen Angivelse af, hvorhen Springet gaar, men han overser, at Cirisversets Slutning er korrupt (cod. *de montibus isses*), og at han argumenterer ud fra en Konjektur. Da det altsaa ikke er givet, at Cirisstedet i sin oprindelige Skikkelse har manglet den savnede Angivelse, kan det slet intet bevise. Naar Skutsch mener at knnne bringe Stedet i Orden ved at statuere et Hul, som han udfylder ved Hjælp af Kallimachos, er dette en meget plausibel Hypothese, men den gør dog ikke Stedet skikket til at figurere i denne Diskussion. Paa en lignende Maade bærer Leo sig ad, naar han Cir. 11 først retter *morem* til *amorem* og saa diskuterer Afhængigheden af Catul 76, 13[1].

En anden Ting, man maa sikre sig, inden man vil paavise, hvilket af to (eller flere) Steder der har Prioriteten, er, at der overhovedet er en saadan Lighed til Stede, at der nødvendigvis er Tale om Laan fra nogen af Siderne. Naar nu Leo anser Cir. 86 for en uklar Variation af Catul 64, 97, saa vil dog vist enhver give Skutsch Ret i, at Ligheden her er overmaade problematisk.

Ved Behandlingen af Verg. Ge. IV 430 (Proteus og Sælerne) fremhæver P. Jahn Afhængigheden af Od. IV og anfører som udprægede Lighedspunkter: *exsultans* = *ἐξαναδῦσαι*; *late dispersit* = *ἀποπνείουσαι*; *amarum* = *πικρόν*; at de to første Punkter viser «eine genaue Nachahmung», er dog ikke saa slaaende, at det kan modbevise Skutsch's Antagelse af, at Vergils Homerefterligning her er perturberet andet Steds fra, nemlig fra Cir. 514.

Som Exempel paa, at Skutsch selv kan komme til at lægge for megen Vægt paa mindre slaaende Lighed, kan tjene Verg. Aen. I 692 ff.[2]. Han finder her to betænkelige Ting: *amaracus* er ikke høj nok til at give Skygge og *adspirans* er i denne Anvendelse *ἅπαξ εἰρημένον*; men alt bliver ham klart ved Sammenligning med Beg. af Ciris (Skildringen af Epikurs Have og Skole), og han konstruerer saa en sindrig dobbelt Afhængighed, idet Ciris laaner fra Catul 64, 86 f. og Vergil fra Ciris. Herved faar Skutsch ganske vist Bekræftelse paa sin Thesis, men faar ikke klaret hvorfra *amaracus* stammer; og det var dog hans første Betænkelighed. Mon nu virkelis Ciris's Afhængighed af Catul bevises ved *suavis exspirans* paa samme Sted i Verset og ved

[1] Skutsch II p. 19 f.
[2] II p. 24 f.

Deminutivet *hortulus* svarende til *lectulus*? Brugen af Deminutiver er jo hos Neoterikerne ganske almindelig, og mon det er saa ganske utvivlsomt, «dass *complectitur* dem Cirisdichter durch Catulls *complexu* an die Hand gegeben war»? Skulde Ciris's Forfatter, der dog efter Skutsch's egen Opfattelse ikke er blottet for digterisk Begavelse, ikke selv kunne finde paa at bruge *suavis exspirans* og *complectitur*? intet af disse Udtryk er da sjældent eller paafaldende. Og skulde Vergil, der dog trods alt var et Stykke af en Digter, ikke selv kunne finde paa at skildre, hvorledes Ascanius anbringes i Skygge og Blomsterduft? De to betænkelige Ting i Vergils Vers er maaske heller ikke saa graverende som Skutsch synes at mene. *Adspirans* er *ἅπ. εἰρ.* Ja vel, men for det første har vi den latinske Litteratur overleveret i en saa fragmentarisk Skikkelse, at det ikke gaar an at slutte ret meget deraf. Hvem ved, om ikke Ordet forekom saaledes adskillige Gange hos Calvus eller Varus? For det andet kan en Stilkunstner (og at Vergil paa dette Omraade gjorde Epoke, fremhæver Skutsch selv) dog virkelig godt finde paa en Sprogfornyelse, som tilfældigvis ingen af de os bekendte senere Digtere falder paa at efterligne; og at *adspirans* her passer udmærket, benægter vel ingen. Det berømte *cumque* hos Horats (carm. I 32, 15) er ogsaa *ἅπ. εἰρ.*, men det gaar dog ikke an derfor at rette Stedet, lige saa lidt som det gaar an af *adspirans* at slutte fremmed Paavirkning for Vergils Vedkommende. Og saa *amaracus*. Kompetente Botanikere paastaar, at denne Plante ikke engang paa Cypern er stor nok til, at man kan hvile i dens Skygge. Dette er for saa vidt graverende, som det beviser, at Vergil har grebet fejl; han havde Brug for en Plante, der giver Duft og Skygge, og vælger saa en, der kun opfylder den ene Betingelse. Han har muligvis vidst, at den trivedes særlig godt paa Cypern og derfor egnede sig godt til poetisk Staffage i den givne Sammenhæng, men han har altsaa ikke været botanikkyndig nok til at kende dens lave Vækst. Fejlgreb af lignende Art er jo desuden ikke helt ualmindelige. Aen. I 317 har han Brug for noget, der bevæger sig hurtigt, og vælger saa den thrakiske Flod Hebrus, der netop ikke er særlig rivende. Horats (carm. II 13, 15) kommer for Skade at nævne *navita Poenus* som den, der frygter Bosporus og intet andet; det havde været naturligere at nævne en Skipper, der boede nærmere. Hvad enten man vil kalde sligt for en psykologisk Ejendommelighed, licentia poetica eller Nonsens, maa man lade det staa for Digterens Regning og ikke uden ganske særlige Grunde paatvinge

Forfatteren en Kilde for hans Uheld eller rette Stedet. Man har jo villet rette Vergils *Hebrum* til *Eurum* og Horats's *Poenus* til *Thynus*. De puniske Løver Verg. Buc. V 27 ∾ Cir. 135[1] bør man derfor heller ikke lægge nogen Vægt paa.

Naar imidlertid et Afhængighedsforhold er uomtvisteligt, og det ud derfra gælder at løse Prioritetsspørgsmaalet og derefter belyse Debitors Arbejdsmaade, maa man naturligvis opstille den Hovedregel, at det Sted, der giver et passende Udtryk for en passende Tanke, er Originalstedet. Ogsaa paa dette Omraade er Skutsch i det hele taget forsigtigere end Leo. Han fremhæver saaledes, at den Mulighed ikke er udelukket, at den, der laaner, har været saa heldig at forme sit Udtryk naturligere og smagfuldere i Ord og Sammenhæng end paa Originalstedet[2]. Desuden kan Overensstemmelsen bero paa, at bægge laaner fra Trediemand, f. Ex. Cir. 430 = Verg. Buc. VIII 41 (*ut vidi ut perii* etc.); Leo finder, at Stedet passer bedst hos Vergil, Skutsch omvendt; det rette turde vel være, at det passer ganske godt bægge Steder. Allerede dette gør Stedets Beviskraft ringe, og den bliver ikke større ved den Omstændighed, at Udtrykket ikke er originalt noget af Stederne men overført fra Græsk (Theokrit II 82 *ὡς ἴδον, ὡς ἐμάνην*, cf. III 41); det rimeligste er, at Vergil benytter Theokrit saaledes, at han i Stedet for at bearbejde Stedet selvstændigt har laant den Bearbejdelse, der allerede forelaa i Ciris, men helt afgjort er det ikke, og saaledes heller ikke afgørende for Prioritetsspørgsmaalet.

Det værste er imidlertid, at det ved disse Overvejelser ofte kniber med objektive Kriterier, og at der i disses Sted træder rent subjektive Opfattelser, som atter meget let bestemmes af den Stilling, som vedkommende Forsker a priori indtager til Problemet. Der er saaledes ikke nogen Grund til med Skutsch[3] at statuere nogen Særegenhed i Brugen af *vexare* Verg. Buc. VI 76 = Cir. 60; baade her og Cir. 481 passer det godt i Betydningen «mishandle». Diskussionen hos Gellius (II 6) viser kun, at Ordet i Sølvalderens Talesprog fik en svagere Betydning («genere»), hvilket er uden Interesse i denne Sammenhæng. At Skutsch har anset *malus error* Verg. Buc. VIII 41 for mere

[1] Skutsch I p. 118, II p. 74.

[2] Skutsch II 17 anfører som Expl. Catul 66, 39, cf. Verg. Aen. VI 460. Drachmann anfører Verg. Ge. IV 170 ff., cf. Aen. VIII 449 ff.

[3] I p. 100.

upassende end der er Grund til (I p. 119), indrømmer han selv (II p. 93,2) overfor Leo.

Men paa den anden Side bebrejder han paa adskillige Punkter med Rette Leo, at han lægger altfor megen Vægt paa stilistiske og poetiske Ejendommeligheder. Leo tager f. Ex. Anstød af Cir. 210, hvor det om Scylla, der sniger sig til sin Faders Leje for at afskære en Lok af hans Haar, hedder: *auribus arrectis nocturna silentia temptat*[1]; «dass das zarte Mädchen *auribus . . . temptat*, ist keineswegs schön, translatio a pecudibus sagt Donat zur Andr. V 4, 30. Vergil hat den Ausdruck (*aur. arr.*) vom wilden Volk, von dem auf den Feind horchenden Krieger, im Bilde des Schlachtrosses oder Jagdhundes.» Selvfølgelig, hvis denne translatio a pecudibus føltes, er Udtrykket smagløst om en ung Pige, men for Resten vel heller ikke helt smagfuldt om Aeneas, der fra sit Tag spejder over Troja, hvor Grækernes Vaabenlarm høres (Aen. II 303, som Leo selv anfører som Exempel paa Vergils passende Anvendelse af Metaforen). Skutsch indvender: «vielleicht empfand das römische Sprachgefühl nicht mehr die Metapher so lebendig wie wir» og anfører Cic. p. Sull. 33 og Stat. Theb. XII 362 (*Antigones erectae aures*), der dog er uheldige Paralleler, for saa vidt som der her anvendes *erigere*, ikke *arrigere*. Men Skutsch kan roligt stryge Ordet «vielleicht»: naar Vergil selv bruger *arrigere* (*arrectus*) ikke alene om *aures* som i de af Leo anførte Steder, men ogsaa om Øjnene (*lumina arrecta* Aen. II 173) og om Sindet (*animus, spes; laudumque arrecta cupido* Aen. V 138), har Ordet aabenbart ganske tabt sin oprindelige Betydning, og der kan ikke af den Grund indvendes noget mod Cirisstedet. Cir. 58 anholder Leo en Stilfejl[2]: Odysseus's Flaade betegnes ved *Ulixi Dulichiae rates*, hvor Adjektivet *Dul.* er svækket ved Tilføjelsen af *Ulixi*; Parallelstedet Verg. Buc. VI 76 har ikke *Ulixi*, altsaa har Ciris laant herfra. Skutsch indvender for det første, at Stedet i Ciris ikke er helt forstaaeligt, for det andet, at *Ulixi* er skilt fra *Dulichiae* ved et helt Hexameter, hvilket i nogen Grad maa mildne Tautologien, for det tredie findes lignende Stilfejl ogsaa hos andre, f. Ex. Vergil selv (Aen. II 403 *Priameia virgo Cassandra*), saa at det bliver lidt tvivlsomt, om det overhovedet er en Stilfejl. Han kunde

[1] Skutsch II p. 44.
[2] Skutsch II p. 88.

gerne have tilføjet, at for det fjerde kan Vergil godt have laant fra Ciris trods Stilfejlen.

Cir. 404 begynder Scylla sin Klage saaledes: *supprimite o paulum turbati flamina venti*; v. 405 f. = Verg. Buc. VIII 19 f., og Leo paastaar, at Cir. har laant herfra, da 404 er et grotesk Indfald, der kun forklares ved Ønsket om at anbringe de flg. to Vers («man denke, die Winde sollen ein wenig stille sein, damit sie zu Worte komme»). Mod denne Betragtning protesterer Skutsch med Rette lidt overlegent: at tiltale den livløse Natur eller umælende Væsner er dog almindeligt i al Verdens Poesi. Skutsch anfører Exempler fra moderne store Klassikere, og vi danske sender jo uden Betænkelighed Bud med Fuglen over Furesøen og tænker os Soldaten paa sin ensomme Vagt rette Spørgsmaal til Vinden om dem derhjemme. Skutsch har den Svaghed at anstille Sammenligning med et Fragment af Turpilius, der viser en særdeles lidet iøjnefaldende Lighed med Cirisstedet[1], men mener iøvrigt at kunne paavise, at de to flg. Vers er originale i Ciris og laante hos Vergil. Skønt dette Steds Beviskraft ikke er af de allerbedste, maa dog Leos Forsøg paa af 404 at bevise det modsatte anses for mislykket. Et lignende Moment er kommet ind i Diskussionen i Anledning af Ciris 233, hvor Natten skildres som den Tid, *quo rapidos etiam requiescunt flumina cursus.* At Floderne stanser deres Strøm om Natten er en fysisk Urimelighed, men en ikke helt ualmindelig poetisk Fiktion, i hvert Tilfælde i antik Poesi. Verg. Buc. VIII 4 lytter Vilddyrene betagne til et Par Hyrders Sang *et mutata suos requierant flumina cursus.* Sammenhængen er noget forskellig — Vergils Udtryk kunde snarere se ud som en poetisk locus communis om Orpheus —, men da Overensstemmelsen i den transitive Brug af *requiescere* er paafaldende og da Vergils *mutata* ser noget paaklistret ud, har Skutsch sandsynligvis Ret i at slutte, at det er Vergil, der laaner fra Ciris; det modsatte er i hvert Fald højst usandsynligt.

Men selv om nu ogsaa nogle Enkeltheder, hvoraf her er fremdraget en Del, har liden eller ingen Beviskraft, er det dog afgjort lykkedes Skutsch trods Leos Argumenter at levere fuldgyldigt Bevis for, at Vergil virkelig har benyttet Ciris, og at dette Digt altsaa er ældre. Drachmann nævner de mest slaaende

[1] *Te, Apollo sancte, fer opem teque omnipotens Neptune, invoco vosque adeo venti* . . . Was von den Winden verlangt wurde, wissen wir leider nicht. Skutsch II p. 90.

Sammenstillinger, og her skal kun ganske kort fremhæves et Par. De sidste fire Vers af Ciris staar Verg. Ge. I 406—9 midt i en Række Vejrtegn; at Versene passer lige saa godt i Ciris som daarligt i Georgica, indrømmes af alle undtagen Leo, der her netop argumenterer overmaade subjektivt. Verg. Aen. II 405 f. skildres hvorledes Cassandra lænket føres bort som Krigsfange. At Cassandra er lænket, er en paafaldende Særegenhed hos Vergil i Modsætning til de andre ikke helt faa antike digteriske og billedlige Fremstillinger af denne Scene; og de to Vers staar næsten ordret Cir. 402 f., hvor Scylla slæbes bunden efter Minos's Skib, og hvor der altsaa slet ikke er noget paafaldende; desuden tyder Vergils lidt uheldige *frustra* og den for ham paafaldende Anafor af *lumina* paa Efterligning. Skildringen af Trolddomsritualet Cir. 369 ff. efterlignes fragmentarisk 3 Steder hos Vergil. Cir. 280 skjuler Scylla sit *ferrum bidens* under sin Klædning, fordi Ammen nærmer sig; Verg. Aen. VI 406 gør Sibyllen det samme med Tryllegrenen, uden nogen i Situationen liggende Nødvendighed.

Hermed er imidlertid Forfatterspørgsmaalet ingenlunde afgjort. Skønt Skutsch selv er ganske klar over, at hans Bevisførelse her maa bevæge sig ad dunkle og usikre Veje, hævder han dog med stor Tillidsfuldhed og Styrke, at det lader sig bevise, at Gallus er Forfatteren, og da det paa Forhaand synes en ret haabløs Opgave at ville hæve en saa gammel Anonymitet, maa man med stor Spænding imødese hans Redegørelse.

Om G. Cornelius Gallus vides ikke synderligt andet end, at han er født i Forum Julii c. 69 i smaa Kaar, og at han var saa heldig at faa Anvendelse for sin praktiske Dygtighed i det offentlige Livs Tjeneste i Borgerkrigen paa den rigtige Side og derfor gjorde en glimrende Karriere, idet han Aar 30 blev Ægyptens første Statholder. Her paadrog han sig ved sin uforsigtige og overmodige Optræden Kejserens Unaade, hvilket medførte hans Domfældelse og Selvmord Aar 26. Desuden spillede han en betydelig Rolle som Digter, særlig som Foregangsmand paa Elegiens Omraade, men af Materiale til hans litterære Karakteristik har vi ikke stort andet end et enkelt Pentameter og Quintilians *durior*. Vergil var i Taknemlighedsgæld til ham, fordi han hjalp ham til hans Ejendom igen Aar 42, og dedicerede sin 10. Ecloge til ham. Desuden havde Vergil lovprist ham i sidste Halvdel af Ge. IV, men maatte efter Domfældelsen stryge dette Afsnit igen. Hvis nu Skutsch's Antagelse skulde vise sig at være rigtig, vilde

hans digteriske Fysiognomi jo unægtelig antage betydelig fastere Træk.

Skutsch begynder med en Undersøgelse af Verg. Buc. X og VI. X begynder med en forherligende Dedikation til Gallus, som derpaa skildres hensat til Arkadien som lidende af ulykkelig fortvivlet Kærlighed. Digtets ret usammenhængende Enkeltheder forklarer Skutsch derved, at der her foreligger et Udpluk af forskellige Digte af Gallus, hvorfor han finder Støtte i Servius's Note til v. 46 (*hi omnes versus Galli sunt, de ipsius translati carminibus*). VI er dediceret til Varus, men handler ellers om, hvorledes Silen indfanges af to Hyrder og en Najade, og synger for dem hele Dagen. Digtet opregner en Mængde indbyrdes usammenhængende og i Opregningen løst forbundne Digtemner. Da nu et af disse Emner er Gallus's Digterindvielse paa Helicon med Tilknytning af Forherligelse af *Gryneum nemus*, og da dette sidste efter Servius's Note til v. 72 havde staaet hos Euphorion og derfra af Gallus var overført paa Latin, slutter Skutsch, at vi her har et Proømium af Gallus selv, og naar en af Silens Sange henviser til et Digt af Gallus, maa de andre Themaer være Indholdsangivelser af andre Digte af Gallus. Paa dette Grundlag konstruerer Skutsch saa en Oversigt over Gallus's Produktion, og da Silen bl. a. besynger Scylla Nisi, og da de Vers, Vergil her anvender, omtrent ordret stemmer med den opbevarede Ciris 59 ff., maa Gallus være Forfatter til dette Digt. Da det tillige synes, at Ciris's Forfatter ikke alene har studeret epikuræisk Folosofi, men endog omgaas med Planer til et epikuræisk Læredigt, og da Silens første Digt netop er et Stykke af et saadant, bekræfter dette yderligere det vundne Resultat.

Denne Bevisførelse, der blev fremsat i Skutsch's første Bog, og som vakte Modsigelse fra de fleste Sider, fastholdes i hele sit Omfang i den sidste Bog, hvor den søges yderligere begrundet. Hvad Formen angaar, maa man ubetinget give Leo Ret i hans Fremhævelse af «der Zauber einer wohl geordneten, stürmisch vorschreitenden, auf ein positives Ziel gerichteten Argumentation». Navnlig i sit første Arbejde har Skutsch lagt Stoffet udmærket til Rette: først behandles den mindre betydende 10. Ecloge, dernæst den vigtigere 6te, og det indvundne Resultat fremhæves ved en historisk Oversigt over Katalogdigte fra Skibskataloget i Iliaden til Statius's Genethliacon (Silv. II 7); derpaa karakteriseres Ciris, Overensstemmelsen paavises og slaas endelig fast ved Paavisningen af Ciris's Prioritet i Parallelstederne. At Bogen indeholder mange

gode Enkeltheder, skarpsindige Bemærkninger og aandfulde Fortolkninger, indrømmer selv Leo. Men alligevel kan det ikke nægtes, at Fremstillingen haster for stærkt henover de svagere Punkter og tager for let paa de svageste. Hele Spørgsmaalet om, hvorvidt det gaar an at tillægge Gallus en saa omfattende digterisk Produktion inden det 30te Aar, som man er nødt til, hvis man godkender Fortolkningen af Buc. VI og X, betegnes saaledes (I p. 47) som eine müssige Frage. Dette Spørgsmaal rummer faktisk en ikke ringe Fare for hele Skutsch's Betragtning, navnlig naar man betænker, at Gallus netop i de Aar var meget virksom paa helt andre Omraader. Dertil kommer, at Skutsch er saa optaget af det epokegørende Resultat, som han mener at være naaet til, at der nogle Steder undslipper ham ganske uberettigede og for Læseren vildledende Bemærkninger. I p. 18 Anm. staar: «Im fünften Kapitel wird sich der bestimmte Nachweis führen lassen, dass thatsächlich z. B. auch die Worte *omnia vincit amor* v. 69 aus Gallus stammen.» Allerede det at sætte Gallus i Stedet for Ciris er uberettiget, og det bliver dobbelt uberettiget, naar det skal bruges til at bevise en større Rækkevidde af Servius's Ord til v. 46 om Galluslaan. Ganske det samme er Tilfældet p. 24: «Nun werden wir allerdings späterhin wirklich Fälle kennen lernen, wo Vergil ganze Reihen von drei bis vier Versen aus Gallus entlehnt.» P. 98 findes ogsaa en Bemærkning, der ganske vist ikke er saa misvisende, som de nævnte, men dog mere gaar ud paa at overtale end at overbevise. Sligt gør ikke det iforvejen spinkle Bevismateriale solidere.

I sin sidste Bog følger Skutsch en anden Taktik. Han begynder her med udførligt at gendrive Leo's Argumentation mod Ciris's Prioritet overfor Vergil, aabenbart i Erkendelsen af, at han her bevæger sig paa fastere Grund. Men naar han saa p. 127 siger: «Es ist wohl kein übles Zeichen für die Festigkeit meines Beweisgebäudes, dass ich ihm diese beiden Stützen (nemlig Verg. Buc. VI og X) ruhig nehmen konnte,» saa virker dette overraskende. Han maa dog selv være klar over, at hvis hans Opfattelse navnlig af VI er uholdbar, styrter netop hele denne Fløj af Bygningen sammen. En ren Cirkelslutning foreligger p. 143, hvor det hedder: Verg. Buc. VI epitomerer af Gallus foruden Digterindvielsen ogsaa hans Digt om Scylla Nisi; thi vi saa jo ovenfor, at Ciris er af Gallus.

At komme ind paa en detailleret Redegørelse og Kritik af Skutsch's Slutninger lader sig ikke gøre paa dette Sted. Dette

kræver nemlig intet mindre end temmelig vidtløftige Undersøgelser angaaende Fortolkningen af Verg. Buc.; og dette er en meget vanskelig Opgave, fordi disse Lejlighedsdigte, som de jo i mange Henseender er, for at forstaas kræver Kendskab til en Mængde for os ubekendte Enkeltheder i Datidens litterære Liv. Idet der iøvrigt derom henvises til Leo's Afhandling, skal her kun fremhæves en af de vigtigste Indvendinger mod Skutsch, som netop Leo betoner stærkt. En Konsekvens af Skutsch's Behandling af Verg. Buc. VI er nemlig det besynderlige Forhold, at dette Digt, der dediceres til Varus i en i Indledningen ganske bestemt udtalt Anledning, udelukkende drejer sig om en litterær Lovprisning af Gallus. Overfor denne besynderlige Sammenhæng udtaler Skutsch p. 128 sin Forbavselse over, at man netop af ham (Skutsch) forlanger Forklaring paa dette Fænomen, da jo saa mange andre har syslet med Fortolkningen af dette Digt, navnlig siden hans første Bog udkom. Denne Forbavselse er ret daarlig begrundet, da faktisk ingen bygger saa vidtrækkende og betydningsfulde Slutninger paa Fortolkningen som netop Skutsch. Derfor maa man overfor ham ubønhørligt stille den Fordring, at alle Enkeltheder skyder sig sammen til et Helhedsbillede uden nogen Plet eller Uklarhed. Hvis ikke denne Fordring honoreres, bliver det hele for skrøbeligt til at danne Grundlag for en saa betydningsfuld Udvidelse af vort Kendskab til den Tids Litteraturhistorie.

At føre afgørende Bevis for, at en Oldtidstradition angaaende et Forfatterspørgsmaal er urigtig, kan være svært nok; men endnu vanskeligere er det at slaa et Forfatterskab fast paa Trods af eller i Mangel af nogen Oldtidstradition. Det er dette Skutsch har forsøgt. Men til Trods for de mange særdeles tiltalende Enkeltheder, og til Trods for, at hans Bevis for, at Ciris er ældre end Vergils Digte, maa anses for afgørende, er der i hans Bevis for at Gallus er Forfatteren saa mange svage Led og saa mange Huller, at hans Forsøg maa anses for mislykket.

Mærkeligt nok har Redaktionen af Pauly-Wissowa's Realencyclopädie IV optaget en Artikel netop af Skutsch, der her docerer sin Hypothese, endnu før han havde haft Lejlighed til udførligt at begrunde sit Standpunkt. Da det nu ikke er lykkedes og næppe efter hvad der nu foreligger nogensinde vil lykkes ham at bevise Hypothesens Rigtighed, er det lidt uheldigt, at den staar opført paa et Sted, hvor der kun burde findes Oplysninger, der har bundfældet sig som videnskabeligt uangribelige.

Kbhvn., Novbr. 1906.

J. K. Larsen.

Otto Jespersen, Growth and Structure of the English Language. Leipzig 1905, Teubner. 260 sider.

Prof. Jespersens priskronede skrift bærer først og fremmest personlighedens præg. Det giver ikke en blot faktisk skildring af de forskellige fænomener, som engelsk sprog har udvist i tidens løb, men overalt afvejes og fortolkes. Set under denne synsvinkel drages psykologien, eller om man vil folkepsykologien ind ved behandlingen af sproghistorien. Næst efter dette personlige element er det der slår læseren bogens klarhed og overskuelighed; undertiden afbrydes fortællingen af let henkastede, ikke nøjere udførte sidebemærkninger, der åbner muligheder af største rækkevidde. Således omtales s. 176 den ejendommelige tilsynekomst af nye ord som *lad*, *lass*, *dad*, *jump* osv. Disse ord er ikke onomatopojetiske. En ganske ny forklaring gives med denne parallellisering: *Any one who has watched small children carefully must have noticed that they sometimes create some such word without any apparent reason; sometimes they stick to it only for a day or two as the name of some plaything, etc., and then forget it; but sometimes a funny sound takes lastingly their fancy and may even be adopted by their playmates or parents as a real word.*

Det er en såre simpel og såre slående forklaring. Her får man fast grund under fødderne, samtiden kaster lys over fortiden.

Dette er da den udmærkede bogs ejendommeligheder: overskuelighed, personlighed og de enkle simple forklaringer, disse hastige glimt, der fremstiller velkendte ting i ganske nyt lys, — ja og så naturligvis den enestående omfattende viden.

Til bogens egentlige æmne er knyttet som en art præludium en højsang til det engelske sprogs praktiske karakter. Det er måske det mindst overbevisende, mindst underbyggede af denne bogs solide ti kapitler. Der kunde sagtens anføres ikke så få typiske konstruktioner der taler mod forfatterens tendens: at bevise en slags årsagsforhold mellem engelsk folkekarakter og engelske sprogejendommeligheder. Ved gennemlæsningen af dette første kapitel vil læseren sige til sig selv: ja, når ikke prof. J. med sin på en gang elegante og solide veltalenhed kan bevise dette årsagsforhold, så får man slå sig til ro med E. Tegnérs standpunkt, at folkekarakterens overensstemmelse med sprogkarakteren kan ikke bevises.

I denne indledning findes forøvrigt en sætning, som sproglærere vil være taknemmelig for. Her bliver med vægt slået fast at, skal man ret til gavns prøve ens sprogkundskaber, må det ske gennem oversættelser til og fra det fremmede sprog.

Det hedder nemlig s. 16: *Teachers of foreign languages have many occasions to admire the ease with which female students*

express themselves in another language after so short a time of study that most men would be able to say only a few words hesitatingly and falteringly, but if they are put to the test of translating a difficult piece either from or into the foreign language, the men will generally prove superior to the women.

Kap. II behandler akcentforholdet på fællesgermansk. Det germanske akcentforholds fordelagtighed vises gennem sammenstillinger som ˈfamily, faˈmiliar, familiˈarity og ˈlove, ˈlover, ˈloving, ˈlovingly osv. Gennemsigtigheden ved orddannelser er åbenbart større på germansk end på indogermansk. Dernæst spørges s. 25 om grunden til akcentskiftet. Det kan opfattes mekanisk eller psykologisk. Mod den psykologiske forklaring anvender Kluge former som gotisk *haíhait*. Hertil indvender prof. J.: *that the reduplicated syllable had enough left of the root to remind the hearer of it.* Dette gælder måske for gotisk, hvor opr. *ĕ* gennemgående var blevet *i*, men det gælder ikke f. ex. for uroldengelsk; i *hehts'* forgænger: **hehət* var *he* ikke tilstrækkeligt betydningsbærende.

Kap. III og IV behandler oldengelsk og dermed de latinske og skandinaviske låneord. Stadig sådan, at der gives en overordentlig interessant og klar angivelse af de nye ords art og hele forhold til det gamle ordforråd.

For de skandinaviske ords vedkommende er tilføjet en meget instruktiv fremstilling af raceblanding og sprogblanding, i tilknytning til hvad tidligere er sagt på s. 38 og til forf.s foredrag ved verdensudstillingen i St. Louis.

Kap. V tilhører de franske låneord.

Bogens hovedbestanddel er viet til hvad man kunde kalde kræfternes sammenspil, hvor måske mere end nogetsteds forfatterens overlegenhed over for sit æmne kommer frem. Det er bredere anlagt, videre spændende end det tilsvarende i H. Bradleys The Making of English. Naturligvis bygges undertiden paa specialundersøgelser, men meget hyppigt er det nye undersøgelser, til dels af meget omfattende art, men klemte inde på nogle få sider. Således haves s. 192 en skildring af *s* som verbalendelse, der har skaffet nye synspunkter frem.

Et par ubetydelige enkeltheder har anm. stødt på, som ikke har truffet det rigtige. S. 208 siges at ulogisk *for* + hovedord (el. pron.) + inf. ikke findes før 18. årh. Det haves dog hos Bacon Lett. II 102 (Speddings udg.): *for me to write were to forget.* S. 83 tilskrives, halvt tvivlende, konstruktioner som: *as to how he came there* til oldnordisk indflydelse. Men på ældre nyengelsk er den slags konstruktioner meget sjældne. I de første tre fjerdedele af Tom Jones findes de næppe. I Tristram Shandy findes kun enkelte exempler, men oftere f. ex. *acquaint one how* . . . . S. 218 fodnote bør stå at *scarce* og *scarcely* begge bruges af Bacon, der også har *among* ved siden af *amongst.*

Kap. IX handler om Shakespeare og poetisk sprog, til dels i deres forhold til mod. eng., hvor blandt andet findes en fin og morsom analyse af Shylocks sprog.

I bogens righoldighed spores en vis knaphed, en fornem holden-sig-tilbage fra vidtløftigheder, — ligesom mange detaljer er udeladte. Det er det principielle som har interesseret forfatteren. Der går gennem det hele skrift som en art sproglig livsanskuelse. Ens livsanskuelse afhænger af de elementer af tilværelsen man har været stillet overfor; i foreliggende værk samles til et helhedsbillede prof. Jespersens og andre forskeres mere specielle arbejders resultater. Prof. Jespersen har i en enestående grad ævnen til, som det hedder, to hear the linguistic grass grow.

Birkerød, 4. Nvbr. 1906.

N. Bøgholm.

O. Henke, Vademekum für die Homerlektüre. Mit 4 Kärtchen im Text. Leipzig u. Berlin 1906, Teubner. 80 S.

Som man ser af Forordet, er denne lille Bog bestemt til at give Eleverne i de Skoler, hvor der ikke kan anvendes megen Tid paa Læsning af de homeriske Digte i Grundsproget, en Forestilling om den Kulturperiode, hvortil de væsentlig hører, og en Forklaring af de Forhold, som de berører: det daglige Liv, sociale Tilstande, Krig o. l. Læreren vilde da i fornødent Fald, efter de to større «Hilfsbücher» til Homer, som Forfatteren, Professor Dr. Oskar Henke i Bremen, har udgivet tidligere, kunne gøre Tilføjelser, hvor det maatte behøves.

Hos os vil der næppe blive Anvendelse for den i Skolen, skønt alle vore Skoler netop er af den Slags, der ikke «der Homerlektüre vier Jahre widmen können». Vi kan ikke faa Tid til at læse den med Eleverne. Derimod kunde den maaske være til Nytte for dem, der vil studere Græsk ved Universitetet, helst dog ved Siden af andre Bøger af lignende Slags og med en indgaaende, selvstændig Læsning af de homeriske Digte som Grundlag. Det vilde da vise sig for Læseren, hvilken Uenighed der hersker i Forklaringerne f. Eks. af Odysseus' Hus og meget andet, og hvorledes mange Ord har en højst forskellig Betydning for de forskellige Fortolkere. Den gamle Strid om Bunarbaschi og Hissarlik er nu fra Virkeligheden i Færd med at fortone sig over i Fantasiens Verden: Forf. tvivler ikke paa, at Hissarlik er lig med Troja, men for Digteren, siger han, har Troja ligget paa Bunarbaschi. Det ser han af mange Ting. Man vil dog sikkert kunne erindre ligesaa mange, der taler for, at Digteren har tænkt paa Hissarlik. Hvortil i det hele den Slags Betragtninger? Hvorfor skal Digteren absolut have kendt Stederne og beskrevet dem,

saa at vi andre kan kende dem? Hvor mange Digtere har ikke ladet Fantasien raade i saadanne Tilfælde, og Homer naturligvis ikke mindre.

Bogen er i øvrigt ombyggelig forfattet; Trykfejl er der ikke mange af. Nogle Gange er de græske Benævnelser mindre heldigt valgte, f. Eks. S. 54, hvor de unge, fribaarne Tjenere hos fornemme Mænd kalder *ὑποδρηστῆρες*, et Ord, der kun forekommer et enkelt Sted (σ 330), eller *νέοι* i Stedet for *δρηστῆρες* eller *κοῦροι*. S. 65 dannes Forbindelser, der ikke forekommer i Digtene: *θάλαμος ἀσαμίνθων*, *θ. ὅπλων*, *θ. εὐνῆς*. S. 66 bruges Ordet *ὁλκαῖον* som Betegnelse for Bagstavn; det forekommer heller ikke hos Homer, ligesaa lidt som det S. 67 nævnte *ἴκριον*, der skal betyde en Mastetop, medens *ἴκρια* efter Forf.s Mening betyder baade Spanter og Dæksbjælker tilsammen foruden Dæk. Blinkenbergs Forklaring af *δρύοχοι* (i hans Archäol. Studien, Kopenhagen u. Leipzig 1904) synes Forf. ikke at kende.

E. Trojel.

Libanii opera. Recensuit *Richardus Foerster*. Vol. III. Lipsiae 1906, Teubner. LXVI + 487 pp.

I Overensstemmelse med Udgiverens Løfte skrider Udgivelsen af Libanios's Værker rask fremad; i Fortalen til det her foreliggende 3die Bind, som følger med kort Mellemrum efter 2det, meddeles det ogsaa, at Trykningen af 4de Bind, som skal indeholde Resten af Talerne, allerede er paabegyndt.

Det 3die Bind indeholder nøjagtigt ligesaa mange Taler som de to første tilsammen, nemlig 25. De fleste handle om forskjellige Forhold i Antiochia, særlig de kommunale, om Forurettelser fra Statholderes Side eller om Rhetorernes Forhold og deres indbyrdes Stridigheder. Vi faa herved adskillige kulturhistoriske Oplysninger af Interesse; særlig skal blot nævnes den 31te Tale, hvori Libanios overfor Raadet i Antiochia taler de fattige Rhetorers Sag og anbefaler at uddele Jord til dem.

Med Hensyn til Overleveringen er at mærke, at de fleste af Talerne i dette Bind kun ere opbevarede i temmelig faa Haandskrifter. Udgiveren har derfor ogsaa i noget større Omfang end tidligere maattet anvende Konjekturalkritik, og hans Konjekturer ere for en stor Del velbegrundede, takket være hans overordentlig store Fortrolighed med Libanios's Sprogbrug; som Exempler kunne nævnes *ἄρτων* for *ὄντων* XXIX 2, *ἔφασκεν* for *ἔπασχεν* XLII 43, *ἑαλώκει ἂν* for *ἑαλωκέναι* XLVI 32. Iøvrigt maa bemærkes, at ogsaa i dette Bind gjør Savnet af en egentlig Begrundelse af Udgiverens Værdsættelse og Klassificering af Haandskrifterne sig

gjældende; derimod har han i en længere Fortale taget Stilling til de Indvendinger af textkritisk Art, som fra forskjellige Sider ere blevne rettede mod de to første Bind, og ogsaa i de kritiske Noter forsvarer han jævnlig sin Fremgangsmaade overfor fremsatte Indvendinger, f. Ex. paa S. 178, hvor han begrunder den ejendommelige Skrivemaade *πόλεῳν*.

Til Hjælp for Forstaaelsen anføres i større Omfang end i de foregaaende Bind Parallelsteder under Texten; navnlig ere Henvisninger til andre Steder hos Libanios jævnlig af stor Værdi. Mere problematisk er derimod Nytten af mange Henvisninger til Steder hos ældre græske Forfattere, hvor Ligheden ofte blot bestaaer i en ganske enkelt sproglig Vending, som naar det ved XXVII 9 anføres, at Forbindelsen *νομίζεσθαι παρά τινι* forekommer hos Xen. Mem. I 6, 13 og II 3, 15, eller ved XLIII 14, at Udtrykket *καὶ πρός γε* ogsaa findes hos Plat. Rep. p. 328 A og 466 E. Det kan bemærkes, at ved XXXI 13 er Citatet Plat. Lach. p. 212 C galt. Forøvrigt synes Bogen at være korrigeret med overordentlig Akkuratesse.

Hans Ræder.

Anne Bates Hersman, Studies in Greek allegorical interpretation. Philosophisk Doktordisputats. Chicago 1906, The Blue Sky Press. 64 S.

Den egentlige Gjenstand for denne Afhandling er Plutarchs Stilling til den gamle græske og ægyptiske Gudelære og hans Fortolkning af Mytherne. Men som Indledning gives en kort Oversigt over den allegoriske Mythefortolknings Repræsentanter i den græske Verden i Tiden før Plutarch. Der er her, saavel i Texten som i Noterne, samlet et meget betydeligt Stof, men Behandlingen er yderst knap — paa 16 Sider behandles ialt 35 forskjellige Fortolkere —, og noget Forsøg paa at give en ordnet Fremstilling af den allegoriske Mythefortolknings Udvikling, end sige en Vurdering, gjøres ikke. Fyldigere er Behandlingen af Plutarch, hvis vaklende Holdning overfor Spørgsmaalet karakteriseres ved Citater af adskillige af hans Skrifter. Det vises, hvorledes Plutarch paa een Gang følte sig halvvejs bunden af Mytherne, men da han ikke kunde godkjende deres Indhold i enhver Henseende, greb til allegoriske Fortolkninger uden dog at være blind for, at denne Methode let kunde føre til og ofte havde ført til Atheisme, som han for enhver Pris vilde undgaa. Indenfor Afsnittet om Plutarch optager igjen Behandlingen af Mythen om Isis og Osiris den største Plads, men ogsaa her kunde man have ønsket en mere indgaaende Behandling, idet Forfatterinden

væsentlig indskrænker sig til at give en Oversættelse af de Partier af Plutarchs Skrift om Isis og Osiris, hvori han fremsætter dels sine egne, dels Ægypternes Fortolkninger af denne Mythe. Men som en flittig Materialsamling fortjener det lille Skrift i ethvert Tilfælde en Anbefaling.

Hans Ræder.

M. Hartmann, Der islamische Orient. Berichte und Forschungen. IV—X. Berlin 1902—1905, Wolf Peiser. S. 103—374.

De närmast föregående häftena af detta arbete, hvaraf första bandet nu är fullständigt utkommet, hafva anmälts i Nord. Tidsskr. for Filol. X 31—32. I 4:de häftet, «Zentralasiatisches aus Stambul», skildrar författaren sin lärare i östturkiska, en man vid namn Arif från Aqsu i kinesiska Turkestan, hvars bekantskap han gjorde sommaren 1901 i Konstantinopel, och redogör utförligt för dennes uppfattning af centralasiatiska förhållanden. I senare delen af samma häfte meddelar han andra intryck från sitt besök i den turkiska hufvudstaden och lämnar hvarjehanda upplysningar om det första försöket på osmanskturkiska att grammatiskt redogöra för skriftspråket i Turkestan, Mehemed Sadiqs *Ussi lisāni turkī* («det turkiska språkets grunder»)[1]. Härtill sluta sig några läsvärda betraktelser öfver den turkiska litteraturen och dess framtid.

Det följande häftet, «Mešreb der weise Narr und fromme Ketzer, ein zentralasiatisches Volksbuch», är tillegnadt den 13:de internationella orientalistkongressen i Hamburg i september 1902 och handlar uteslutande om en vidt spridd folkbok, *dīwāni Mešreb*, som författaren påträffade hos en bokhandlare i Konstantinopel. Denne Mešreb, hvars verkliga namn var Rahim Baba — Mešreb var blott hans själfvalda skaldenamn, *tachallus* — härstammade från Namangan i ryska Turkestan och lefde på 1600-talet.

De sista häftena, VI—X, hvilka utgifvits samtidigt, hafva följande titel: «Das Ende der Caghataiden (sic) und die Herrschaft der Chodjas[2] in Kašgarien». Den här omtalade Chodja-dynastien härstammade från Machdūmi A'zem, som lefde på 1500-talet, och söndrade sig sedermera i två partier, hvilka ifrigt bekämpade hvarandra. Författarens framställning utgör en bearbetning af ett arbete på östturkiska, *tezkireī 'azīzān*, som han funnit i Kašgar.

---

[1] Sedermera utgifven i Materialien zu einer Geschichte der Sprachen und Litteraturen des Vord. Orients, hrsg. v. M. Hartmann, hft. 2.

[2] Af typografiska skäl har ett af författarens transskriptionstecken måst utbytas mot ett annat (dj).

Detta är emellertid, såsom författaren själf anmärker, icke något historiskt verk i egentlig mening, utan endast en samling anekdotartade berättelser, hvilka blifvit sammanstälda i syfte att förhärliga det ena af de båda med hvarandra kämpande partierna inom Chodja-dynastien. I flere afseenden är denna källa ganska torftig, men den kompletteras genom de rikhaltiga upplysningar, som meddelas uti författarens «Nachträge».

Det innehållsrika och intressanta arbetet afslutas med utförliga register.

K. V. Zetterstéen.

Lykurgos' Rede gegen Leokrates, herausgegeben und erklärt von *Emil Sofer*. I—II: Text; Einleitung und Kommentar. Leipzig 1905, Teubner. V + 56, 71 S.

I Samlingen Meisterwerke der Griechen und Römer har Østerrigeren Sofer leveret en kommenteret Udgave af Lykurgos Tale mod Leokrates, hvis Forfatter neppe har drömt om, at han efter 2000 Aars Forløb skulde faa sit Indlæg ophöjet til et litterært Mesterværk; allenfals maa den græske Litteratur efter den Beregningsmaade komme til at rumme en svær Hoben Mesterværker.

Ved Textens Konstitution er der paa talrige Punkter afveget fra Blass. Dette gælder for det förste overalt hvor Blass har rettet af Hensyn til Hiat eller Rhytme; og her er det saa meget mere i sin Orden som Blass efter sin Lykurgudgave har forandret sine Anskuelser en hel Del og givet dem en mere moderat Karakter. Men ogsaa paa andre Steder er Haandskrifternes Læsemaade tit bevaret i Overensstemmelse med den konservative Retning, som er i Færd med at blive moderne. Naar Udgiveren i sit kritiske Apparat ofte henviser til Kommentaren til Forsvar for Læsemaadens Bibeholdelse, er Sagen ikke dermed afgjort; jeg skulde tro at baade Bekker og Cobet og Blass godt har vidst at Folk forklarede Texten paa den og den Maade, men at de har rettet, netop fordi de ikke mente det var tilladeligt at udtrykke vedkommende Mening paa den givne Maade. Som Exempler paa saadan Bibeholdelse blot fra de allerförste Paragrapher kan nævnes: 1 *τὸν προδόντα* med Henvisning til 27, hvor Artiklen ganske vist er ikke blot rigtig, men nødvendig; 3 *ἐν ταύτῃ*, ogsaa med kun halvt stemmende Parallelsted (Blass: *ἐνταῦθα*); 4 *παραδοῦσα*; 8 *μήτε κατηγορίαν μήτε τιμωρίαν* (Sauppe har udskudt *μήτε τιμωρίαν*, sikkert med Rette, da det dog er for taabeligt at meddele at der i Loven ikke er fastsat nogen Straf *ἀξίαν τῶν ἁμαρτημάτων*, umiddelbart efter at man har sagt at det overhovedet ikke er mulig at finde en saadan). Toppunktet af Skrifttroskab

vises i 72, hvor Lykurgos, til Ære for et i Haandskrifterne staaende Talord der skal reddes, maa paastaa at Athen havde Hegemoniet i 90 Aar; ganske vist gör Lykurgos historiske Fejl, men det er utilbørlig at tiltro ham at være uvidende om et saadant Kapitalpunkt i sin Fædrelandshistorie. Interpunktionen er adskillige Steder urimelig, i alt Fald eet Sted (25) meningsforstyrrende.

Den sproglige Kommentar bestaar först og fremmest i en Mængde Oversættelser; disse er gennemgaaende tilfredsstillende, men altfor talrige. Overhovedet meddeles det selvfølgelige tit, med megen Vidtlöftighed; naar der staar (3): det er nyttig for Byen *εἶναι τοὺς κρίνοντας ἐν ταύτῃι τοὺς παρανομοῦντας*, vil de fleste finde det rigelig naar det indpræntes at *τοὺς κρίνοντας* er Subjekt for *εἶναι*; den efterfølgende Oplysning (der optræder som en selvstændig Note) at *τοὺς παρανομοῦντας* er Objekt for *κρίνω* maa selv Skolediscipler opfatte som en Haan. De grammatiske Anvisninger er meget ujævne; samtidig med at der forudsættes Kendskab til ret intrikate Regler om *ἄν*, doceres det at Neutrumsord i Flertal gerne har Verbet efter sig i Enkelttal. De sproglige Bemærkninger er dog oftest fornuftige og rigtige. 28 (*καὶ ταῦτα δ' ἐμοῦ θεωρήσατε*) er udspekuleret en mærkelig Konstruktion af *θεωρέω* med Genitiv, i Steden for den simple Opfattelse: dette hos, ved mig. 86 Kodros sagde til Athenaierne *προσέχειν ὅταν τελευτήσῃι*, betyder dog vel at de skulde tage sig af ham efter hans Død ɔ: sörge for hans Begravelse (sml. 87 *ἠξίουν δοῦναι τὸν βασιλέα θάψαι*), ikke «lægge Mærke til». — Paa det interessante Sted i 105, der har givet Verrall Udgangspunktet for hans Hypothese om Tyrtaios og som man efterhaanden (se Weil Études sur l'antiquité grecque 210 f.) har udfundet kan forklares paa fire forskellige Maader — ikke medregnet den almindelig brugte, som ingen Mening gir — spildes der ingen Ord.

Blandt de historiske Angivelser findes et Par Mærkeligheder; man göres udtrykkelig opmærksom paa at Anklageren ikke ifaldt nogen Bøde selv om han ikke fik $^{1}/_{5}$ af Stemmerne for sig; det maa sikkert være en Lapsus, da man jo for at vide hvordan det forholder sig kun behøver at have læst Platons Apologi. Heller ikke kan det være Udgiverens Alvor naar han fortæller at det attiske Søforbund stiftedes 476. Oftest gives der dog de fornødne reale Oplysninger, om end ogsaa her undertiden Valget af det meddelte er noget besynderligt.

Axel Kragh.

Otto Schroeder, De tichoscopia Euripidis Phoenissis inserta. (Progr. Gymn. Joach. Berol.) Leipzig 1906, Fock. 15 S. 4⁰.

I denne lille Afhandling har Professor Schroeder ved en gennemført metrisk-rhytmisk Analyse af Versene 103—92 i Euripides' Phoinissai, hvor Antigone faar den gamle Tjener til at præsentere de fjendtlige Feltherrer, villet paavise sin Paastand af at der overalt i Dramaet, hvor der findes Sang, ogsaa findes Responsion, og udvikle de Regler der gælder for Opbygningen af store Sangkomplexer. Det paavises hvorledes de enkelte Stropher er byggede ved Gentagelse af ensartede eller næsten ensartede Led i samme eller forandret Orden (hvortil kan föjes Udvidelser for, bag eller midt), saaledes at det afgörende stadig bliver at et ligestort Antal pedes svarer til hinanden, og hvorledes samme Regler gælder om den Maade paa hvilken disse Stropher samles til en afsluttet Sang.

Paa Forhaand er det ikke sandsynlig at der paa den Maade skulde existere en dobbelt Art af Responsion, den regelmæssige, stærkt bundne og stærkt ørefaldende, og denne indre Responsion, i höj Grad fri og slet ikke til at faa fat paa med Øret. Forfatteren taler ganske vist om *nostrarum aurium barbaries*; men det maa dog huskes at vi ikke har Kundskab om at nogen Oldtidsgræker har fornummet nogen saadan Responsion, og vores egne Ører, hvor barbariske de end er, er dog heller ikke ganske tilstoppede overfor græske Vers: saaledes regner vi det for et stort Fortrin ved Wilamowitz' metriske Afhandlinger, at man ved hans Opstillinger altid kan høre at det er Vers man har for sig. At Digterne skulde have paalagt sig en saadan Tvang, som ingen og intet kunde nøde dem til, særlig besværlig fordi der ved Anvendelsen af de forskellige Versformer ogsaa var ganske andre Hensyn at tage, nemlig til den optrædende Persons Stemningsvexel (hvortil der her i Phoinissai absolut er taget Hensyn), og med ringe Sandsynlighed for at den efterstræbte Kunstfærdighed vilde blive opfattet, forekommer mig ikke sandsynlig.

Dertil kommer det höjst problematiske ved at lade Verseformer korrespondere, der hverken efter deres historiske Oprindelse eller i deres ydre Udseende har noget med hinanden at göre. De fleste vil have ondt ved at forstaa hvordan 4 Daktyler + Dochmius + iambisk Monometer kan æquivalere med Dochmius + iambisk Trimeter. Heller ikke er det umiddelbart indlysende at Ordene *πώλοις μεταφέρων ἰθύνει* er en Didochmius (den ene Dochmius udgöres af de tre sidste lange Stavelser). Professor Schroeder medtar (i Modsætning til Hermann) alle de iambiske Trimetre, som enten indeholder Tjenerens Replikker eller hvor Antigone tydelig optræder i Samtale med ham, som organisk medhørende Dele til den hele Sangs Komposition. Dette er mindre sandsynlig derved at samtlige disse Trimetre er byggede som fuld-

stændig regelmæssige Dialogvers (ved Vers 132, som kan siges at være en Undtagelse, tvivler Forfatteren selv om Læsemaadens Sikkerhed), ligesom de for Resten ogsaa er ganske jævne i deres Udtryk.

Afhandlingen, der er skrevet paa et elegant, sommetider ligefrem zirlig Latin, viser en Del Bitterhed overfor Kritikken, der formentlig ikke har haft tilstrækkelig Forstaaelse overfor Forfatterens Virksomhed. Neppe mange vil dog undre sig ved de Betænkeligheder man har haft overfor hans dristige Kombinationer. Professor Schroeder har i en interessant Afhandling (Jahrb. f. klass. Phil. 1905) paavist hvilke betydelige Fremskridt Kendskabet til den græske Metrik har gjort i de sidste halvhundred Aar. Mange Iagttagelser man först rystede paa Hovedet af har vist sig at holde Stik, mange Iagttagelser er der sikkert endnu tilbage at göre; men jeg ser ikke rettere end at den Vej den lærde Metriker nu er slaaet ind paa ikke er en saadan som fører til et frugtbart Resultat.

Axel Kragh.

M. Tulli Ciceronis orationes pro Sex. Roscio, de imperio Cn. Pompei, pro Cluentio, in Catilinam, pro Murena, pro Caelio. Recognovit brevique adnotatione critica instruxit *Albertus Curtis Clark*, Collegii Reginae socius. Oxonii e typ. Clarendoniano [Decbr. 1905]. 21 Ark (uden Paginering) 8vo. 2 sh. 6 d. hft., 3 sh. i Shirtingsbd.

Et interessant og beundringsværdigt nyt Indskud har A. C. Clark gjort i Forskningen over Haandskriftgrundlaget til Ciceros Taler dels ved sin Opdagelse og Kollation af den gamle Coloniensis (Harleianus 2682, Anecdota Oxon. vol. VII. 1891), som jeg havde Lejlighed til at benytte ved 8. Udg. af Madvigs udvalgte Taler af Cicero, og dels ved sit fortjenstfulde Skrift «*The Vetus Cluniacensis of Poggio*» (Anecd. Oxon., Class. Ser., part X, 1905). Hvad han deri havde naaet at udfinde, har han kort resumeret i Fortalen til det Bind af Talerne, som er nævnt her i Overskriften. I et gammelt Katalog (fra 12. Aarh.) fra Abbediet i Cluny nævnes to Haandskrifter med Taler af Cicero, af hvilke det ene nu er fremdraget i Bibliotheket i Holkham Hall af W. Peterson, som har meddelt en Kollation deraf i Anecd. Oxon. part IX. Det andet (Nr. 496) er gaaet til Grunde, men Clark har fulgt dets Spor og i det nævnte Bind af Anecd. Oxon. fremsat Resultaterne af sin Efterforskning. Han har udfundet, at det foruden Talerne for Milo, for Cluentius og for Murena (som var nævnte i det gamle Katalog) ogsaa har indeholdt Talen

for Roscius Am. og for Caelius. I Begyndelsen af 15. Aarh. var Haandskriftet blevet næsten ulæseligt af Ælde. Paa den Tid har en Franskmand skrevet et Haandskrift sammen, det nuværende Pariserhdskr. 14749 (Σ, tidligere S. Victoris) efter forskellige andre Haandskrifter, deriblandt to Taler efter Cluniacensis, nemlig de to, som alene existerede i dette Haandskrift, Talerne for Roscius og for Murena. Hvor han ikke kunde læse det gamle Haandskrift, lod han staa et aabent Rum, som siden blev udfyldt af en anden Munk, der saa godt det lod sig gøre kopierede Udseendet af det paagældende Sted i Haandskriftet enten i Hullet i Texten eller i Randen. Ved de andre Taler, hvortil Skriveren benyttede andre lettere læselige Haandskrifter, tilføjede han Randbemærkninger og Supplementer fra Cluniacensis.

Selve det gamle Haandskrift blev fundet af Poggio 1415 i Klosteret Cluny og ført til Italien, det blev benyttet af enkelte, som klage over Vanskeligheden ved at læse det, men derfra blev dog et Antal Randbemærkninger tilføjede i forskellige af den Tids Haandskrifter af Talerne, hvorfra disse Randbemærkninger er vandret videre som saadanne eller er blevet optagne i Texten.

Af Orthografien i Σ drager Clark interessante Slutninger om Cluny-Haandskriftets Alder og Charakter, idet han finder de samme Fejl deri, som kendes fra de ældste latinske Haandskrifter som Puteanus af Livius og codd. Vindobonenses af samme Forfatter og de ældste Vergilhaandskrifter. Det er dels Fejl, som skriver sig fra Afskrivernes Udtale, dels opstaaede ved Bogstavlighed i Uncialskriften. Saaledes Sammenblanding i Udtalen af *j* og *g*: Rosc. Am. § 131 magestatem, § 101 agiunt (ajunt), eller § 142 probe (for prope), § 71 negasset (for necasset); pro Murena § 30 gradio (gladio), luxoria overalt, Rosc. § 73 vicesse (vicisse), § 97 caeleritas, praemebat, praecor, pro Cluent. § 131 licere (liquere), Rosc. § 122 tuine (= suine), Clu. 82 vertatur (versatur), Mur. 20 repertam (refertam), ofte er *i* og *l* forvexlede Rosc. 146 quasi (for quas L), p. Cael. § 1 iudicis (ludis) eller *e* og *f*: Mur. § 21 eorum (forum), § 86 fidem (idem). Gammeldags Former ere f. Ex. Gen. paa *-i* for *-ii*: benefici, convivi, oti; Acc. Plur. paa *-is*: omnis, tris, artis, sapientis osv.; *u* i Superlativer: Rosc. 103 optume, 116 intumi, i Verber: existumo Rosc. 135; *o* efter *u* seruom, volgaris; ikke assimilerede Præpositioner: adprobo Rosc. 138, conloco 151, adrogo. Mere interessant er dobbelt *s* efter lang Vokal cassum (casum) Mur. 36, provissis (improvisis) 55, ussus (usus) 65; Quintilian I 7,20 nævner, at det var Ciceros og Vergils Skrivebrug, og anfører cassus iblandt Exemplerne (Vergilhaandskrifter har cassus, provissa, inclussus). I pro Rosc. 60 staar pepugisset (af pungo), som Gellius (VI 9,15) tilskriver Cicero og Caesar ligesom memordi af mordeo, spepondi af spondeo. I pro Mur. 67 poenio, 61 formonsus.

Særlig for Talen pro Caelio har Clarks Undersøgelse Betyd-

ning. Til denne Tale har man Fragmenter af to Palimpsester (A og T), og den findes sammen med andre Taler i et berømt Pariserhaandskrift fra 9. Aarh. *P* (7794). Tilføjelserne i Randen af Σ, som skrive sig fra Cluny-Haandskriftet, vise, at dette var nær beslægtet med Palimpsesterne A og T. Deraf fremgaar, at dette Haandskrifts (Cluniacensis) Redaktion er gammel, og dets Godhed ses bl. a. af følgende: det stemmer med Citater af Talen i rhetoriske og grammatiske Oldtidsskrifter; og hvad der er det mest interessante, det bekræfter saa ofte Konjekturer af forskellige Lærde. Ikke mindre end sex af disse skrive sig fra Madvig, mest slaaende er § 45 hvor denne tilføjer hele tre Ord: quoquo ⟨modo facimus non⟩ modo agendo, hvilket bekræftes af Randbemærkningen i Σ efter Cluniacensis, det samme gælder § 43 libet (liquet P), § 47 labor offendit homines (labore fiendi homines P), § 41 coniveret interdum (uden *et*), § 58 ad eam rem (ad eadem rem P 1), § 61 datum esse ajunt huic P. Licinio (for *hoc* P. Lic.). I § 52 spoliatricem ceterorum, der anføres af Gulielmius som Læsemaade i codex Sancti Victoris, anbefales af Madvig mod alle de andre Haandskrifters sp. ceterum, med den Bemærkning: optime subvenit codex praestantissimus Sancti Victoris qui utinam saepius commemoraretur (Opuscula I 396). Clark undrer sig over, at ingen tidligere har lagt Mærke til disse vigtige Læsemaader, da de dog ogsaa findes i Par. 6369, der er afskrevet efter Σ og indeholder et godt Udvalg af Randbemærkningerne fra dette. Han tilføjer, at dog vil ingen tvivle om «the *bona fides* of the illustrious Madvig, or suppose that his results were due to anything but conjecture». Nej, det manglede bare!

En Række Steder i Talen pro Caelio, der var udeladte i P og som almindelig betragtedes som Interpolationer, er nu fundne i Σ og derved godtgjorte som ægte, deriblandt § 24 det Sted med Coponiernes Navn, som ogsaa Madvig forkastede, skønt han ytrede sin Forundring over, hvorfra en homo audacissimus i 16de Aarh. kunde have faaet disse Folks Navn.

Af de fem Taler, der indeholdtes i Cluniacensis, er kun de fire optagne i det Bind af Ciceros Taler, som Clark sidst har udgivet, nemlig pro Roscio, pro Murena, pro Cluentio og pro Caelio, derimod ikke pro Milone, som han tidligere har udgivet; den støtter sig væsentlig paa de samme Haandskrifter som Talen de imperio Cn. Pompei, som er optaget med i dette Bind. Endelig har Talerne mod Catilina fundet Plads deri; til de tidligere Haandskrifter er for disse Talers Vedkommende nu kommet den anden Cluniacensis 498, hvoraf Peterson har udgivet en Kollation. Meget er dog næppe vundet ved denne; jeg har gennemgaaet første Tale i Clarks Text, de talrige smaa Afvigelser er ikke overbevisende eller Forbedringer, i § 24 skriver Clark efter Konjektur sacrarium *sceleratum* (cf. obsceno sacrario Liv. XXXIX 15) i St. for s. scelerum tuorum; andre Ting er helt uheldige

som § 14 novis nuptiis *locum* vacuefecisses (Clarks bedre Hdskr.) for domum vac., Cicero bruger locum relinquere, locum dare om at give Plads for. Clarks Conjektur § 31 *Nunc* si ex tanto latrocinio iste unus tolletur i Steden for Quod si kan ikke forsvares; Betydningen af nunc lader sig ikke forsone med Verbernes Futurumsform.

Den gamle Cluniacensis, hvori Poggio først opdagede Talerne for Sex. Roscius og for Murena, har den store Betydning for disse Taler at være eneste Kilde, men da den var vanskelig at læse og nu er tabt, er Vilkaarene for Brugen af Afskrifterne og Kontrolen af dem ret vanskelige.

Texten af Talen for S. Roscius hviler altsaa paa den gamle Codex Cluniacensis, som var saa svær at læse, og som var kopieret i Pariserhaandskriftet Σ, medens en af Poggios Ledsagere Bartolomaeus fra Montepulciano havde gjort en Del Udtog, som man har, af det der interesserede ham i denne og de øvrige Taler, som fandtes i det gamle Haandskrift; desuden var der gennem Poggio og maaske andre Italienere tilvejebragt en Mængde Læsemaader ved Studiet af samme Haandskrift. Efter saaledes at have skaffet Rede paa Haandskriftforholdene ved sine indtrængende og fortjenstfulde Undersøgelser lægger Clark til Grund for sin Revision af Texten fremfor alt Paris. 14749 (Σ, olim S. Victoris 91), men dog med fornødent Hensyn til den øvrige Overlevering.

Gennemgaar man imidlertid hans Text, er det nye deri kun af ganske underordnet Betydning eller helt tvivlsomt og usandsynligt. § 1 ego potissimum surrexerim *is qui* (Σ for det blotte qui) er næppe rigtigt efter det bestemte ego forud. § 3 Ego *autem* si (Palimpsest. Vatic. til § 1—5) er en almindelig Forvexling for Ego *etiam* si som de øvrige Hdskr. har. Samme § skriver Clark adulescentiae *meae* med de alm. Hdskr., hvor dog netop Palimpsesten udelader *meae*, hvad ogsaa er bedst Latin. § 4 *se facere* posse for det vistnok i Palimpsesten oprindelig skrevne facere se posse med den rette Ordstilling. § 11 Sl. optager han en tidligere Konjektur af Madvig *dignissimam* i Steden for dimissui, som staar i Σ, og som uagtet Ordets store Sjældenhed dog har en indre Rimelighed (*e* maa da tilføjes efter praetore). § 14 illorum *audacias* (efter Σ, de øvrige Hdskr. audaciam) vistnok kun en fejl Tillæmpning til miserias foran. § 17 *quique* (Hdskr. qui) efter Halms Konjektur, Madvig et, qui. § 18 *ipse autem* (for iste autem, Hdskr.) efter en Konjektur af Eberhard, som er optaget af andre, men i Virkeligheden uforsvarlig; ipse om Faderen (iste om T. Roscius Magnus) kommer ganske paa urette Sted, da Faderen først omtales i den følgende Sætning, som Tilføjelsen af Navnet til Slutningen tydelig viser. § 22 *tamen in tanta* felicitate (Hdskr.), hvor Lambinus med god Ret har slettet *in*. § 33 ut omnis *occisus* perdiderit (Σ) for

civis suos eller blot civis i de andre Hdskr.; man kan næppe undvære cives. § 34 *non* est ferendum (Hdskr.), Hotoman har rigtig set, at der skal staa *num* som et Led i den hele Række af Spørgsmaal. § 38 quibus tandem *tu*, C. Eruci, (Klotz, Hdskr. *te*) argumentis accusatorem censes uti oportere? I det følgende er der Tale om, hvad en Anklager overhovedet i et saadant Tilfælde bør anføre, og der tilføjes udtrykkelig, at Erucius ikke har samlet Stof til et saadant Bevis; altsaa er *te* (Hdskr.) ikke rigtigt (Madvig udelader det), Forandringen til *tu* er usandsynlig, og tu med Eftertryk er ganske umotiveret. § 40 Beg. indsættes det forundrede Spørgsmaal Patri non placebat? efter . . . placebat; det staar saaledes i nogle Hdskr. og i Randen af Σ; men Madvig har vistnok ganske Ret i at udelade det, og han giver sine Grunde derfor allerede i Fortalen til 1. Udg. af Talerne (optrykt i Opusc. acad.). § 44 indføres Vahlens Rettelse haec a te vita ejus (Hdskr. haec attente vita et) rusticana, hvilken Ordstilling næppe kan forsvares; det burde hedde: tamenne haec vita ejus rusticana a te relegatio atque amandatio appellabitur? Men Naugerius's gamle simple Rettelse haec attenta vita et rusticana ligger dog ganske anderledes nær. § 45 Beg. følger Clark Hdskr. usque eo *quid* arguas non habes og optager ikke Lambinus's vistnok rigtige Rettelse *quod* arguas: «Du har ikke noget at anklage for»; det er ikke Ciceros Mening, at der virkelig skulde være noget at anklage for, som Erucius ikke vidste eller ikke kunde finde paa, men at der overhovedet ikke var noget at anklage for. § 47 Veienti (Hdskr. Vejente(m) eller venientem) Clark finder en Støtte herfor i Zielenskis Undersøgelser om Rythmen af Slutningsordene. I § 51 bør Siesbyes Læsning i 6. Udg. af Talerne (støttet paa Schütz) opretholdes: *quod* ruri adsiduus, imod Hdskr.s *cum*, som Clark har optaget ligesom de tidligere. § 54 Cogitabat. *Cogitabat?* Gentagelsen ligesom i § 40; ogsaa her stryger Madvig det andet Ord, som her kommer paa tværs af de af Cicero givne, direkte til Modparten henvendte, Spørgsmaal. § 55 *huic* (Beroaldus) for huc (Hdskr.) ganske unødvendigt og med et forkert Eftertryk; hvis Uven skulde han ellers være? Man maa vel ogsaa have at vide, hvorhen han kommer, da der i den følgende Sætning ikke staar noget huc (cf. § 80 huc adductum, § 61 huc ea spe venisse). I § 56 er Indikativen accusatus *est* og in Capitolium *venerunt* (Madvig) bedre end Hdskr.s *sit* og *venerint*, som Clark optager. § 60 pepugisset (for pupugisset) er omtalt ovenfor. § 62 i Haandskrifterne er *id* foran maxime sat til, fordi *quod* gik i Forvejen, det bør altsaa helt gaa ud (saaledes Madvig). Clark skriver *vel maxime* efter Eberhard, men *et primum* kommer i saa Fald meget haltende bag efter. § 65 statim capere *potuisset* (Hdskr. potuisse) for *posset* (Ernesti, Madvig). Haandskrifternes potuisse er opstaaet ved fejlagtig Henførelse til quemquam, idet man glemte *esse qui*, og idet posset formodentlig var

vanskeligt at læse (i Σ potuisse ||). § 67 er Hdskr.s commiserunt med Urette forandret til *commiserint*. § 68 prorupta audacia for praerupta. § 70 scripserit (Hdskr.) for scripsit; Ordene eum qui viser, at det er Ciceros forklarende Tilsætning, hvorfor Indikativen er det rette. § 70 Sl. quos . . . potuisset, *ei* magnitudine poenae . . . (Σ *in*, de øvrige Hdskr. udelade Ordet) efter Naugerius's Konjektur (*ii*), det er muligvis rigtigt. § 74 quaero, *quos?* servosne (Σ og Richter); dog passer quos næppe her, hvor der kun er Tale om Adskillelsen mellem frie og Slaver; hvem det er, kommer igen i quos homines? § 77 *Quid?* In tali crimine (Clark, Hdskr. har *quod*) ligesom Quid? ii servi ubi sunt?, hvor det dog er bedre paa sin Plads ved en kort Spørgesætning. § 80 Quid ergo est, quo *tamen* (Σ) . . . *confugerit?* De andre Hdskr. har *tandem*; hvis tamen skal betegne Modsætningen til inopia, maatte det vel staa efter argumentorum; men det har i og for sig for ringe Autoritet. Madvig læser *confugit* og skiller Ordene i to Sætninger, hvorved tandem i det utaalmodige Spørgsmaal kommer til sin Ret. § 89 Wesenbergs rigtige hypothetiske *posses* consumere er ombyttet med Hdskr.s *possis*. § 90 Priamum ipsum *senem* (Madvig stryger det sidste Ord). § 99 Quid erat quod . . . scire *vellet* (efter Ernestis Konjektur) medens Hdskr. har *voluerit* (saaledes Madvig); en begrundende relativ Sætning i Konjunktiv beholder Tiden fra den uafhængige Sætnings Form. § 100 Roma *ei* deferatur (Ernesti; Hdskr. Romae d.) næppe at anbefale; til primam underforstaas ejus palmam, hvorfor *ei* vilde være en Tautologi. § 102 ad socium atque *adeo* magistrum (Eberhard), i Hdskr. atque *ad* m., hvilket dog let kunde være tilføjet ved en simpel Misforstaaelse (Madvig udelader *ad*), atque kan ogsaa alene betegne en Stigning til noget større eller værre. I Slutn. af § 102 *Itaque* (Hdskr.) for ita (schol. Gronov.), uagtet itaque (derfor) ikke har noget i det foregaaende at vise hen til. § 105 Sl. suspicione occupetis (Hdskr. suspicionem hoc putetis) efter en tidligere Konjektur af Madvig (i de senere Udg. suspicione esse opus putetis efter Baiters Konj.). Man kunde tænke sig Muligheden af, at Cicero med et Ord fra daglig Tale havde sagt *suspicionem aucupetis* (gaa paa Jagt efter en M.) med den aktive Form af Verbet, som Plautus saa ofte bruger, og som vel var folkelig endnu i Ciceros yngre Dage. § 107 skriver Clark qui indici *causa* partem (for indicii partem). § 109 *Vos* totam (fordi der i Σ staar || || efter Capito). § 110 aliqua *fretus* mora (Hdskr.), aliqua *arte et* mora (Mdv.). § 112 quod *maxime* videtur grave eis qui minime ipsi leves sunt (Dobree); Hdskr. quod *minime* hvilket er ganske rigtigt: som synes at være mindst tyngende for dem, som selv er mindst letsindige. § 114 ille *qui* sese facturum (Hdskr.) i Steden for Madvigs indlysende Rettelse *illeque*. § 126 postea quam ab armis *omnes* recesserunt (Clark), Subjektet er vel praesidia ligesom foran, omnes overflødigt. § 126 Sl. quo

modo (Hdskr.), quo more (Ernesti) bedre. § 129 quae ad hujus vitae . . . pertinent (Eberhard), Hdskr. pertineant (Madvig). § 130 *partim improbante*, partim imprudente L. Sulla (Clark); de to første Ord mangle i Hdskr., Madvig partim invito. § 135 videtis, judices; *videtis* ut. § 136 humilitatem cum dignitate de amplitudine (Hdskr.); *dignitate de* udelader Mdv. § 137 *in* isto bello non recreatus (Hdskr.), *in* udelades i et Hdskr. og af alle andre Udgivere. § 138 vellem quidem (Hdskr.), v. *equidem*, Siesbye. § 141 *hicne* etiam potens (hic . . . Σ), de andre Hdskr. *hic*. — Idcircone *exspectata* (Hdskr.); *experrecta* Angelius. — bona fortunas *arasque* nostras (Clark); Hdskr. fortunas vestrasque nostras (Σ) eller f. vestras atque nostras (vestras nostrasque); Garatoni fortunasque nostras (saaledes Madvig). § 146 causa reservavit (for causa *clam* reservavit), Hdskr. causa clare servavit. — § 148 *huic* (efter Eberhard, hujus Hdskr.) hospites adesse, næppe rigtig Ordstilling. § 150 I Anledning af Madvigs Konjektur nisi etiam crudelitati sanguis praebitus sit (i St. for Hdskr. crudelitate sanguinis praeditus) foreslaar Clark crudelitati sanguine *perlitatum*, men kun i Noterne; det er dog mest et Liviansk Udtryk og ret søgt. — Samme § sin ea crudelitas . . . vestros quoque animos . . . acerbioresque *reddit* (i St. for reddidit, som Madvig læser med enkelte Hdskr., medens de fleste har Præs., som Halm ogsaa har skrevet, fordi potest gaar i Forvejen); hvis man tænker paa Domstolen her, ventede man snarere Fremtid (Fut. exact.), men det udelukkes ved actum est; det er ude med os, hvis I er blevne haarde ligesom de andre (altsaa reddidit). § 153 comparatum *est* (hos Madvig efter Rinkes: *esset*, Ordet er udeladt i Hdskr.).

To Konjekturer af andre, som Clark optager, er mere sandsynlige end hans egne: § 9 Sl. Sex. Rosci *periculum* (Bake) for pericula (cf. § 148 og 152). § 85 *applicatus* ad severitatem (Novák) for implicatus (Hdskr.), inclinatus (Manutius, Madvig); de fin. IV § 34 viser denne Brug af applicatus meget tydelig.

At Udbyttet for Texten ikke er større, ligger naturligt i Haandskrifternes Beskaffenhed, som det netop er Clarks Fortjeneste at have gjort os saa anskuelig. Under saadanne Haandskriftforhold er det, som skal til for at skabe nyt, hvor der tilsyneladende intet er, de store kritiske Begavelser, som Clark selv beundrer og anerkender. Ved sin udmærket dygtige Indtrængen i disse Studier for at komme til Bunds i, hvad vi virkelig har overleveret, og udfinde, hvem alle Forbedringer af det overleverede skyldes, træffer han idelig paa de samme Lærdes Navne, bl. a. fremhæver han enkelte blandt de tidligste Udgivere, saaledes Andr. Naugerius (som skal have besørget den første Aldinerudgave 1519 og den tredje Juntinerudgave 1534), hvem han betegner som vir de Tullio optime meritus cum Manutio, Lambino, Madvigio plane comparandus.

Det vilde være utaknemligt at bebrejde Clark, som har skaffet

os saa meget godt nyt at vide om Haandskrifterne, at han ikke har sat sig hen for at finde paa Konjekturer. Man mindes Halms Ord i Fortalen til II Bind af Talerne i den anden Udgave af Orellis Cicero, hvor han til Slutning beder dem, der vil bedømme hans (og Baiters) Arbejde, om at betænke, hvor megen Tid og Flid der er bleven ofret paa Udforskningen af Haandskrifternes Læsemaader og paa Sammenligningen af dem og Trykningen af Varianterne, hvorved tempus contractum sit, quod in orationibus ad codicum vestigia ex ingenio emendandis collocaretur. Der tilkommer Clark al mulig Tak og Ære, fordi han har vakt nyt Liv i Haandskriftstudiet af Ciceros mest læste Skrifter.

C. Jørgensen.

Prometheus' Bedrag.

Bemærkninger til Offerlæren.

Af **Ada Thomsen.**

Fortællingen om Prometheus i den hesiodeiske Theogoni sammenknytter ret løst forskellige Motiver; et af disse er den ætiologiske Mythe, der vil forklare Spiseofrets Fordeling:

καὶ γὰρ ὅτ' ἐκρίνοντο θεοὶ θνητοί τ' ἄνθρωποι
Μηκώνῃ, τότ' ἔπειτα μέγαν βοῦν πρόφρονι θυμῷ
δασσάμενος προέθηκε, Διὸς νόον ἐξαπαφίσκων.
τοῖς μὲν γὰρ σάρκας τε καὶ ἔγκατα πίονα δημῷ
ἐν ῥινῷ κατέθηκε καλύψας γαστρὶ βοείῃ,
τῷ δ' αὖτ' ὀστέα λευκὰ βοὸς δολίῃ ἐπὶ τέχνῃ
εὐθετίσας κατέθηκε καλύψας ἀργέτι δημῷ.

Zeus gennemskuer Listen, men alligevel:

553 *χερσὶ δ' ὅ γ' ἀμφοτέρῃσιν ἀνείλετο λευκὸν ἄλειφαρ.*
χώσατο δὲ φρένας ἀμφί, χόλος δέ μιν ἵκετο θυμόν,
ὡς ἴδεν ὀστέα λευκὰ βοὸς δολίῃ ἐπὶ τέχνῃ.
ἐκ τοῦ δ' ἀθανάτοισιν ἐπὶ χθονὶ φῦλ' ἀνθρώπων
καίουσ' ὀστέα λευκὰ θυηέντων ἐπὶ βωμῶν.

At Zeus gennemskuede Listen, er en senere Omformning, som i Virkeligheden gør Fortællingen meningsløs; Versene 551—552 kan ganske vist ikke ligefrem skæres bort, men har dog Karakter af en Interpolation.

At dette Aition beskriver et Ritual, er klart. Da 541 *καλύψας ἀργέτι δημῷ* fuldstændigt svarer til det homeriske *κατά τε κνίσῃ ἐκάλυψαν*, var det fristende at antage, at v. 539, der ogsaa formelt set er en nøje Parallel til 541, ligeledes gengav en Enkelthed af det virkelige Ritual, som *v. Prott*, *Leges Grae-*

corum sacrae I 23 antyder, noget saadant, som det koiske *ἔνδορα ἐνδέρεται*. Herimod har dog *Stengel* (*Hermes* XXXVI 329) med Rette indvendt, at en saadan Manipulation ellers finder Sted ved Gudernes Andel, ikke ved Menneskenes. Dette støttes ogsaa ved Paralleler fra primitive Folk, som paa den anden Side gør det muligt, at *εὐθετίσας* kan høre med til Ritualet, se p. 118. V. 539 er det derfor bedst at holde udenfor, naar Ritus skal behandles; dette Træk kan være kommet til i Mythen, her som overalt maa man ikke presse et Aition alt for stærkt.

Fordelingen af Ofret mellem Guden og Menneskene i dette Ritual svarer ganske til den, der træffes i de homeriske Digte og senere (*Stengel*, *Kultusalterthümer*[2] p. 101); der er Variationer, men Hovedtrækkene stemmer. Guderne faar Knoglerne og Fedtet samt Blodet, der ikke nævnes i Theogonien; Smaastykker af Kødet, *ὠμοθετεῖν*, omtales kun i de homeriske Digte, men genfindes hos mange Folkeslag. Menneskenes Part er Kødet og Huden (*Stengel* l. l. 105); de spiselige Indvolde faar Menneskene for det meste[1], dog er her Vaklen.

Mythen kan kun være opstaaet, fordi man ikke forstod Grunden til denne Fordeling. Den har været opfattet som et Snyderi mod Guderne, og denne Tanke viser sig ogsaa i en Række Steder fra den attiske Komedie, som er samlede hos Clemens, Strom. VII 6, p. 846 f. Det interessanteste er Menander fr. 108, der handler om et Offer fra *τοιχωρύχοι*, som kun tænker paa sig selv og ikke paa Guderne: *οἳ δὲ τὴν ὀσφὺν ἄκραν καὶ τὴν χολὴν ὅτι ἔστ' ἄβρωτα, τοῖς θεοῖς ἐπιθέντες αὐτοὶ τἆλλα καταπίνουσι.* (Sml. Asklepiades hos Porphyr. de abst. IV 15.) Disse Steder forudsætter den Opfattelse, at Ofret er en Gave, Mennesket giver Guden, denne bør derfor have det hele; Mennesket bør ikke tage noget igen. Den beror paa en fuldstændigt uberettiget Analogi med *σφάγια* og andre *θυσίαι ἄγευστοι* (denne Benævnelse er bedre end det misbrugte «Sonoffer»); disse er ganske vist en Tribut til Guden. Men Spiseofret har en helt anden Oprindelse og findes overalt, selv paa de laveste Kulturtrin, jævnsides med Gaveofret.

At Betragtningen af den græske Offerfordeling som et Snyderi mod Guderne ikke kan holdes, viser Parallelerne fra andre Folk. Delingen af Spiseofret frembyder overalt de samme, mærkværdigt ensartede Typer. I den indigene romerske Kultus fik

---

[1] Sml. *Stengel* i Archaeol. Jahrb. IX 114 f.

Guderne exta ɔ: Lever, Lunge, Hjærte, Galde, Net, og augmenta, Smaastykker af Kødet (*Wissowa*, *Religion und Kultus der Römer* 352). Hos Germanerne fik Guden Hovedet ved alle Ofre (*Golther*, *Handbuch d. germ. Mythologie*, 565 f.), ved et Hyrdeoffer (l. l. 571) blev desuden Huden, Knoglerne og Indvoldene opbrændt; Kødet spistes kogt. Hos Inderne i Vedatiden fik Guderne omentum og som et andet Afsnit i Ritualet Smaastykker af Kødet (*Oldenberg*, *Religion des Veda* 360). Hos Perserne fik Guden intet af Kødofret efter den rigtige zarathustriske Observans, sml. Herodot I 132; men herfra er der en mærkelig Undtagelse, *Vendidad* 18, 70 (*Darmesteters* Oversættelse i *Annales du Musée Guimet*, XXII p. 254): «Han skal ofre tusind Stykker Smaakvæg; af alle disse Ofre skal han fromt bringe Ilden Indvoldene, samt Libationer; han skal give Skuldrene til de gode Vande». *Darmesteter* siger i sin Note, at dette er Levning af et gammelt Ritual. Det første Led er *zôhr âtash*, «Indvoldene» betegnes ved et Ord, der svarer til latinsk *omentum*; det er dette Offer, Strabo beskriver XV 13, p. 732, sml. Catull 89. Det andet Led er *ab-zôhr*; hermed sammenlignes *Shâyast*, XI 4: Naar man ofrer et Dyr, gives Hjærtet til Ilden og Skulderen til Vandene. Kødet spises af de Troende. Hos de hedenske Arabere og Israeliterne faar Gud Blodet (*Wellhausen*, *Reste arabischen Heidenthums*[2] 116, *Benzinger*, *Hebräische Archäologie* 455 f.); ved de fleste i Biblen omtalte Ofre faar Gud desuden Nettet, Nyrerne og Indvoldenes Fedt, der brændes paa Altret, Exodus XXIX 13; Levit. III 3—4, 9—10 o. s. v. Hos primitive Folk træffes lignende Ritus, *Tylor*, *Die Anfänge der Cultur*, II 401 giver Exempler fra Madagascar, hvor Hovedet ligesom hos Germanerne blev sat paa Stage, Blod og Fedt smurt paa Alterstenen; fra Guinea og Tunguserne, hvor Guden faar nogle Indvolde. *Tylor* sammenligner disse Tilfælde med Prometheusmythen og betragter dem alle som senere Udvikling af det oprindelige Heloffer, en nødvendig Følge af hans Udgangspunkt, Gavetheorien. Interessant er Fordelingen hos Lapperne; *Qvigstad*, *Kildeskrifter til den lappiske Mythologi* (i Det kgl. norske Videnskabs-Selskabs Skrifter 1903, Throndhjem) p. 37: «Naar Oxen er slagtet, da skeer Blodsmurningen over det Træ af de fornævnte Træer, som hør til Guden eller Gudinden, som Offeret da gjøres til, og det de af Oxen til Offer aflægger, er begge Hornene, hans pudenda, et Stykke af Tungen, et Stykke af Lungen, et Stykke af Hjertet, alle Benene, hvoraf intet maatte

brydes». Sml. p. 15, og *E. J. Jessen, Afhandling om de norske Finners og Lappers hedenske Religion,* p. 46, hvor der tilføjes: «desligeste og noget lidet Kiød af hvert Lem».

Alle disse Exempler, hvortil mange andre kunde føjes, viser, at Gavetheorien ikke kan holdes for Spiseofrenes Vedkommende, og den spiller heller ingen Rolle mere i moderne Forskning; at den i mange hedenske Religioner, som den vediske, er den herskende Opfattelse, er noget helt andet. Den bedste Forklaring af Spiseofret har Robertson Smith givet; Ofret er en Communion, et Forbund, hvor Stammen spiser sammen med sin Gud. Jeg mener, at denne Opfattelse kan holdes, selv om man ikke vil følge Robertson Smith i hans Antagelse, at Spiseofret er udviklet af Sakramentet, og at Offerdyret oprindeligt er Totemguden. I Sakramentet er det Guden selv, der spises; ved Spiseofret spiser man sammen med Guden; her er en stor Forskel, selv om de to Former ofte spiller over i hinanden, og bestemte Riter kan glide fra den ene til den anden.

Naar man ud fra denne Theori vil forklare Offerfordelingen, viser der sig flere Muligheder, som sikkert alle har spillet en Rolle. *Robertson Smith, Religion der Semiten* 293 f. mener, at Guden først fik de Dele, hvor Livet mentes at have sit Sæde eller at pulsere særligt stærkt. Derfor blev hos Semiterne Blodet hældt over Altret, og at Sjælen er i Blodet, behøver man ikke længe at søge Bevis for i Biblen, f. Ex. siges det udtrykkeligt Deuteronomium XII 23. Et andet vigtigt Sæde for Livet var Indvoldene med deres Fedt, navnligt Nyre og Lever[1]. Denne Forklaring slaar sikkert til i en stor Del af Tilfældene, navnligt dem, hvor Guden faar en enkelt Del; dog lader det sig langt fra overalt eftervise, at denne Del har været Livets Sæde. En anden Tanke har været, at Guden skulde have sin Part af alle Ofrets Dele, som det sker ved det homeriske *ὠμοθετεῖν*, i det romerske, indiske, lappiske Ritual; her er Tanken om Gave til Guden maaske ikke saa fjern, men Skikken kan dog ogsaa forklares ud fra Communionstheorien. Disse to Forklaringer er dog ikke tilstrækkelige;

[1] En videre Udførelse giver *Oldenberg* i *Religion des Veda* 361 f.: Nyrerne med Fedtet svarer til *omentum* i det indiske Ritual. Disse Dele brændes for Guden «til sød Lugt» og heraf har rimeligvis Brandofret udviklet sig. Herimod maa indvendes, at der maa have været en særlig Grund til netop at vælge disse Fedtdele, men navnlig indtager Nettet ikke den særlige Stilling, som Oldenberg antager; man vilde kunne finde lige saa godt Materiale for andre Dele, der brændes, som f. Ex. Knoglerne.

hvor Guden faar Knoglerne og Fedtet, lader det sig ikke tænke, at disse Dele overalt har været Livets Sæde. Endnu en Betragtning maa tages til Hjælp. Ofret er helligt, Tabu, og derfor farligt for den, der ikke er behørigt forberedt. Intet af det maa bringes ud fra det hellige Sted, alt skal anvendes ved selve den hellige Handling. Bringes noget ud, egner det sig til at bruges i magisk Øjemed, som Robertson Smith l. l. 294 f. viser; dette er kun en anden Side af den oprindelige Tabu. Naar nu Ofret skal fortæres hurtigt, maa Guden have de Dele, Menneskene ikke kan spise. Dette er navnligt Knoglerne, og disse kan behandles paa forskellig Maade, medens Guden kun kan faa Blodet, ved at det hældes paa Jorden, og Fedtdele ved Forbrænding; at lade dem henligge vilde strax forpeste Offerstedet. Knoglerne kan henlægges for Guden; herved opstaar store Bunker, som f. Ex. hos Lapperne, *Qvigstad* p. 40; man kan ogsaa kaste dem i en Grube, som det er sket hos Grækerne. Hovedet egner sig bedst til at ophænges eller sættes paa Stage, som det skete hos Germanerne og ogsaa ellers (Robertson Smith l. l. 294). Ofte brændes Knoglerne, og dette er det mest praktiske; saa er man fri for de hellige Masser (sml. Robertson Smith l. l. 298, Oldenberg l. l. 347). At antage Opbrænding for en senere Skik, er der ikke fjerneste Grund til.

Ved denne Betragtning faar Fordelingen en nøje Sammenhæng med den bekendte Skik *οὐκ ἐκφορά*. Denne maa forklares netop saaledes, at Ofret er Tabu og derfor maa fortæres paa Stedet. *F. B. Jevons, Introduction to the history of religion*, p. 145 f., mener derfor, at denne Skik oprindeligt var knyttet til alle Spiseofre; dette er en nødvendig Konsekvens af, at han i Et og Alt følger Robertson Smiths Theorier. Selv om man ikke gør dette, kan Tanken dog være rigtig; i hvert Fald er Skikken uhyre udbredt. Da der ikke foreligger nogen indgaaende Behandling, og den i enkelte Religioner frembyder mærkelige Problemer, vil det ikke være overflødigt at give en Oversigt over dens Forekomst.

I Hellas er Skikken ret udbredt; den maa selvfølgeligt her forklares i Sammenhæng med Exemplerne fra andre Folk. Stengels Fortolkninger, at Skikken var i Brug, naar det var knapt med Offerkødet (Hermes XXVII 167), eller som Forsigtighedsregel ved chtonisk Kultus (l. l. XLI 239), behøver ikke at gendrives; de passer ikke engang for de græske Exempler. Det mest kendte Sted er Aristophanes, Plutos 1139 (med Scholier)

ἀλλ' οὐκ ἐκφορά; det samme Udtryk bruges i en Indskrift fra Amphiaraos' Helligdom i Oropos *Dittenberger Sylloge*², 589, 31: *τῶν δὲ κρεῶν μὴ εἶναι ἐκφορὴν ἔξω τοῦ τεμένεος*. I Offerkalenderne fra Kos, Syll. 616, 617 = Leges sacrae I ed. v. Prott 5, 6, sml. 9 angives ved nogle Ofre: *τούτων οὐκ ἀποφορά, τοῦ χοίρου οὐκ ἀποφορά*, 617, 9 *οὐκ ἐκφορά*; det modsatte hedder 617 *ταύτας ἀποφορά*, 616, 56 [*ταῦτα δὲ παντα*] *ἀποφέρεται ἐκτὸς το*[*ῦ τεμένεος*]. I Offerkalenderen fra Mykonos Syll. 615 = Leges sacrae 4, hvortil jeg senere kommer tilbage, hedder det *δαινύσθων αὐτοῦ*. Pausanias bruger altid Verbet *ἀναλίσκειν*, som ogsaa forekommer paa en Indskrift fra Magnesia, Syll. 554, 7: *τὰ δὲ θυθέντα καταναλισκέτω*[*σαν αὐτοῦ*]. Stederne ere: II 27, 1: *τὰ δὲ θυόμενα ἤν τέ τις Ἐπιδαυρίων αὐτῶν ἤν τε ξένος ὁ θύων ᾖ, καταναλίσκουσιν ἐντὸς τῶν ὅρων· τὸ δὲ αὐτὸ γινόμενον οἶδα καὶ ἐν Τιτάνῃ*; her dyrkes ogsaa Asklepios II 11, 5 og 23, 4; Skikken fandtes ogsaa i Datterhelligdommen i Athen Syll. 632 *τῶν δὲ κρεῶν μὴ φέρεσθαι*, derimod efter *Herzogs* Fortolkning af Herondas IV 92, *Archiv für Religionswissenschaft* X 204, ikke i Asklepiostemplet paa Kos. VIII 38, 8: Ved den aarlige Fest for Apollon Parrhasios paa Lykaion slagtedes Ofret i Megalopolis og førtes op i Optog, *καὶ τά τε μηρία ἐκτεμόντες καίουσι καὶ δὴ καὶ ἀναλίσκουσιν αὐτόθι τοῦ ἱερείου τὰ κρέα*; dette gør Stengel (KA p. 112 og Hermes XXVII 451) til et chtonisk Offer, hvortil der ikke er fjerneste Grund. X 4, 10 og 38, 8 er ligesom Exemplet fra Mykonos chtoniske Spiseofre og vil blive omtalt i følgende. I Hestias Kultus gælder Reglen; her har *Preuner*, *Hestia-Vesta* 74 f. givet den rigtige Grund: i Arneofret maatte kun Familiens Medlemmer deltage, for andre er det Tabu. I Hestias offentlige Kultus gjaldt den ikke; Syll. 617, 20 f. har ikke ved Hestias Offer *οὐκ ἀποφορά*.

I Rom var Skikken ikke almindelig; naar imidlertid *Wissowa, Religion und Kultus der Römer* 354, siger, at den kun fandtes lejlighedsvis i indført Kultus, har han overset votum pro bubus til Mars og Silvanus, som 132_3, 176, 345 regnes til det ældste, indigene Lag; Cato de agr. 83: ubi res divina facta erit, statim ibidem consumito. Med Cato stemmer CIL VI 1, 576 = Dessau II 4915, extra hoc limen aliquid de sacro Silvani efferre fas non est. Wissowa nævner Indskriften p. 175_4, men sammenstiller den ikke med Cato-Stedet, hvad der sker p. 176_5 med den tilsvarende Indskrift Nr. 579, der forbyder Kvinder Adgang. Alle de øvrige Vidnesbyrd samler sig om Herkules' Kultus ved ara

maxima; denne anser Wissowa for græsk, men tidligt indført, p. 221. Herhen hører Ofret «propter viam», Macrobius, Sat. II 2, 4: sacrificium apud veteres fuit, quod vocabatur propter viam; in eo mos erat, ut si quid ex epulis superfuisset, igni consumeretur. hinc Catonis jocus est. namque Albidium quendam qui bona sua comedisset et novissime domum, quae ei reliqua erat, incendio perdidisset, propter viam fecisse dicebat: quod comesse non potuerit id combussisse. Vittigheden viser, at Wissowa har Ret i, at Skikken var ualmindelig i Rom. I nær Forbindelse med «propter viam» staar «decuma» (p. 226), her gælder Reglen ogsaa; Festus p. 218, Servius til Aen. VIII 183: quod ad aram maximam aliquid servari de tauro nefas est; nam et corium illius mandunt (p. 226[7]). Hovedstedet er Varro, de lingua latina VI 54, som jeg hidsætter, da det Punkt, det her kommer an paa, ikke er blevet fremhævet: Profanum est quod ante fanum conjunctum fano. Hinc profanatum quod in sacrificio; atque inde Herculi decuma appellata ab eo est, quod sacrificio quodam fanatur, id est ut fani lege sit. Id dicitur polluctum, quod a porriciendo est fictum; quom enim ex mercibus libamenta porrecta sunt Herculi in aram, tum polluctum est, ut quom profanum (profanatum Turnebus) dicitur, id est proinde ut sit fani factum. itaque ubi olim fano consumebatur omne quod profanum erat, ut etiam fit, quod praetor quotannis facit, quom Herculi immolat publice juvencam. Ordene ubi olim fano er ikke i Orden, man plejer med O. Müller at stryge ubi; fano fortolker *Luebbert* (*Commentationes pontificales*, Dissert. Berlin 1859, p. 9), hvem Wissowa i Marquardts Haandbog III 149[4] følger, som: til Fordel for Helligdommen. Dette forekommer mig meget tvungent; ved en lille Korrektur kommer der Mening i Stedet: itaque *i*bi olim ⟨in⟩ fano.

I Biblen findes Reglen som bekendt ved Paaskelammet, som jeg senere skal behandle, men for egentlige Ofre mange Steder i Præstecodexen, Exodus XXIX 31, 34, Levit. VI 9, 19, VII 5 ff., X 12, Num. XVIII 10, og i «Hellighedsloven» Lev. XXII 30, XXIV 9; i mange Tilfælde faar Kødet dog Lov til at ligge til den næste eller til den tredje Dag ligesom hos Araberne (Wellhausen, Reste 119); dette er naturligvis en Afsvækkelse. Skikken passede jo godt til den centraliserede Kultus, men Præstecodexen har sikkert her blot optaget noget, der havde fundet Sted i umindelige Tider. Et langt ældre Vidnesbyrd findes da ogsaa i den elohistiske «*Bundesbuch*», Exodus 23; Stedets Fortolkning er dog om-

stridt[1]. V. 18 lyder: Min Fests Fedt skal ikke overnatte til om Morgenen. Denne Forskrift henføres af de fleste til Paasken, der nævnes sammen med de to andre gamle Fester i det foregaaende; dog udtaler *E. Reuss* sig i sin Oversættelse herimod. Prof. *Buhl* mener, at man lige saa godt kan læse «mine Festers», men selv om Singularis holdes, passer «min Fests Fedt» ikke godt til Passah, og «min Fest» plejer i de ældre Kilder at betyde Løvsalfesten. XXIII 17—19 er imidlertid en Pendant til den jahvistiske «*Zweitafelgesetz*», XXXIV 23, 25—26; v. 25 lyder: «af Paaskeofret skal intet overnatte». Kun eet af Stederne kan være Original. *Baentsch* (*Nowacks Handkommentar*) betragter «*Bundesbuch*» som yngre end Jahvisten, og specielt er v. 17—19 laant fra denne; i saa Fald er det naturligt at henføre v. 18 til Paasken. Prof. Buhl mener, at det ikke er muligt at bestemme Aldersforholdet mellem Jahvisten og Elohisten i det hele, og at de enkelte Bestemmelser i hvert Fald kan være ældre i Elohisten; det er vel muligt, at XXXIV 25 er laant fra XXIII 18, og i saa Fald er Henførelsen til Paasken netop senere tilkommet. Hvis Exodus XXIII 18 gælder for alle tre Fester, bliver Udviklingen til Præstecodexen ogsaa langt naturligere; det er lidet rimeligt, at man skulde have overført Reglen fra en saa specifik Ritus som Passah til almindelige Ofre.

Fra primitive Folk giver *Jevons* l. l. 145 ff. Exempler; hertil kan føjes Lapperne, der altid indbød saa mange Gæster til et Offermaaltid, at Ofret blev helt fortæret samme Dag (*Qvigstad* 38).

Skikken forekommer ogsaa ved Sakramenter, hvad enten Stoffet er Planter eller Dyr. Mest bekendt er den ved Paaskelammet (Exodus XII 10, Num. IX 2, Deut. XVI 4); om dette er et Offer eller et Sakramente, har altid været omstridt. Deuteron. XVI 2 og Exod. XII 27 betegnes det som Offer, medens Præstecodexen undgaar dette[2], da den jo kun anerkender Ofre ved Centralhelligdommen og har sanktioneret Passah som Husmaaltid, hvilket det ikke var lykkedes den deuteronomiske Lovgivning at udrydde. Da de ældste Kilder lader os i Stikken, kan Spørgsmaalet ikke afgøres. Et Sakramente er derimod Kamel«ofret» hos Saracenerne, Robertson Smith l. l. 215, 262, Wellhausen l. l. 119. Kamelen

[1] For elskværdig Hjælp i dette vanskelige Spørgsmaal bringer jeg Prof. F. Buhl min Tak.

[2] Undtagen Num. IX 7, som *Baentsch* imidlertid betragter som et sent Sted.

dræbes ved Morgenstjernens Opgang, og Deltagerne skal have fortæret den helt, ogsaa Indvolde, Hud og Knogler, før Solopgang (sml. Pausan. X 38, 8). Et smukt Exempel er det lithauiske Førstegrødesakrament, hvor der ogsaa slagtes Høns, *Mannhardt*, *Feld- und Waldkulte*[1] II p. 251; alt skal spises og Levningerne brændes; den sidste Rest af Knoglerne nedgraves i Kostalden som lykkebringende. Jægerstammer kender Skikken ved den sakramentale Fortæring af Vildtet, som Exempel kan nævnes Indianerne, der efter forskellige Ceremonier stegte Bjørnen hel og intet maatte levne af Kødet, *Frazer*, *Golden Bough*[2] II 398, sml. 406, 409. Ved Laxefiskeriet paa den amerikanske Stillehavskyst indleder Indianerne Fiskeriet med højtidelig Spisning af Laxen, hvor Skikken ogsaa iagttages, l. l. 413 f. Som Grund angives ofte, at Dyrene ellers vilde blive fornærmede og ikke mere lade sig fange; dette Motiv bruges imidlertid ogsaa for andre Jægerskikke. Undertiden spiller den Forestilling ind, at man skal spise op, før man skaffer sig ny Føde; det er i Virkeligheden en Rationalisering. Endnu kan nævnes, at Skikken fandtes hist og her ved Kirkens Sacramentalia i Middelalderen, som *Kroll* i *Usener-Beiheft* til Archiv für Religionswissensch. VIII p. 44 f. har samlet Exempler paa; ved Hjemmedaab blev Vandet hældt i Ilden eller tilbage i Døbefonten.

At en saa betydningsfuld Tabu er fælles for Spiseofret og Sakramentet, synes at være en stærk Støtte for Robertson Smiths Theori, at Ofret har udviklet sig af Sakramentet[1]; derfor lægger ogsaa Jevons, der har lagt denne Theori til Grund for sit Værk, stor Vægt paa Skikken og antager, at den oprindeligt har virket ved alle Sakramenter og Ofre. Theorien giver en retlinet Udvikling, men Spørgsmaalet er, om man vinder ved at føre saa forskelligartede Riter tilbage til eet Princip. Gaveofrene betragter

[1] For Førstegrøde af Planter har *Frazer G. B.* II 337 opstillet en tilsvarende Theori: naar Førstegrøden bringes en Gud, og han derved bryder den paa den hvilende Tabu, er det en senere Udvikling; oprindeligt er Planten selv Guden; hertil slutter sig *Nilsson*, *Griechische Feste* 332, sml. 285, 4. Det vilde føre for vidt her at gaa ind paa dette vanskelige Spørgsmaal, dog viser Frazers Samling af Førstegrødeofre l. l. 459—71, at dette Offer optræder i hele Verden hos meget primitive Folk og forbundet med saa oprindelige Skikke og Forestillinger, at det vil være vanskeligt i alle Tilfælde at finde Overgangen fra Sakramentet. *Robertson Smith* l. l. 181 ff. betragter Førstegrøde som Tribut til Guden og følgeligt forholdsvis sen.

Robertson Smith som en senere Udvikling, men denne uheldige Tanke har selvfølgeligt ikke vundet Tilslutning. Jeg vil her holde mig til Forholdet mellem Spiseoffer og Sakramente.

Det er utænkeligt, at Udviklingen fra Sakramente til Spiseoffer skulde være foregaaet ens overalt, og at den ældre Form allevegne skulde være blevet staaende ved Siden af den yngre. Overgangen fra at spise Guden til at spise sammen med Guden er større, end Robertson Smith har set. At Guden, der spises, overalt er Totemdyret, lader sig efter de nyere Forskninger aldeles ikke fastholde; i hvert Fald har Totemismen i den Form, den findes hos Australnegrene og Indianerne, ikke været et nødvendigt Gennemgangsled for alle Religioner; de fleste Former af Dyredyrkelse lader sig bedre forklare i Mannhardt'sk Retning. Et specielt Punkt i Robertson Smiths Udvikling vil det her være lønnende at gaa ind paa.

Ved det oprindelige Offer spises efter Robertson Smith alt strax, Kødet raat, og ogsaa Hud og Knogler gaar ned. Herpaa har vi kun eet Exempel, det før omtalte Saracenersakramente, som Kirkefaderen Nilus, Slutn. af fjerde Aarh. e. C., har fortalt om; det er dog en rimelig Antagelse af Robertson Smith l. l. 262 og Wellhausen, l. l. 120, 3, at Strabos Efterretning, XVI 4, 17 p. 775, om Troglodyterne, der spiste Hud og Knogler, viser hen til noget lignende. Wellhausen kender ogsaa et Tilfælde fra vor Tid paa, at Beduiner har spist en Kamel op raa. Robertson Smith p. 266 sammenligner nu med denne primitive Ritus Paaskelammet, der jo ogsaa skal være fortæret inden næste Morgen; desuden gør han træffende opmærksom paa, at naar Exod. XII 9 forbyder at æde det raat, maa dette have været i Brug, og herved bliver Ligheden mellem de to Riter virkeligt slaaende. Men Passah er alligevel i sit inderste Væsen en helt anden Ritus; Præstecodexen, Ex. XII 46, Num. IX 12, siger, at Knoglerne ikke maa brydes. Dette er jo den diametrale Modsætning til, at alle Knogler skal fortæres. Robertson Smith foreslaar, at denne Bestemmelse repræsenterer et Forbud mod at spise Knoglerne; denne snilde Fortolkning er jo i Virkeligheden ganske nødvendig, hvis Theorien skal holdes. Den kan imidlertid ikke være rigtig, thi denne interessante Skik er vidt udbredt hos primitive Folk, som f. Ex. *Holzinger* i sin Kommentar til Exodus (Martis Handkommentar) har anført Exempel paa, og beror paa meget mærkelige Forestillinger. Paa semitisk Grund findes Skikken forøvrigt endnu, Curtiss, Ursemitische Religion 201, beretter

om en Ofring for en Dreng, naar han er syv Dage gammel; Knoglerne maa ikke brydes, «forat Barnets Knogler ikke skal brække»; det er naturligvis en sen Fortolkning; et andet Exempel fra Ismaïliernes aarlige Offerfest p. 242.

Hovedmassen af Stoffet er samlet af *Frazer*, G. B. II 415—417 (Exempler fra Laxefiskeriet 410, 414). Hos mange Jægerstammer maa Vildtets Knogler ikke brydes, de opsamles omhyggeligt og begraves eller brændes; som Grund gives for det meste, at saa faar Dyret Kød paa Benene og opstaar igen. Dette er en af de mange Skikke[1], hvorved de primitive Mennesker, der intet rationelt Middel har til at beherske Naturen, søger at komme i godt Forhold til Dyrene. For disse Jægerfolk er deres Jagtdyr det vigtigste i Tilværelsen, og disse Dyr skal man slaa ihjel for at faa Føden. Det samme dialektiske Forhold foreligger ganske vist ogsaa paa et højere Kulturtrin, hvor man har Husdyr; men her er Mennesket dog saa ganske anderledes Herre over sit Livsophold og mindre undergivet det blinde Tilfælde. De fleste Husdyr holder man ogsaa af andre Grunde end alene for at spise dem, forøvrigt slagter man paa et primitivt Trin kun ved Offer, og her kan beslægtede Forestillinger spille med ind (Buphonia), som navnligt Robertson Smith har lagt Vægt paa. Forestillingen om Dyrets Opstandelse er ikke levende paa et højere Kulturtrin, hvor Vildtbestandens Opretholdelse ikke mere er nogen Nødvendighed, knapt nok et Gode.

Et særligt smukt Exempel er Lappernes Bjørnefest, hvor jeg vil lade den gamle Missionærberetning tale selv (Qvigstad p. 52 f.): «Til Finnernis Omgang med Sakramenterne, hvilket er saa forfærdeligt, at Haaret staaer af Rædsel paa mit Hoved, nu jeg skal skrive derom; jeg vil ikke tale om, hvorledis Sathan siunis at effterabe og bespotte det gamle Testamentis Sakramenter: Omskierelsen og Paaskelammet. — Det andet, Paaske-Lammet meener jeg, siunis hand at effterabe og bespotte ved den Maade, hand har lært dem at æde Biørnen paa, som bestaaer derudj: at en Find, naar han æder Biørnen, hvilken hand holder saa hellig, som Jøderne fordum Paaskelammet, da, lige som Jøderne vare befalede, ikke at bryde noget Been sønder af Paaskelammet, naar de aade det, saa vel som at de med Blodet der af skulle bestryge deris Dørre, Exod. 12, paa lige samme Maade bryder hand, Finnen, intet Been sønder paa Biørnen, naar den ædis af ham, men

[1] Se Frazers Samling l. l. 366 ff.

hand enten brender dem, tillige med Indvollen af Biørnen, op med Ild, eller nedgraver dem i Jorden, og med Biørnens Blod bestryger hand saa vel sig selv med Kone og Børn, som siin Hyttis Dørre og de Træer hvor paa bemelte hans Telt eller Hytte er udspendt, og ligesom det var brugeligt hos Jøderne at de sang een af Davids Psalmer naar de aade Paaske-Lammet saa er det og brugeligt hos Finnerne, at de *jouger* og siunger en Sang naar de æder Biørnen, som er sammensatt alleene om Biørnen og kaldis Biørne-Viisen, udj hvilken Biørnens store Dyd og Krafft opreignis, samt hvad Nøtte og Krafft de have der af at de æde hans Kiød.» Denne suppleres af Jessen l. l. 65: «Naar Biørnen var fortæret, søgte de nøye at sanke alle hans Been sammen, føyede dem tilhobe i deres rette Stilling og derpaa begrove dem; thi de vare fuldt og fast i den Tanke, at Biørnen ligesaavel som de ofrede Reensdyr, ja som Lappen og Finnen selv, skulde i *Jabme-Aimo* (Underverdenen) settes sammen igen, og bekomme et nyt Legeme.» Forestillingen om, at Dyret lever op i den anden Verden, er sikkert senere; det oprindelige maa være, at det sker i denne Verden, som Indianerne tror, hvad Frazer ogsaa antyder.

Hos Lapperne findes Skikken med Begrundelsen ogsaa ved forskellige Former af de rigtige Ofre; Jessen l. l. 46: «Naar nu alt det øvrige paa Offer-Stedet var blevet kogt, og af de indbudne Giester fortæret, sankede man alle Beenene tilsammen, og nedlagde dem tilligemed ovenmeldte afsondrede Deele, i deres naturlige Orden og Sammenhæng, udi en Slags Liig-Kiste, som var gjort af Birkebark; derpaa bestenkede og overstrøg man det med Blod; og i saadan Tilstand, hvor det først ansaaes for et ret og fuldkommet Offer, begrove de det høytideligen i Jorden.» P. 52 f.: «Naar man ellers har spurgt en *Noaaid*: hvorfore Benene saa ordentligen bleve samlede og nedgravede, med videre? hedde det: man troede, at Offerdyret fik igen af den Gud, som det blev ofret til, ey allene sit Kiød, Liv og sine Lemmer i fuld god Stand, men og blev det langt større og herligere, end som det var den Tid, det her blev slagtet.» Dette stemmer med andre Efterretninger, som Qvigstad p. 37: «Guden eller Gudinden, som ofres til, skaber selv Kjød paa Benene og giver Oxen Liv i sit Hjem, og har saa der en fuldkommen og levende Oxe.» En lignende Ritus ved Altajernes Ofre beskrives af *W. Radloff*, *Aus Sibirien* II 26: Intet Ben maa brydes, ja ikke engang vise et Spor af Beskadigelse; de skal alle samles omhyggeligt og lægges paa Offerstilladset. Ved dette Offer var det ogsaa Skik, at Fødder og

Hjerneskal blev i Huden, som blev udstoppet og opstillet for Guden. Dette er almindeligt ved mongolske Folks Ofre, og Frazer har sikkert Ret i, at denne Skik peger tilbage mod lignende Forestillinger om Opstandelse. Udstopningen genfindes ved Jægersakramenter, f. Ex. ved Lappernes Bjørnegilde, hvor Skindet ogsaa udstoppedes og saa var Skive for Skydning, *I. A. Friis, Lappisk Mythologi* p. 164; og ved Giljakernes store Bjørnefest, Frazer l. l. p. 383, hvor det udstoppede Dyr er med ved Maaltidet paa dets eget Kød.

Hos Lapperne og de mongolske Folk i Sibirien ser vi altsaa en nøje Overensstemmelse mellem Sakramenter og Ofre. Der kan ikke være Tvivl om, at Skikken her er oprindelig ved Sakramenterne; det er derfor højst sandsynligt, at Ofrene her har udviklet sig af Sakramentet; dog taler herimod den lappiske Offerfordeling; de ofrede Køddele synes at være et andet Nummer i Ritualet end Benene. Hos mange af disse Folk er Udviklingen fra Jægere til Nomader foregaaet i den historiske Tid, f. Ex. hos Lapperne, hvor det bevises ad sproglig Vej, idet de har laant Ordet for «at tæmme», *dabmat* fra de skandinaviske Folk (*I. A. Friis, Én Sommer i Finmarken*[2], p. 11). Disse Folk har imidlertid andre Ofre, baade ligefremme Gaveofre, Libationer og Dødeofre, som slet ikke kan være udviklede af Sakramenter; derfor vil det være forsigtigst ikke at slaa dette fast for Spiseofret. Det har blot været mig om at vise, at hvis et Offer, hvor Guder og Mennesker deler, skal være udviklet af Sakramentet, maa dette være af den Form, at Menneskene ikke fortære alt. Ved Paaskelammet maa Skikken forklares i Analogi med disse Jægersakramenter; Spørgsmaalet, om det oprindeligt er Offer eller Sakramente, bliver herved ikke til at afgøre, men ogsaa af mindre Interesse. Denne Ritus er altsaa en Levning fra en Tid, som ellers ikke har efterladt sig Spor hos Israeliterne; moderne Forskere antager, at den stammer fra Nomadetiden, og dette passer til den Form, den har i Exodus XII, men bag denne skjuler sig altsaa Forestillinger, der viser tilbage til et endnu langt primitivere Stadium[1].

I Hellas findes ogsaa Spor af disse Skikke. Ved Buphonia

[1] En beslægtet Skik er muligvis efter Frazer l. l. 419—421 Forbudet mod at spise Hoftesenen, sml. Robertson Smith l. l. 293 667; den findes ogsaa hos Indianerne. Jakobs Kamp med Elohim, Genesis XXXII, er derfor en ætiologisk Mythe, hvad Gunkel og Holzinger i deres Kommentarer lægger alt for lidt Vægt paa.

i Athen blev Oxehuden udstoppet og derefter spændt for en Plov (*A. Mommsen*, *Feste der Stadt Athen*, 515 f.). Lighed med den altajiske Offerskik har vistnok det koiske *ἔνδορα ἐνδέρεται*, der rimeligvis var Fødder og Hoved med Hud paa; selve Huden kom dog ikke paa Altret (Stengel i Hermes XXXVI 329 ff.). Et andet Spor er Ordet *εὐθετίσας* i den hesiodeiske Fortælling, der var mit Udgangspunkt, det bruges i de hippokratiske Skrifter om at sætte Ben i Led. Man kunde her tænke paa den lappiske Skik, hvor Benene efter Jessen skulde ligge «i deres naturlige Orden og Sammenhæng». Den oprindelige Grund har Grækerne ikke kendt, men Forestillingen, at Benene skulde være samlede, for at Opstandelse skulde være mulig, træder tydeligt frem i Fortællingen om Pelops Elfenbensskulder, som Frazer l. l. 418 med Rette sammenstiller med Jægerskikken. *Mannhardt* havde i *Germanische Mythen* p. 57—74 sammenlignet baade denne og Legenden om Pythagoras' gyldne Ben med Æventyr af samme Motiv, men han kendte ikke Jægerskikken. Mest kendt er Fortællingen om Thors Bukke; morsomt nok har *Abrahamson* i *Skandinavisk Litteraturselskabs Skrifter* 1807, p. 466 Anm., sammenlignet baade denne og Paaskelammet med den lappiske Skik og set dennes religionshistoriske Betydning.

Οὐκ ἀποφορά findes altsaa ved saa forskellige Riter som Saracenersakramentet og Lappernes Bjørnefest; det vil derfor være det forsigtigste at betragte den som en simpel Tabu, Ofret skal fortæres paa det hellige Sted og ved den hellige Handling. De ikke fortærede Dele kan nedgraves, henlægges eller brændes, alle tre Muligheder kan belægges med Exempler baade fra Jægersakramenterne og fra de egentlige Ofre.

Naar Opbrænding forekommer allerede paa dette tidlige Trin, er det ikke rimeligt, at den skulde bero paa en senere Udvikling, som Oldenberg, Religion des Veda 336 ff., 362 har ment. Hans Theori gaar ud paa, at Offerilden har udviklet sig af den Ild, hvormed man ofte søger at bortskræmme Dæmoner. Denne kunstige Tanke kan sikkert ikke være rigtig. At bruge Ilden til at fordrive onde Aander med kan ikke være saa gammelt som at bruge den ved Madlavning og Opbrænding, og hertil bruges jo netop Offerilden. Sen er derimod den Forestilling, at Røgen stiger op til Guderne i Himlen; thi primitive Mennesker tænker sig Guden til Stede ved Ofret. Oldenberg siger ogsaa p. 347, at der bliver en Modsigelse ved at antage denne Udvikling, idet Veda endnu ofte har den Forestilling, at Guderne stiger ned til

Offerstedet; Side om Side hermed siges det, at Guderne er i Himlen. Dette alene viser, at Theorien ikke kan være rigtig; overhovedet er det farligt at tage sit Udgangspunkt fra en Kultus, der er saa lidet primitiv som den vediske. Oldenberg beraaber sig ogsaa paa, at Tylors Samlinger viser blot Henlæggen som den oprindelige Offerskik hos primitive Folk; men man kan hos Tylor finde udmærkede Exempler paa Brandoffer, II 386, sml. Jevons 149. Og ved de i det foregaaende omtalte primitive Skikke, træffes Opbrænding lige saa ofte i Frazers Exempler som andre Maader. Oldenbergs Theori er optaget og videreført af *Edvard Lehmann*, *Zarathustra* I 126 ff. Perserne skal ikke have kendt Brandoffer; han nødes herved til at bortfortolke *zôhr âtash* (p. 107 her), som ikke kan skilles fra *ab-zôhr*, der er en virkelig Kødofring. Der lægges for stor Vægt paa Herodot I 132; andre Kilder viser dog, at denne Form ikke har været den eneste. Dr. Lehmann synes ogsaa at antage, at Offerkødet oprindeligt ikke blev stegt, men kogt. Dette er ganske vist det almindeligste, findes f. Ex. hos Lapperne og er eneherskende hos Germanerne (Golther l. l. 565, 568); de fleste Semitologer antager ogsaa Kogning for oprindelig hos Semiterne; Wellhausen, Reste 116, maa rigtignok indrømme, at Nilus hos Saracenerne lugtede stegt Kød. Ved Passah fordrer Præstecodexen Stegning, og dette beror sikkert paa gammel Skik, som Baentsch og andre antager; Exodus XII 9 fordrer, at Lammet skal steges saaledes, at Hovedet hænger sammen med Fødder og Indvolde; dette ser meget gammelt ud[1] og kan kun forenes med Stegning. Hos primitive Folk findes Stegning ogsaa jævnsides med Kogning, som Frazers Samling af Jægersakramenter viser, se f. Ex. II 398. *Schrader*, *Reallexicon* p. 440 antager for den indogermanske Urtid, at Kødet mest blev stegt paa Spid, medens Retter som Grød blev kogt; Suppe var ingen udbredt Ret og træffes næsten kun hos Germanerne og Spartanerne. Rent theoretisk set er jo ogsaa Stegning langt lettere at udføre end Kogning, ikke alene med moderne Køkkenredskaber, men ogsaa med primitive; Kogning kræver Kar, Stegning kun et Spid eller varme Sten.

Det foregaaende skulde vise, at Spiseofret frembyder saa mange primitive Træk og er saa udbredt, at det umuligt kan være udviklet af Gaveofret. Det staar midt mellem dette og

[1] Holzinger siger i sin Kommentar p. 37 det modsatte, hvad næppe kan forsvares.

Sakramentet, snarest nærmest det sidste. Det forsigtigste er at betragte alle tre Former som lige oprindelige.

B. Spiseoffer i chtonisk Kultus.

Ved Behandlingen af Spiseofre har jeg uden videre benyttet Exempler fra «chtonisk» Kultus. For græsk Religion opstilles almindeligt den Regel, at man ikke spiser af Ofre for chtoniske Guder og Døde. Før jeg gaar nærmere ind paa denne, vilde jeg blot sige et Par Ord om den omvendte Regel, som ogsaa findes: *θυσίαι ἄγευστοι* som Holokausta, Flodofre o. s. v. er Bevis for Guddommens chtoniske Karakter. Denne sidste Tilbøjelighed er drevet paa Spidsen af *Stengel*, der i *Archiv für Religionswissenschaft* VIII 204 erklærer Helios! for chtonisk paa Grundlag af Hesteofrene, der nedsænkes i Havet, og af *Miss Harrison*, der i *Prolegomena to the study of Greek religion* har set hele den græske Religions Udvikling under dette Synspunkt. Mod hele denne Opfattelse er der dog fremkommet Indsigelse fra kompetente Forskere; mod Stengel hævder *M. P. Nilsson* i *Griechische Feste*, navnligt p. 428, at Flodofrene intet har med chtoniske Guder at gøre; mod Miss Harrisons Ligestilling af chtonisk og primitiv har *A. Dieterich* protesteret i Archiv VIII 480. Mod en lignende Misbrug af «Soning» har *Wissowa* advaret Archiv VII 52; i indigen romersk Kultus er der ingen Forskel paa Piacularofre og almindelige Ofre (Religion und Kultus der Römer 352_6), det chtoniske er «graeco ritu», f. Ex. Ordet *holocaustum*.

Ofrenes Inddeling maa overhovet ikke blandes sammen med Undersøgelsen af Gudernes Væsen, som det sker hos *Wide*, Archiv X 257. De græske Gudeskikkelser er Produktet af en lang Udvikling, medens Ritus holder sig sejgt; Guderne maa forklares, saa vidt muligt, ud fra det græske alene, medens Kultus kun bliver forstaaelig ved en komparativ Behandling.

Vi vender tilbage til den Regel, at man i Hellas ikke spiste af Ofre for chtoniske Guder, Heroer og Døde. At dette var det almindeligste, skal ikke nægtes; Spørgsmaalet er, hvorledes man skal bedømme de meget talrige Undtagelser. Stengel, hvem Nilsson l. l. 13, 23, 454 f. følger, mener, at disse beror paa en senere Udvikling; naar det sker, er det ikke i Egenskab af «chtoniske», men af «agrariske» Guder. Det er imidlertid ikke muligt at skille det chtoniske fra det agrariske; de gamle Lokalguder er ofte baade Beskyttere af Agerbruget og Sjælenes Herrer, fordi de bor i Jor-

den, *Rohde*, *Psyche*[2] I 204 f. (Derimod har mange Agerbrugsguder intet «chtonisk» ved sig, hvad ofte overses.) Desuden har flere vigtige Undtagelser specifik chtonisk Karakter. Hos andre Folk spises almindeligt af Dødeofre; chtoniske Guder og Heroer er ejendommeligt udviklede i Hellas og lader sig ikke godt sammenligne med fremmede Guder; deres Kultus har efter den almindelige Mening udviklet sig af Dødekulten. Betragter man nu de mange og tungt vejende Undtagelser, da bliver det sandsynlige Resultat, at *θυσίαι ἄγευστοι* ikke oprindeligt kan være eneraadende i chtonisk Kultus, men Udviklingen gaar netop henimod dette Maal. Overhovedet er den skarpe Modsætning mellem «chtonisk» og «olympisk» Kultus Resultatet af, ikke Udgangspunktet for Udviklingen.

I det følgende er samlet de vigtigste Exempler paa Spiseofre for chtoniske Guder, Heroer og Døde; til de sidste er de fremmede Analogier knyttede.

a) Chtoniske Guder. Ved de fleste af Stengels Undtagelser er Gudens chtoniske Karakter et Postulat. Offerkalenderen fra Mykonos, Syll. 615, 25: *ὑπὲρ καρπῶν Διὶ χθονίωι, Γῆι χθονίηι δερτὰ μέλανα ἐτήσια· ξένωι οὐ θέμις· δαινύσθων αὐτοῦ.* Hvis disse Guder ikke var rigtigt chtoniske, var det bedre helt at opgive det misbrugte Adjektiv. Pausanias X 38, 8, i Myonia i Lokris: *ἄλσος καὶ βωμὸς θεῶν Μειλιχίων ἐστί· νυκτεριναὶ δὲ αἱ θυσίαι θεοῖς τοῖς Μειλιχίοις εἰσί, καὶ ἀναλῶσαι τὰ κρέα αὐτόθι πρὶν ἢ ἥλιον ἐπισχεῖν νομίζουσι.* Gudernes Navn og det natlige Offer opfylder alle Betingelser for «chtonisk» Kultus.

b) Heroer. Paus. X 4, 10, Tronis nær Daulis: *ἡρῷον ἥρω ἀρχηγέτου . . . ἔχει δ' οὖν ἐπὶ ἡμέρᾳ τε πάσῃ τιμάς, καὶ ἄγοντες ἱερεῖα οἱ Φωκεῖς τὸ μὲν αἷμα δι' ὀπῆς ἐσχέουσιν ἐς τὸν τάφον, τὰ δὲ κρέα ταύτῃ σφισὶν ἀναλοῦν καθέστηκεν.* I sin Kommentar V 227 ff. har Frazer samlet mange Exempler fra forskellige Folk paa, at Blodet af Ofret eller andet flydende hældes gennem Rør ned i Graven; heriblandt er to tydelige Exempler paa, at de Levende spiser Ofret, nemlig et fra Æthiopien, hvor Præsterne gør det, og et særligt interessant fra Tschuwasserne i Rusland, der hvert Aar holder en glad Fest paa Familiens Grav. V 13 Pelops' Temenos i Olympia: *ἔσοδος δὲ ἐς αὐτὸ πρὸς δυσμῶν ἐστιν ἡλίου. τοῦτο ἀπονεῖμαι τῷ Πέλοπι Ἡρακλῆς ὁ Ἀμφιτρύωνος λέγεται· . . . λέγεται δὲ καὶ ὡς ἔθυσεν ἐς τὸν βόθρον τῷ Πέλοπι. θύουσι δὲ αὐτῷ καὶ νῦν ἔτι οἱ κατὰ ἔτος τὰς ἀρχὰς ἔχοντες· τὸ δὲ ἱερεῖόν ἐστι κριὸς μέλας. ἀπὸ ταύτης οὐ γίνεται τῷ μάντει*

μοῖρα τῆς θυσίας, τράχηλον δὲ μόνον δίδοσθαι τοῦ κριοῦ καθέστηκε τῷ ὀνομαζομένῳ ξυλεῖ. . . . ὃς δ' ἂν ἢ αὐτῶν Ἠλείων ἢ ξένων τοῦ θυομένου τῷ Πέλοπι ἱερείου φάγῃ τῶν κρεῶν, οὐκ ἔστιν οἱ ἐσελθεῖν παρὰ τὸν Δία. τὸ δὲ αὐτὸ καὶ ἐν τῇ Περγάμῳ τῇ ὑπὲρ ποταμοῦ Καΐκου πεπόνθασιν οἱ τῷ Τηλέφῳ θύοντες· ἔστι γὰρ δὴ οὐδὲ τούτοις ἀναβῆναι πρὸ λουτροῦ παρὰ τὸν Ἀσκληπιόν. Sylloge 937 fra Athen, 306/5 f. C., l. 25: *ὅταν δὲ θύωσιν οἱ ὀργεῶνες τῶι ἥρωι [Ἐγρέτῳ] . . . παρέχειν . . . ὀπτάνιον καὶ κλίνας καὶ τραπέζας εἰς δύο τρίκλινα.* I den bekendte Epikteta-Indskrift fra Thera (*Cauer*, *Delectus*[2], 148) er der flere Gange Tale om *δεῖπνον* ved Festen for Heroerne, D 22 E 24; særligt tydeligt er Spiseofrets Fordeling bestemt F 15. Platææs Archont drak i hvert Fald med Heroerne, Plutarch, Arist. 21: *προπίνω τοῖς ἀνδράσι τοῖς ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῶν Ἑλλήνων ἀποθανοῦσι.* En Del Exempler hos Nilsson, l. l. 455_2, 457_8, 461_1, 462. Heroerne tilfalder de Smuler, man tabte ved Maaltidet (Usener, Götternamen 249; Rohde l. l. I 245); hos andre Folk er de de Dødes; her spiser man tydeligt sammen med dem.

c) Dødekultens vigtigste Tider er Begravelsen og den aarlige Dødefest. Nilsson antyder p. 456 den nære Sammenhæng mellem de to Sæt Riter, her vil det dog være hensigtsmæssigt at behandle dem hver for sig. Et Hovedpunkt ved Begravelsen er Gravøllet, *περιδεῖπνον*, hvor den Døde tænktes at være til Stede. Rohde (I p. 231) mener, at den Døde tænktes som Vært, hvad der udtrykkeligt staar hos Artemidor p. 271, 10: *ἡ ὑποδοχὴ γίνεται ὑπὸ τοῦ ἀποθανόντος.* Om denne Forestilling altid var levende, kan ikke afgøres, men den er ægte menneskelig. Enhver, der har deltaget i et Begravelsesmaaltid for den, der var Husets Overhoved, vil forstaa den. Hos vore Bønder lever den svagt, som den bekendte Vittighed om Kagerne, som Liget selv har bagt, viser. At man i Hellas i hvert Fald har spist sammen med den Døde her, er sikkert; Stengel har derfor, for at redde Systemet, fundet paa den fortvivlede Udvej, at *περιδεῖπνον* er en senere Skik (Festschrift für Friedländer, 431). Dette falder sammen, saa snart vi ser os om blandt andre Folk; overalt, lige fra de mest primitive og til moderne Mennesker, der staar udenfor ethvert Forhold til positiv Religion, findes Gravøllet, og meget ofte er den Forestilling levende, at den Døde er med (sml. Hirt, Die Indogermanen II 494).

I sin mest primitive Form finder Gravøllet Sted paa Graven

selv[1]. Radloff, Aus Sibirien I 380 fortæller efter Castrén om Tartarerne, at de spiser den Dødes Yndlingshest paa hans Grav og sætter dens Hoved paa en Stage. 100 Dage efter Dødsfaldet holdes et stort Gilde paa Graven; Enken lagde Kødstykker paa sin Mands Grav og hældte Brændevin derpaa. Romerne havde deres silicernium, hvorom Varro (hos Nonius p. 48, 8) siger: Funus exequiati laute ad sepulchrum antiquo more silicernium conferimus [id est περιδεῖπνον] a quo pransi discedentes dicimus alius alii: vale. Et andet Exempel paa Maaltid paa Graven giver Cicero, pro Flacco 95: cujus damnatione sepulchrum L. Catilinae floribus ornatum hominum audacissimorum ac domesticorum hostium conventu epulisque celebratum est. Denne Skik holdt sig haardnakket i Kristendommen, navnligt paa Martyrernes Grave, Tylor II 34, Lippert, Christenthum, Volksglaube und Volksbrauch 404, 416 f., de vigtigste Steder er fra Augustinus. Hos Germanerne maatte Kirken kæmpe derimod; Grimm, Mythologie III 405 citerer herfor Burchard af Worms († 1024), interrogatio 54: Est aliquis qui supra mortuum nocturnis horis carmina diabolica cantaret, et biberet et manducaret ibi, quasi de ejus morte gratularetur.

Som Type paa Gravøllet i Hjemmet kan staa, hvad Lasicius (efter Schrader, Reallexicon p. 21) beretter om de hedenske Preussere: Caeterum cognati celebrant convivia die a funere tertio, sexto, nono et quadragesimo, ad quae animam defuncti invitant precantes ante januam. ubi tacite assident mensae, tamquam muti[2], nec utuntur cultris ministrantibus duabus mulieribus, sed absque cultris, cibumque hospitibus opponentibus. singuli vero de unoquoque ferculo aliquid infra mensam abiciunt, quo animam pasci credunt eique potum effundunt. Si quid forte decidat in terram de mensa, id non tollunt sed desertis, ut ipsi loquuntur, animis, quae nullos habent vel cognatos vel amicos vivos, a quibus excipiantur convivio, relinquunt manducandum. peracto prandio surgit a mensa sacrificulus et scopis domum verrens animas mortuorum cum pulvere tanquam pulices, haec dicens eicit: Edistis, inquit, bibistis, animae, ite foras, ite foras. Her hersker en høj-

---

[1] Heraf kan man ikke slutte, at naar det finder Sted i Huset, har man oprindelig begravet i Huset. Denne Overgang kan undertiden være forekommet, men at man forlægger Maaltidet fra Kirkegaarden til Hjemmet, er jo i sig selv naturligt.

[2] Hermed sammenligner Schrader silicernium, som muligvis staar i Forbindelse med silere.

tidelig Stemning, men Gravøllet kan godt være lystigt, hvilket psykologisk er let at forstaa. Det skal det f. Ex. være hos Giljakerne, der holder et stort Gilde, hvor den Døde faar med af alle Retterne og af Tobakspiben, som lægges til hans Læber; saalænge den Døde er i Huset, skal man more sig og le, Stilhed er Synd. Et andet Gilde, hvor en Del af Kødet kastes til alle Sider, holdes senere paa den Plads, hvor Ligbrændingen har fundet Sted (*L. Sternberg* i Archiv VIII 472). Af denne Karakter er det Gravøl, *Gottfried Keller* har beskrevet i *Der grüne Heinrich* II 256 f., det ender med et Bal. At man ligefrem indbyder de Døde, findes foruden hos Preusserne hos Bithynerne; Eustathios in Odyss. p. 1615: *Ἀρριανὸς δὲ λέγει καὶ ὅτε παρὰ Βιθυνοῖς τελοῦνται τὰ νεκύσια, καλεῖν ὀνομαστὶ τὰς κατοιχομένων ψυχάς, ὅσοι τελευτᾶν ἔτυχον καὶ κατακαλεῖν αὐτοὺς ἐς τρὶς καὶ δέεσθαι ἀνελθεῖν ὡς μετάσχοιεν τῆς δαιτός.*

Om de aarlige Dødefester i Grækenland ved vi ikke meget (Nilsson l. l. 453 ff.); kun for Athen flyder Kilderne rigeligt. Den attiske Sjælefest Anthesteria er imidlertid blevet forbundet med en Vinfest og danner et helt Complex af Riter. Netop det Punkt, vi beskæftiger os med, om man har spist med de Døde eller ikke, kan ikke nøjagtigt afgøres. Af *χύτρα* spiste man ikke, *Nilsson*, *de Dionysiis Atticis*, 132 f., 159 f.[1]. Paa den foregaaende Dag faldt derimod et rigtigt Festmaaltid, Aristophanes Acharner 961, 1005 f.; dette kan muligvis høre til Vinfesten. Det mest typiske Punkt af Sjælefesten er det afsluttende Raab: *Θύραζε Κῆρες, οὐκ ἔτ' Ἀνθεστήρια*, som Rohde I 239 træffende sammenligner med det romerske: Manes exite paterni, og det ovenanførte preussiske. Rohde slutter heraf med Rette: «Auch im Hause wird man die hereinschwärmenden Seelen bewirthet haben; zuletzt wurden die nicht für die Dauer willkommenen Gäste ausgetrieben». Hermed siges intet om det her foreliggende Problem, og det tillader heller ikke Materialet. Det kan heller ikke afgøres ad komparativ Vej, thi disse Sjælebespisninger i Hjemmet[2], hvortil *Feilberg*, *Jul* I 8—14, 30 ff., 328 ff. har samlet Stoffet, men uden at lægge Vægt paa dette Punkt, viser

[1] A. Mommsen, Feste 398, siger det modsatte, men Nilssons Fortolkning af de vanskelige Bevissteder er sikkert rigtigere.

[2] Den aarlige Sjælefest kan ogsaa fejres med et Maaltid paa Graven, som det sker hos Slaverne, Tylor II 36, og i Messina, Feilberg p. 77.

to Typer. Enten dækker man Bord for Sjælene, men Familien gaar selv bort fra Stuen, og Sjælene spiser saa om Natten; dette er vistnok det almindeligste, men den anden Type er ogsaa meget udbredt: de Døde er tilstede ved Familiens Maaltid og spiser selv med (p. 58). Begge Former kan være lige oprindelige. Til hvilken Type Anthesteria hørte, savner vi Materiale til at afgøre.

I hvert Fald har Grækerne dyrket de Døde med Spiseoffer ligesom de fleste andre Folk har gjort. For to andre gamle Religioner, den arabiske og den vediske, har store Forskere villet konstatere det modsatte, men en nøjere Betragtning viser, at disse saa lidt som den græske indtager en Særstilling her.

Wellhausen, *Reste arabischen Heidenthums*[2], 183, A 7 siger: Vom Totenmahl, dem Reste des Totenopfers, ist niemals die Rede (i Nachträge p. 249 anføres dog en Undtagelse). Det Exempel, han har paa, at Familien drikker ved Graven og hælder Resten derover, eller paa, at det samme skete, naar en Drikkebroder var død, idet Bægeret blev hældt ud, naar Raden kom til den Døde, fortolker han om. Det er ikke rigtige Ofre, men blot, at den Døde stadigt faar sin Del, fordi man ikke vil afbryde Forbindelsen med ham. Denne Indskrænkning af Begrebet Dødekultus lader sig imidlertid ikke holde; efter min Mening er dette just en af de Forestillinger, som spiller størst Rolle i al Dødekultus. Og «Totenmahl» beror netop paa denne Forestilling og er noget langt mere end en Levning af Dødeoffer; de findes jo f. Ex. hos Grækerne Side om Side. Forøvrigt anfører Wellhausen, at Beduinerne nutildags bringer rigtige Slagtofre til de Døde, sml. Curtiss l. l. 235 ff.

Oldenberg, *Religion des Veda* 333, følger Stengels Regel for Dødeofrene i Grækenland og siger, at den gælder ogsaa for Veda; for dette gives Exempler. Han udtaler sig dog slet ikke om den meget vigtige Undtagelse, at ved det ældgamle Bolleoffer for «Fædrene», 549 ff., skal Ofrerens Hustru spise den ene Bolle, hvis hun ønsker sig Sønner; herom anraabes «Fædrene» i det tilhørende Vers. Et tydeligere Exempel paa, at det netop kan bringe Godt at spise med de Døde, kan dog ikke tænkes. Et andet Punkt i samme Ritual er, at Ofreren lugter til Bollerne; dette anser Oldenberg for et Kompromis ligesom de gamle Fortolkere: «Hvis han spiste af det, vilde han spise noget forkasteligt (fordi det er Rester af andres Maaltid) og paadrage sig tidlig Død; hvis han ikke spiste af det, vilde Maden ikke være egnet

til Offergave og ikke naa til Fædrene»[1]. Jeg tror, at det at lugte til Ofret maa være en Afsvækkelse, fremkaldt ved, at man efterhaanden fik Sky for at spise sammen med de Døde, og at dette Træk netop viser, at det har været Skik engang ved Bolleofret.

I Religionshistorien hersker der for Øjeblikket en Tendens til at lægge alt for stor Vægt paa Frygten som Motiv til Dødedyrkelsen og forestille sig denne alt for uhyggelig. De Døde er ikke blot frygtindgydende og fjendtlige Væsner, og Motivet til Dødekulten er lige saa meget at bevare Forbindelsen med de afdøde, som at forsone deres grumme Vrede. Jeg vil her blot henvise til *Jevons*' smukke Udvikling, *Introduction* p. 46 ff. Han lægger stor Vægt paa, at Familien vil fortsætte Samlivet; den Døde tænkes at omfatte Slægten med de samme Følelser, som han nærede i levende Live; derimod er man bange for sine afdøde Fjender.

For græsk Sjælekult har Erwin Rohde ogsaa antydet (Psyche, I 246 4), at den Tro, at den Døde kun gør Ondt, er sen; overhovedet træffes ikke i hans Værk den Ensidighed, som Efterfølgerne gør sig skyldige i. Han har slaaet Hovedslaget mod den idealiserende Klassicisme, og alle ved nu, at *Schillers* skønne Digt «*Die Götter Griechenlands*» ikke giver noget Billede af den virkelige græske Religion. Men lige saa falsk er den Fremstilling af græsk Folkereligion, som gør den til en Tumleplads for alle Mørkets Aander. Det meste af den Slags tilhører slet ikke den jævne Bondereligion, men den store religiøse Bevægelse i det sjette Aarhundrede, hvis mest kendte Udslag er Orphicismen. Den folkelige Religion i Grækenland er ikke blot opfyldt af Spøgelsefrygt; sit Højdepunkt naar den i de glade Fester ligesom Katholicismen og den gamle israelitiske Religion, som Robertson Smith har skildret den. For Semiterne er Movers' Vrængbillede forlængst forsvundet fra Videnskabens Verden; naar et lignende dukker op for Hellas, da er den bedste Hjælp derimod at finde i den komparative Religionsvidenskab.

---

[1] Caland, Altindischer Ahnenkult, Leiden 1893, p. 190 f.; denne Specialist betragter denne Ritus som en Communion paa Grund af den tilhørende Liturgi. I Verhandel. d. Akademie Amsterdam 1896, Letterkunde I, Nr. 6 p. 172 har han opstillet en Række Forskelle mellem Gude- og Dødekult, heriblandt findes ikke noget om: spise — ikke spise. Sammes: Über Totenverehrung bei einigen indogermanischen Völkern har jeg desværre ikke kunnet benytte.

Oenochoé de style géométrique.

Par **Waldemar Deonna.**

Le vase de style géométrique que reproduit la figure ci-après provient de Thèbes, et faisait récemment partie de la collection d'antiquités réunie par M. Ch. André, secrétaire de l'Ecole Française d'Athènes[1].

La provenance en est certaine; au reste, si cette donnée faisait défaut, on ne pourrait hésiter longtemps sur l'origine du vase, qui présente tous les caractères distinctifs de la céramique béotienne[2]: la terre jaunatre, sur laquelle sont appliqués en noir-brun mat les motifs habituels.

C'est une oenochoé à bec trilobé, dont la forme n'est pas spéciale à la Béotie, comme l'est celle des coupes profondes, et dont l'anse est ornée d'un serpent en relief, que l'on rencontre fréquemment sur les vases de ce type[3].

Le pied, dans cette série céramique, est parfois ajouré; tel est le cas ici[4], et ce détail, ainsi que la présence du serpent, affirme le rôle funéraire de ce grand récipient, qui, muni d'un support aussi fragile, n'aurait pu être d'aucun emploi usuel.

Aucun des éléments décoratifs n'est nouveau. Ce sont des lignes parallèles courant autour de la panse, et limitant plusieurs zônes que remplissent des motifs divers: cercles concentriques[5], zigzags, simples, ou disposés sur plusieurs rangées, avec, aux

---

[1] Ce vase, trouvé en morceaux, a été soigneusement recollé; il n'en manque que quelques fragments. Hauteur: 0, 61.

[2] La bibliographie des vases béotiens a été réunie en dernier lieu par F. Poulsen, *Die Dipylongräber und die Dipylonvasen,* p. 58.

[3] Ex. d'oenochoés géométriques avec un serpent en relief sur l'anse: Pottier, *Catalogue des vases antiques de terre cuite,* I, p. 243, n° 568; *Vases antiques,* pl. 31, n° D 58; Perrot, *Hist. de l'Art.* VII p. 211, fig. 89; Collignon-Couve, *Catalogue des vases peints du Musée national d'Athènes,* p. 59, n° 236, etc.

[4] Cf. en particulier pour le pied, *Jahrbuch,* 1888, p. 352, fig. 30; Perrot, *op. l.,* p. 213, fig. 92.

[5] Ex.: *Jahrbuch,* 1899, p. 80, fig. 34; p. 81, fig. 35; p. 83, fig. 39.

angles, de petits traits perpendiculaires[1], ligne ondulée, qui est un ornement caractéristique du style géométrique béotien[2]. Des diagonales sont tracées sur les montants du pied[3], et les triangles qu'elles déterminent sont remplis par de petits serpents; ceux-ci se retrouvent sur le col du vase, où, de plus, des croix viennent

[1] Ex.: *Jahrbuch*, 1888, p. 353, fig. 31 (= Perrot, *op. l.*, VII p. 213, fig. 91); 1899, p. 80, fig. 34; p. 81, fig. 35; p. 83, fig. 38.

[2] Ex.: *Gazette arch.*, 1888, pl. 26, n° 4; *Jahrbuch*, 1899, p. 81, fig. 36; p. 83, fig. 38; *Rev. arch.*, 1902, I, p. 373, fig. 1; p. 377, fig. 4; Pottier, *Catalogue*, I p. 240.

[3] Cf. *Jahrbuch*, 1899, p. 79.

combler les vides de leurs ondulations, comme sur une hydrie du Louvre[1].

Sur l'épaule, des métopes, séparées par des méandres verticaux, encadrés eux-mêmes de part et d'autre par des traits parallèles[2], sont ornées d'oiseaux d'eau posés, et de triangles qui en comblent les espaces vides. Ces deux motifs sont courants dans

[1] Pottier, *Catalogue*, I p. 244, n° 574; Perrot, *op. l.*, VII p. 214, fig. 93.

[2] L'encadrement des métopes de l'épaule par des traits verticaux est fréquent, cf. *Jahrbuch*, 1899, p. 79; *Bulletin de corresp. hellén.*, 1898, p. 275.

la céramique béotienne et se rencontrent fréquemment ensemble[1]. Citons en particulier une oenochoé du Louvre, où la disposition est identique[2], et qui offre au reste avec notre exemplaire plusieurs points communs, soit dans la forme, soit dans l'ornementation; c'est, suivant M. Holleaux, un produit béotien copié exactement sur un modèle du Dipylon, ou, suivant M. Pottier, une importation attique.

L'influence de la céramique du Dipylon qui s'exerce sur la céramique béotienne est, au reste, visible dans le vase dont nous nous occupons. Plusieurs détails la révèlent: la forme, qui est celle de nombreux vases du Dipylon[3], et ne se rencontre en Béotie que dans ceux qui en subissent l'influence[4], certains motifs, comme le serpent peint[5] ou en relief[6], le méandre qui sépare les métopes de l'épaule, et qui ne se rencontre qu'exceptionellement dans les produits béotiens[7], tandis qu'il est fréquent dans les vases du Dipylon, où il représente la forme la plus simple de cet ornement[8], enfin le motif végétal à quatre feuilles et les triangles qui remplissent la métope du col[9].

Ainsi, parmi les éléments du décor, les uns sont propres à la céramique béotienne, les autres paraissent être empruntés au répertoire des potiers du Dipylon. Il nous faut donc ranger cet exemplaire parmi les vases béotiens influencés par la fabrique géométrique attique: il nous a semblé mériter l'attention, par sa bonne conservation, ses dimensions peu communes, et sa forme, qui est rare dans la série.

École française d'Athènes.

---

[1] Ex.: *Jahrbuch*, 1899, p. 83, fig. 40.

[2] Pottier, *Catalogue*, I p. 243, nº 568 (= *Gazette arch.* 1888, pl. 25).

[3] Cf. Poulsen, *op. l.*, p. 106 sq.; Pottier, *Catalogue*, I p. 243, nº 568.

[4] Ex.: *Jahrbuch*, 1899, p. 81, fig. 36; p. 83, fig. 39.

[5] Ex.: *Jahrbuch*, 1899, p. 194, fig. 57.

[6] *Jahrbuch*, 1888, p. 358; Collignon-Couve, *op. l.*, p. 37, nº 187; p. 40, nº 196; Poulsen, *op. l.*, p. 113.

[7] *Jahrbuch*, 1888, p. 346; 1899, p. 79; Perrot, *op. l.*, VII p. 214; Pottier, *Catalogue*, I p. 239; *Rev. arch.*, 1902, I p. 372.

[8] Ex.: Poulsen, *op. l.* pl. III, b.

[9] Ex.: Jahrbuch, 1899, p. 206, fig. 73; p. 208, fig. 77; Poulsen, *op. l.*, p. 111.

Etymologiserende Notitser. III.

Ved E. Jessen.

Bakdantere (Singularis) Bagvasker. Ligeledes i svensk Dialect: *bakdantare*, samt *danta* dadle o. L. I Norsk finder jeg ikke *danta*; men det maa være Aflydsform til de nedenfor under *pertentlig* anførte norske *denta*, *dynta*, og maa, med dem, egentlig betegne smaa, ogsaa tillige gjentagne, Bevægelser. Derfor figurligt: i Omtale anvende smaa, forsigtige Maneuvrer mod en Fraværende. — Maaske er da norsk *detta* (dratte) Assimilationsform for *denta*, med *Detting* «ofte paakommende Fald»; *Dett* «liden Slump»; islandsk *dett(i)yrdi* «Slængord, Spot»? — Det gaaer, trods Betydningen, ikke an, hermed at forbinde gammelhøitydsk *dansunge* «verleumderisches Durchhecheln», da *d-* heri kommer af germaniskt *th-*, som i det dermed etymologiskt sammenhørende *dehnen*. — Snarere kunde spørges, om *dandse* hører til *danta*, og ikke, som antages, til *dehnen*, *thenja*. Germanerne have laant det tilbage fra Romanisk, der antages her at have gjort *th-* til *d-* (ellers til *t-*), hvorved Høitydsk skulde, mod sine egne Regler, have erholdt *t-* og *-z* for *d-* og *-s* (cf. *danson*). Hvis ogsaa sydligere (gotiske) Germaner have havt et **dantan* (gjøre smaa, hoppende Bevægelser), da kunde deraf med iterativt *-s-* være dannet et **dantsan*; de tre uregelmæssige Consonanter vilde da blive regelmæssige (thi tydsk *z* kommer stundom af *t* med *s* efter). Mere end Formodning kan her ikke opnaaes.

Bede. Den Formodning, at vi kunde have lavet dette Ord af plattydsk *booten*, *buuten* bøde, ogsaa brugt i Betydning castrere, nu lydende *bööten*, tildels udtalt med aabent *ø* (som i dansk *Dør*), derfor af Nogle skrevet *bäten*, strider aldeles mod Phonetica. Vi gjøre ikke tydsk *ö* til lukket *e* (cf. *føle* af plattydsk *fölen*, osv.).

Bille. I etym. Ordbog henstillede jeg, med skyldig Varsomhed, som Mulighed, at Ordet kunde være det samme som engelsk *beetle* i den Betydning, fordi et angelsaxisk «*bĭtel(a)*» opføres i Lexica; jeg gjorde dog opmærksom paa, at *beetle* Ham-

9*

mer lyder aldeles ligesaa, og hører til *beat* slaa, ikke til *bite* bide. I den nye Udgave af Bosworth's angelsachsiske Lexicon leveres imidlertid kun eet Citat: *tha blacan bētlas* de sorte Biller. Det er samme Ord som ældre dansk *Bødel* i *Skarnbødel* Skarnbasse, hvilket Intet har at gjøre med *bide*, men med det hos os forsvundne **bøde* = norsk og islandsk *bauta*, engelsk *beat*. Baade engelsk *beetle* Hammer og *beetle* Bille forkortes i Dialect til *bittle*. Forlængelse af kort *i* foran *-t* er phonetiskt aldeles uventelig. Medens *e* er uforeneligt med *bitan*, er *i* foreneligt med *be(a)tan*: for *e* af *ea* skrives ofte *y*, og *y* og *i* vexle i Skrift. Indtil videre faaer dansk *Bille*, som helt isoleret, at henstaa uforklaret, med Minimum af Sandsynlighed for at høre til *bide*, da Biller populairt ikke opfattes som Bidere. Nogle maa engang være tænkte bumsende (*beat, bauta*). — Gaaer det an at lade *Bille* være capricieus Forvanskning af plattydsk *Scharn-Bulle* (-Tyr), Skarnbasse?

Blide Kastemaskine. Er almindeligt i senere middelalderligt Germanisk (i Høitydsk tilsidst omdannet til *Bleide*). Etymologien er ubekjendt. Henførelsen til *βαλλειν* erkjendes af nyere Etymologer for urimelig. V. S. O. henviser til celtisk *blif* Wurfmaschine, og har nu faaet Allieret i Stokes, der opfører dette som egte urceltisk, med supponeret celtisk Grundform **blībo-s*. Hvis han har Ret heri, da maa (hvorom han dog tier) germanisk *Blide* være et forvansket celtisk Ord, da de to Ord aabenbart høre sammen, og *Blide* ikke kjendes i ret gammel germanisk Literatur (først i «Mittelhochdeutsch»). Er derimod *blif* yngre, da kunde det være forvansket Laan fra Germanisk. Fjernere Etymologi forbliver vel i det ene Tilfælde som i det andet uoplyst. Stokes vil henvise til samme Rod som i *φλιβειν* (*θλιβειν*) trykke (hvormed han urigtigt combinerer gotisk *bliggwan*, der er samme Ord som tydsk *bläuen* banke).

Blidel, Blidemaaned Februar. At Danske eller Nordtydske skulde have benævnet deres koldeste Maaned efter Blidhed, behagelig Temperatur, lyder absurd («som Dage længes, saa Vinter strænges»). Benævnelsen er neppe meget gammel, kjendes jo heller ikke i Norge og i Sverrigs gamle Gebet, men har været nedertydsk, ialtfald nederlandsk, da Kilian's etymologicum (16de Aarhundrede) angiver *Blijdemaend* med Bemærkning: «hilaris mensis ob bacchanalium petulantiam» ɔ: paa Grund af Fastelavnsløierne.

Benævnelsen er da opkommen i catholsk Tid, samt hos os laant sydfra, eftersom Laan fra os til tydske Sprog altid har Præsumption imod sig, og kun er at antage efter aldeles afgjørende Grunde (ɔ: det Modsattes Umulighed). — Henførelse til nogen anden Rod end i *blid*, samt Laan udefra til Germanisk, vilde maaske ikke være phonetiskt umulig (cf. f. Ex. celtisk *blwydd* Aar), men neppe undgaa at blive vild Jagt, som saa tidt opstaaer, naar man ved germaniske Ord ikke først og fremmest holder sig til Germanisk.

«bliudhelig» staaer ikke for *blidelig*, men for *blygdelig*, ligesom for *Blygd* (Blyhed) treffes *Blyd*; *iu* kan baade betegne Diphthong (f. Ex. i *siunge*), og være blot graphisk Betegnelse for Lyd *y*.

Blær, blærre, blarre Tvinen, Brægen, osv., tvine osv.; nu forlængst obsolete. Samme Ord, som nu i Høitydsk (ved dettes Confunderen af *b* og *p*) skrives *plerren*, fordum *blerren*; i Nedertysk *blerren* og *blarren* (idet der *-er-* allerede i Middelalder gjerne varieredes til *-ar-*), med Substantiv *Blerre*. Ogsaa Engelsk har Verbum *blare*.

boge slaa, klappe, holde Klapjagt; forlængst obsolet; er samme Ord, som i Høitydsk (ved Confusion af *b* og *p*) skrives *pochen*, og er hos os, og i ældre Svensk (*boka*), laant fra Plattydsk: *boken* (er derimod ikke, som angivet træffes, Eet med engelsk *poke*, plattydsk *poken*, med hvilke hører sammen dansk *Pog* Kjep, lille Dreng).

Brist, briste. Purister ville patriotiskt helt forvise *Mangel*, *mangle* som Tydskerier; altsaa ikke tilstede Distinction exempelvis mellem Brist paa Glas og Mangel paa Glas; Glasset brast eller bristede, og Glasset manglede; Brist (Hul) i Bevis, Mangel paa Bevis; stadigt er Purisme Confusion. Det brister paa Penge til Monumentet ɔ: Pengene strække ikke til; det mangler paa Penge, Penge mangle: enten der er for faa eller ingen. Pengemangel: i hvert Slags Tilfælde; Pengebrist torde endnu være uhørt. Ligesaa bristfuld for mangelfuld. Purisme og Consequents kunne ikke følges ad. Hvad skulde f. Ex. siges for: Ordet mangler hos Molbech, Bogen mangler i Bibliotheket?

Cabasseri Snyderi, Tyveri (obsolet) er Laan af hollandsk *kabassen* putte i *kabbas* Kurv; der selv er laant fra Fransk:

cabas, *cabasser*. Lübben angiver i Plattydsk *kabbas houwen* (hugge), hvori *cabas* synes misforstaaet? (thi paa Brug af *houwen* omtrent som i det kjøbenhavnske Pøbeludtryk «hugge» kan vist ikke tænkes).

Dands. Se Bemærkning ovenfor under *Bakdantere*.

danske op braute, prale. Er det vist, at Folkefærdet dermed tænkte paa sig selv? *Dansker*, *dansk* betydede fordum ogsaa Dantziger, dantzigsk.

derre udæske (nu glemt); er det plattydske *der(r)en*, *dor(r)en* (Imperfectum *dorste*) torde, vove. Kunde leilighedsvis tænkes forvexlet med *deren* skade.

dilke suge, die (nu glemt); med *dilka*, pible, i svensk Dialect; hører aabenbart sammen med islandsk *dilk-r* Lam, Kalv (altsaa som diende); og med *tila* Brystvorte, Yver, i ældste Høitydsk. *dil-* (høitydsk *til-*) er secundair Rod; den primaire (uden *-l-*) sees i en af sine Former i *die*. Videre beslegtede Ord rundt om i gamle Sprog ere at finde i saa mange etymologiske Lexica, og behøve ikke her at repeteres.

Dis, dise, disig. Henføres af Franck og Tamm (dog med høist fornøden Antydning af Tvivlsomhed) til germanisk Rod med *th-* (tydsk *d-*), førgermanisk med *t-* (som f. Ex. i indisk *tamas* Mørke; latinsk *tenebræ*, idet dette antages at staa for *temebræ*; tydsk *Dämmerung*; men paa ingen Maade i engelsk *dim*, islandsk *dimm-r*, der ved Uagtsomhed er løbet med hos Franck). Dette gjøres yderligere tvivlsomt (som af mig berørt i etym. Ordbog), eller rettere umuligt, ved norsk *Dism*, *Disma* Solrøg, der ikke er laant fra Tydsk, og ikke kan skilles fra dansk *dise* «om Luft der dirrer af Solvarme», *disig* «ogsaa om Soldis» (Feilberg), og nedertydsk *diisig*, *dijzig*, fra hvilke sidste de danske Ord kunde, men ikke nødvendigvis behøvede at være laante. Indfødt dansk og norsk *d-* kommer af urgermaniskt *d-*, førgermaniskt *dh-* (= græsk *ϑ*). Da nu *Dism(a)* ikke kan skilles fra de øvrige Ord, maa det altsaa fastholde dem ved germanisk Rod med *d-*, ikke med *th-*, ligemeget om vi have laant *Dis*, *dise*, *disig* fra Tydsk, eller ikke. Ordene behøve ikke at udgaa fra Betydning Mørke. De kunne endnu bedre udledes fra Grundbetydning dirre, vibrere,

og da troligvis høre sammen med norsk *Dise* Praas, *Dis* Pusler, *disa* pusle m. M.; item *dissa* vibrere; item *diisa* «stirre undrende eller lurende» (maaske egentlig plirende); ogsaa i svensk Dialect angives *dissa* darra, gunga, *disa* slaa (vel egentlig smække gjentagende). — Men selv om Roden havde været en med urgermaniskt *th-*, behøvede den dog ikke at være den i indisk *tamas*. Andet ligger da nærmere. Der er f. Ex. Roden i nedertydsk *Desem*, *deezem* Surdeig, hvilken ifølge angelsaxisk *thæsma* har urgermaniskt *th-*; Rodform *thais-*, førgermanisk *tais-*, kunde ligeledes tænkes at betegne Bevægelse (f. Ex. op og ned), Boblen, Vibreren (i Irsk angives *tais* Deig, hvilket Stokes sammenligner med σταις Genit. σταιτος, hvad naturligvis bliver høist tvivlsomt, da det vilde kræve Dobbeltrod med *t-* og *st-*, og Dobbeltformation med *-s-* og *-t-*). — Den fjernere Etymologi til *Dis* kan hidtil aldeles ikke angives. Positiv Paastand bliver her slem Slags Upaalidelighed. — En germanisk Rodform, primair eller secundair, *dīs-* forekommer ogsaa i *Diis* Gudinde, og i gotisk *filu-dīsī* (hvor i den danske Bibeloversættelse staaer Trædskhed: «Slangens Trædskhed»). Begge har man prøvet at combinere med indisk primair Radix *dhī-* se, erkjende, hvilket kan henregnes til det Mulige, naturligvis ikke til det Visse. Det sees let, at *filu-dīsī* idetmindste lige saa plausibelt kunde ordret betegne Mangbevægelighed, Vielgeschäftigkeit (i ufordelagtig Mening); Wulfila brugte det til at gjengive πανουργια, der netop egentlig betyder saadan (ond, lumsk) Travlhed i al Slags Retning; Wulfila lod sig vel da nøie med *filu* (viel) istedetfor παν, og valgte *dīs-* som her mere passende til at gjengive εργον end *werk-*, der ikke duede til at antyde odiøs Travlhed. Her er da Mulighed for samme Rod *dīs-* som ovenfor, med Grundbetydning: usikker, vibrerende Bevægelse. Positiv Paastand turde blive altfor moderne etymologisk. — Angaaende norsk Suffix *-m -ma* (som i *Dism*) se Ross P. 228.

«gas(s)e sig» hengive sig i animaliskt Velbehag. Et Nybodersudtryk, jeg i yngre Alder har hørt som noget mig Vildfremmed. Om det endnu trives, veed jeg ikke. Er vel i Kjøbenhavn indført med norske Søfolk. Aasen mener, vist med Urette, at *gasa seg* (i Sverrig *gassa* og *gasa sig*) ikke hører sammen med *gasa* glo. Dette sidste er vist Specialanvendelse af *gasa* være troldsk som en *Gast* (Spøgelse, Trold) hvad ogsaa er Ross's Mening; *gasa seg* da ligeledes Specialanvendelse, hvori *seg* snarest staar dativiskt: troldes til egen Fornøielse, skjønt Accusativ og-

saa gaaer an, og endnu bedre i det synonyme *gasta seg* «te sig som Gast», være *gaseleg*, *gasteleg*. Der er Mængde af Derivata, som *gasma* tumle i vild Lystighed, *Gasm*(*e*) saadan Sandsesløs &c. — Naar *gas*(*s*)*a* i Svensk betyder ophede, maa det være senere opkommen Anvendelse, ligesom naar *gas*(*s*)*a sig* kun skal bruges om at frydes ved Varme, hvilket er Indskrænkning i Anvendelse; *gasa*, *gast* osv. udgaa ikke fra Grundbetydning Varme. — Med Rette ignorerer Tamm Rietz's Henvisning til tydsk Bagerudtryk *gasseln* («wol für *garselen*», Grimm), skyde Brød i Ovn, med Varianter som *gesseln*, *gerstelen*, *garstelen*, *gasten*, *gorselen*, &c., hvilke aabenbart intet kunne have at gjøre med *gasa*. Naar Tamm behandler *gasa* som uopklaret, maa han ikke have bemærket Materialet hos Ross.

grem, grom ɔ: *grim*, *grum* (*grem* er nemlig etsteds truffet, *grom* oftere). Fremmede Etymologer have svært ved at forstaa den uundværlige Hovedpost i dansk Phonetik, at, ialtfald fra c. 1400 af, betegner dobbelt Stavemaade med *i e*, *u o*, *y ø* samme Lyd (kort «lukket» *e o ø*). Ex.: *Hemmel Himmel*, *dempe dimpe* (ɔ: dumpe), *Bembere Bimbere* (Sladrer), *engen ingen*, *blende blinde*, *Fedt Fidt*; *dom dum*, *Grond Grund*, *tuongen tvungen*, *Pompe Pumpe*, *Konst Kunst*; *tønd tynd*, *søtten sytten*, *Første Fyrste*; &c. Sjelden er da *e* nu blevet «aabent», Ex. *Ven*, *Lem* (engang *Vin*, *Lim*).

Hat i «Karl for sin Hat» ɔ: «sit Kald voxen» (Mau). Da Talemaaden (ikke videre gammel) er dansk og svensk, ikke tillige hører hjemme i egte norsk, er Præsumptionen for tydsk Herkomst saa meget stærkere. Men i Tydsk kjendes Intet til Kerl für seinen Hut. Stereotype Talemaader skulde indeholde Billede af slaaende Passelighed; mangler saadant, kunne de ventes at indeholde Misforstaaelse, muligvis ret plump Misforstaaelse. Rimeligvis have de Ret, der mene, og gjerne paa Tryk kunde have fremsat, at *Hat* her kommer af *die Hut* taget for *der Hut*. Folk, for hvem «alene det forbandede der du das var udi 14 Dage ikke til at lære», kunne have hørt tydskfødte Officerer sige (uden stereotyp Talemaade) om En, hvem Vagtpost betroedes: der ist Kerl für seine Hut ɔ: han er sin Vagtpost voxen, og ikke kjendt andet *Hut* end Masculinet, men været fornøiede ved at erhverve militaire Expressioner. — Femininet *Hut* specielt om Vagtpost staaer f. Ex. i Acta Apostolorum 12,10: «sie gingen durch die

erste und andere Hut». — Her skulde ialtfald ikke indvendes, at det Disrespectableste ikke kommer i Anseelse. Phrases, som libelli, habent sua fata. Heller ikke deri gaaer det til efter Retfærdighed.

Hingst, laant fra Tydsk. Ved *Hengst* indtræder Spørgsmaal, om Betydning Pferd eller Betydning Brunnenschwengel er den oprindelige. I sidste Tilfælde tilbyder sig ukunstlet og plausibel Derivation fra Roden i *hangen*, saa at det germaniske Ord kan forklares af Germanisk, og Foranledning til Føiten om i den vide Verden endnu ikke er indtraadt. Det treffer sig, at i Græsk foreligger nøiagtigt selvsamme Betydningsdobbelthed ved *κηλων*; og her er Betydning Pferd ikke den oprindelige, da *κηλον* betyder «Stück Holz, Pfeilschaft, Pfeil», og indisk *çala-* Stav o. L., *çāla-* Baum og et Par specielle Træarter. Der bliver da Præsumption for, at heller ikke *Hengst* oprindelig betydede Pferd, men fik denne Bemærkelse ved selvsamme Overførelse som *κηλων*; galoperende Hests Bevægelse mindede om Brøndsvingels; og Brøndsvingel, Pumpesvingel er *Hængetræ*. — At *Hest* er Contractionsform af *Hengst* kan henstilles som Mulighed, men er aldeles uvist, phonetiskt ikke videre plausibelt, da til Compensation for Consonantelisionen maatte ventes Vocalforlængelse.

Hundredaar, Tusindaar betegne eet Aar, Aar No. 100, No. 1000; *Aarhundrede*, *Aartusinde* Periode paa 100, paa 1000 Aar. Hundredaaret efter Kjøbenhavns Bombardement er (naar exact Tælning af Aar følges) Aaret 5te September 1906—5te September 1907. Aarhundredet efter Bombardementet er hele den mellemliggende Tid. Purister anrette, af Skræk for *Jahrhundert*, *Jahrtausend*, atter kun Skade. Ligeledes ved at forbyde f. Ex. de mørke Aarhundreder, Middelalderens Aarhundreder, uden Hensyn til, at «Hundredaar» i saadanne Tilfælde ikke lader høre, at der menes mere end eet Hundrede. Purisme opnaaer stadigt at bringe Confusion i hvad der er kommet i Orden, eller er paa bedste Vei dertil.

Kavring betyder i svensk Dialect tillige Sengeteppe, af Rietz henført til engelsk *covering*. I Russisk findes *kovrik* «Bettteppich», samt *kovriga*, «rundes Brot», hvortil Miklosich ingen slavisk Extraction anfører. Kunde da over svensk-transbaltiske Provindser være indkommet i Russisk.

Kittel, laant fra Høitydsk. At den gamle Derivation fra *χιτων* (der selv er laant fra Semitisk) er absurd («unmöglich»), erkjendes alment. Den nedertydske Form i ældre Tid er *Kidel*, *Kedele* (*e* for *i* i den første Stavelse efter almindelig plattydsk Analogi). *-d-* heri viser, at *kitel* i Slavisk er laant fra Høitydsk, ikke omvendt, og taler for, at Ordet er oprindelig germaniskt. Saa meget nødvendigere først at se sig om efter Slegtskab i Germanisk. Deri opdrives vist intet andet end *Kid* (ligeledes med urgermaniskt *-d*), kun at der spørges, om der ere to Ord *Kid*, eller kun eet; Hollandsk har nemlig *kid*, *kidde*, *ked* (Femininum, ikke Neutrum) «naam van een klein noordsch paardenras; van onbekenden oorsprong». At *Kidel*, *Kedele*, *Kittel*, hvis det er germaniskt, er Derivatum af et eller andet *Kid*, følger af sig selv, og ligeledes, at saadant Overstykke tidligst kunde have været lavet af Skind. Men det er sandt, at det ikke følger af sig selv, at intet 2det eller 3die *Kid-* har existeret i Germanisk, heller ikke, at Laan kun vilde være gjort fra Slavisk.

knaske er ikke Derivatum af *Knas*, da det paa Tydsk heder *knatschen*; *-t-* er da hos os behandlet som i *knuske*, *Kusk* &c.; Ordet muligvis Laan fra Tydsk, skjøndt *knaska* ogsaa haves i Norsk.

«knibe ud». Talemaaden er ikke opstaaet hos os, men laant fra Tydsk, almindelig i Plattydsk (*utknipen*, *knep ut*, *Utkniper*), og ikke uhørt i Høitydsk (*auskneifen*).

knuske (presse, især paa omfavnende Maade) er almindeligt i daglig Tale, mangler hos Molbech; findes i Norsk med Betydning knuge, sjeldnere knuse (i Islandsk dog slaa haardt). Imod nærliggende Derivation fra *knuge* eller fra *knuse* stiller sig plattydsk *knutschen* (saaledes hos F. Reuter) med Betydning som hos os og i Norsk. Roden indeholder da en Dental. Jeg seer da intet andet at ty til end *Knude* (norsk *Knuut*). Betydningen isaafald vel oprindeligen: trække i Knude, stramme, og senere: presse osv. *-u-* maatte da enten være forkortet, eller oprindelig kort (cf. tydsk *Knoten* af oprindelig kort Rodform). Rodform *knūt-*, enten den samme som i *Knude*, eller en anden, sees i «Mittelhochdeutsch» i Adjectiv *knûz* strenuus, mutig o. L. (om oprindelig: stram, opstrammet?); og samme som i *Knude* forudsættes i «*knautschen*», som en Udgiver bruger til at gjengive

Reuters *knutschen* (om dette har langt eller kort *u*, veed jeg ikke). I *knautschen* maatte *-sch-* beskytte *t* mod at blive til *z* (cf. *rutschen*, *klatschen*, *plätschern*). *knautschen* findes i Grimmske Lexicon (i Betydning valke Vasketøi), og desuden *knauzen* quetschen.

Krat. Ifølge norsk *Krat* (med enkelt *t*) skulde, hvis Ordet er indfødt, i nyere Dansk ventes *Krad*. Der er da Præsumption (mange Phonetikere vilde sige Vished) for, at dansk *Krat*, samt i svensk Dialect *kratt* med dobbelt *t*, er Laan af Nedertydsk *Kratt*, *Krattbusch*. I ældre Germanisk er Ordet intetsteds fundet. Om Etymologien haves intet Paalideligt. Enhver mindes strax *kratte*, *kradse*; den Sangvinske holder sig maaske dertil. Lige saa vel og utilforladeligt kunde tænkes paa Laan af latinsk *crates* Greneflетning, hvortil gjerne henføres hollandsk *krat*, engelsk *crate*, høitydsk *Krätze* (flettet Kurv, flettet Vogndel), hvor Laan bestyrkes ved at det i Høitydsk fordum ogsaa hed *Kratte*, idet *tt* strider mod Høitydsk Phonetik, der kræver *tz*. — Norsk Verbum «kun i Formen *kraataa*», reducere («især Kvægbesætning ved Slagtning»), ogsaa afmagres, kan hverken documentere Paternitet til eller Nedstamning fra *Krat*.

Læge. Det er p. t. etymologisk Skik at lade det betyde: «Besprecher», Schaman der virker ved udtalte Trolddomsord. Germanerne havde (og have) Schamanvæsen; ligesaa f. Ex. Romere, Grækere, Jøder, skjønt *medicus*, *ιατρος*, *rophe*ʿ ikke antyde det; først nu indeholder «*medicine-man*» Betegnelse af Zauberei, være sig uden eller med «Besprechung». Skal Germanisk selv (eller Slavisk) bestemme den oprindelige Betydning, da faaer *Læge* oprindeligen samme Betydning, som det har hos os nu. Thi kun i Høitydsk, og der først i senere Middelalder («Mittelhochdeutsch»), angives nogle faa Exempler (især i et Epos om Troja), hvori *lâchenen*, *Lâchenære*, *Lâchenie* anvendes i Tilfælde, hvor der bliver gezaubert (om specielt ved talte Ord?), hvortil senere (og endnu i Dialect) komme Derivata *lachsnen* hexen (ikke just blot ved Ord), *Lachsner* Quacksalber, «Besprecher», *Lachsnerei* Quacksalberei; end mindre kan dette veie mod Lexica's Citatsamlinger fra ældste Høitydsk («Althochdeutsch»), Gotisk, Frisisk, Angelsaxisk, Dansk, Svensk, Norsk, Islandsk, en hel Masse, hvori tydsk *Lâchi* Læge, *lâchian* heilen, med 7 andre Derivata, gotisk *Lēkīs* Læge, med Derivata, frisisk *lētza* (udtal med Lyd som engelsk *ch*), angelsaxisk *lác* medicamentum, *lǽce* medicus, med c.

en Snes Derivata og Composita, islandsk, norsk, svensk, gammeldansk *Læke*, *lækna*, *Lækning*, og Composita, allevegne angaa Chirurgi og anden udvortes Behandling, og Medicineren, ikke Exorcisme og anden «Besprechung». Og der existerer ingen germanisk Rod *lak-* med Betydning «sprechen», ja ikke engang en førgermanisk *lag-* med oprindeligt den Betydning (thi den i *legere*, *λεγειν*, *λογος* betegner Samlen). Hvor noget af de omhandlede Ord, hvis de ere germaniske (eller slaviske), kom til at anvendes i Tilfælde, der angik Trolddom, eller hvis noget af dem virkelig havde antaget specielt Betegnelse af «Besprechung», kunde det altsaa kun være derivativ Anvendelse (ganske som ved *«medicine -man»*). — I Angelsaxisk og Engelsk betyder *lǽce* (læs *c* som *k*), *leech*, foruden medicus tillige Igle, hirudo sanguisuga; og i Nederlandsk er *lake*, *laeke*, *leke*, *lieke* ikke til at finde i anden Betydning end Igle. I Plattydsk har Lübben Ordet hverken i den ene eller i den anden Betydning, medmindre det skulde indeholdes i *Leke-bint* «Band (welches?)»; Bosworth angiver fra ældste Tid Verbum *lâcnon* (?). Antages tør, at enten er Læge (som Aarelader) opkaldt efter Igle, eller omvendt. Rimeligvis omvendt. Thi i de slaviske Sprog, endog det fjerneste, Russisk, samt helt tilbage til «Oldslavisk» (ɔ: gammel Bulgarisk), (desuden i Litauisk), findes Ordet Læge, med Derivata og Composita, allevegne med Vocal *e* (enkeltvis *i*) som i Gotisk (*lekar*, *leko*, &c); og Intet finder jeg anført om Betydning Igle, heller Intet om Betydning Besprecher. Af *-k-* sees (da til egte germanisk *k* svarer førgermanisk *g*), at enten er der laant fra Slavisk til Germanisk, eller omvendt. Miklosich finder det Sidste, vist med Rette, rimeligt; hos germaniske Lingvister bliver det naturligvis absolut uimodsigeligt. I begge Tilfælde var Betydning medicus, uden Bibegreb af Besprechung, tilstede før Laanet; den gjelder jo ogsaa baade i «Oldslavisk» og i Gotisk. Betydning Igle er kun funden hos de vestligste Germaner. «Besprecher» har altsaa Massen af Europa imod sig; og der er ingen radix til det. — Hvilken Betydning af Rod *lak-* passer? Mere end een: lække, pible, flyde passer baade til Aareladen og til Draabehelden; skjære (som i tydsk *Lache*, *lachen* incisio, incidere) til Chirurg, inclusive Aarelader. — Førgermanisk Rod *lak-* (germanisk *lah-*), passende til Læge, kjendes ikke; det skulde da være den i latinsk *lacerare*, der dog ikke betegner skjære, men sønderrive. Af slavisk Herkomst er Læge da neppe. — Hvor er da den etymologiske Trumf mod Europa og radices? Jo, de fjerneste Celter, Irerne, have

liaig medicus, med *g*; saa slutter man: Ordet er celtisk, laant til Germaner, fra dem til Slaver. Og det skal have betydet «Besprecher». Hvorfor? Har Celtisk en Rod *l—g-* tale? Nei (men vel *l—g-* = den i lække). Der findes derimod, dog netop ikke i Irsk, et *leff* Skrig, Graad, Smerte, angiveligt ogsaa Stemme. Det ville Phonetikere føre til Rodform **lep-*. Saa fremkom et Tankeexperiment: *liaig* hed i fjerneste Oldtid nok **lepagi*, mistede *-p-* før Laanet til Germaner, og før den germaniske Konsonantforskydning, kunde derfor deltage i den (*g* til *k*). Alt det forvandlede sig hurtigt (uden nyt Materiale) til absolut Vished, der indbefatter mange absolute Visheder: at *liaig* i Irsk ikke er Laan; er urgammelt; engang var almenceltisk; at *g* ikke kan være svækket af ældre *k*, skjønt de samme Phonetikere føre f. Ex. irsk *sligim* (jeg slaaer), *di-legim* (ødelægger), *e-tig* (hæslig) tilbage til Rodformer *slek-*, *lek-*, *tek-*; at *liaig* engang indeholdt *-p-*; at *-p-* forsvandt før Laanet til Germaner, og før disses Consonantforskydning; at Laan videre til Slaver foregik efter denne Forskydning, men før de gotiske Stammer vandrede mod Sydvest; at Betydning «Besprecher» bevarede sig i Aartusinder, i dyb Stilhed, for (formentligt) at vise sig igjen, ikke i Irsk, men i «Mittelhochdeutsch»; at det ikke hindrede Betydning medicus i ellers at være eneraadende i Irsk, Germanisk, Slavisk. — Det er Exempel blandt utallige paa etymologisk Vished. Det bliver helt «forældet» at nøies med at sige: *Læge* kan forklares udaf Germanisk, og kan være et egte germanisk Ord. Fingerede Fortidsord vinde i Concurrence med de blot historiskt overleverede.

«Makkeduse», svært Fruentimmer. Er Sprogfeil for *Maggeduse*, Følge af den danske (kjøbenhavnske) Confusion af *kk* og *gg* (cf. den omvendte Feil i *«kigge»* for *kikke*, «sidde paa *Hugg*» for *Huk*; det stundom forsøgte *«tægge»* for *tække*, og de gjængse Rim som *tække: lægge* &c). *Magga* i Norsk, og i svensk Dialect, har samme Betydning. Af Udvidelserne *Magge-dusa*, *-dulse*, *-drusa*, *-drusta*, *-dysa*, *-deisa*, i Svensk nu *Mardusa*, *Madusa*, veed jeg ikke, om nogen anden end *Maggeduse* kjendes hos os. Den turde snarest være laant fra Norsk. Dog angiver Molbech, fra Fyen, et Compositum med plattydsk Deminutiv (lille Due): *Madulleke*. Etymologi til *Magga* kunde blive vanskelig at angive paalideligt. Om det tidligere under *Fegge* anførte *Megga* kunde høre til det?

Mar(e)halm, flere Planter. Om i nogen af sine Anvendelser Laan af plattydsk *Marlhalm*?, med den almindelige plattydske Forvanskning af *-er-* til *-ar-*; forhen *Merle* Wasserlinse, lens aquatica; nu (efter Brem. Wrtb.) *Marlen* lenticula palustris. — Grimm har et *Marl* Windhalm, agrostis spica venti.

nørke pusle el. L.; obsolet. Skulde være et Contractum ifølge *nörricken* (schnobern el. L.) hos Fr. Reuter.

Pande. Anvendelse i Betydning Stirn er ikke opstaaet i Dansk, hverken directe, eller ved Forkortelse af noget Compositum, men laant fra Plattydsk (se Lübben o. A.).

Passiar, passiare. En Svensk har forsøgt en Forklaring til de danske Ord: hollandsk *pitsjaars-vlag* (til visse Signaler; efter Sigende laant fra de ostindiske Øer) angives i Röding's Wörterbuch der Marine (fra 1790erne) at være anvendt ogsaa i Danmark, der tillige i forvansket Form *Pascharflag*, i denne Form (da som Laan fra Dansk) ogsaa i Sverrig; man skulde da videre have deraf lavet et Udtryk *holde Paschare* conferere, ikke blot ved Signaler, ogsaa mundtligt (i Krigsraad); heraf (siger Svenskeren) er opstaaet *Passiar*, *passiare*. Det kunde lyde plausibelt, da Lydligheden er mere end stor nok, selv om den Sørensenske Uvane at udtale *-si-*, *-sj-* foran Vokal omtrent som tydsk *sch* ikke er saa gammel. (De der ikke kunde udtale *sch*, kunde opløse Stavelsen til to ved Hjelp af *-si-*.) Men det gaar ikke an at fare til, og strax opstille det som absolut sikkert; festina lente. Det lyder jo nemlig idetmindste lige saa plausibelt, at Forvanskningen *Paschar* for *Pitschar* foranledigedes af *Passiar*, idet officiel Confereren familiairt omtaltes som Hverdags-Conversation. Til nogen Afgjørelse (ifald de to Ord ikke ere indbyrdes uafhængige) naaes kun ad rent historisk Vei: hvad er i daglig Tale ældst: *Passiar* eller det maritime *Paschar*? Det faaer man vel ikke mere at vide; man maatte da nøies med Tryk og Skrift, ifald Ordene deri forekomme i 18de Aarhundrede. Jeg finder intet af dem (heller ikke *Passiar*) hos Moth, Aphelen, V. S. O., Molbech, Harboe. Hvor Röding har sine Angivelser fra, veed jeg ikke.

«pertent(e)lig» findes i Dansk paa Tryk ialtfald fra Midten af 17de Aarhundrede af, er vidt udbredt i norsk Dialect, findes

i Sverrig. Til fortreffelige Bemærkninger angaaende Etymologien føier Ross den noget letsindige: «kunde pege mod *Pedant*»! Dette Ord (af ikke sikker Herkomst) trængte fra Italiensk ind i Fransk, hvor det citeres fra 16de Aarhundrede, derfra ind i tydsk Literatur «im 16ten Jahrhundert» (?) siger Grimmske Lexicon, der har Citater fra 17de; fra tydsk ind i dansk Literatur, «uden Tvivl først brugt af Holberg» (V. S. O.). Dialectord kunde det naturligvis aldrig blive. Man kan altsaa kalde virkelig Paastand om Afledning af *pertentelig* fra *Pedant* phantastisk, forviltret. Ross har da ogsaa kun frygtsomt peget paa Saadant. Endnu en Lygtemand er sluppen med ind: engelsk *dainty*! Naar disse to Faldgruber tilstoppes, resterer Ross's gode Veiledning. *Per dentelig*, *Per* (hos Ross ogsaa stavet *Peer*) vel som i *Pernittengryn*, *Per Lykke*, *Per Pose*, *Per Caudi* &c.; og dertil Adjectiv til norsk *denta*, *dynta* gjøre Smaabevægelser, gjøre sig zirlig (sich zieren) (*dante* se ovf. under *Bakdantere*); i Baahuslen skal *r* kunne udfalde: *pedentlig*; i Svensk og Dansk ikke forstaaet, men omstøbt til noget quasi Latiniserende: *pertent*(*e*)*lig*. Norvagisme er det vel hos os. (Adjectiv *pédantesque* gjengives ved *pedantisch*, *-isk*; *-lig* har ikke været anvendt.)

«Pimpe(r)nille»: Navn *Nille* med Tilsætning, der betegner «Pertentlighed», Sippethed, jomfrunalske Manerer. Thi *pimpe* (af uvis Herkomst) betyder det Samme som norsk *denta*, gjøre Smaabevægelser, smaa Trin eller Hop, derfor smaatrave, item smaalække (ud af Beholder), pible; tilsidst smaanippe af en Drik, nu i Almensproget den resterende Anvendelse af det forøvrigt obsolete Verbum, paa ingen Maade Grundbetydningen. Hollandsk *pimpel* betyder Meise; *pimpelooghen* palpebras oculorum alternatim movere. Aflyd i dansk Dialect: *pampe* sysle smaat; *Pamp* Pynt. I engelsk Dialect angives *pimp*, *pimper* være kræsen; *pimpert* very small pan; *pimpey* weak cider; *pimping* small delicate creature; *pample* toddle about (om Børn) m. M.

prud, Pryd, pryde. Da Betydningerne i Engelsk og hos os, item i Islandsk og Norsk, divergere endel fra baade *prude* og *preux*, samt *providus*, hvilke Ord man pleier at se hen til, kunde mistænkes, at her er Paavirkning fra et eller andet celtisk Ord. Hertil vilde passe det hos Stokes anførte «kymriske» *prŷd* «forma, species, vultus» (Stokes tier dog om engelsk *proud*).

Pølse. Eet respectabelt Forklaringsforsøg haves, nemlig i V. S. O., hvori henvises til tydsk *Pfühlziehe*, *Pfulf(e)zieche* Pudevaar. *Pfühl* er = plattydsk *Pöl*, fordum ogsaa skrevet *Pol*, *Pole*; «aus lateinisch *pulvinus*, (*pulvinar*) entlehnt». V. S. O. har ikke glemt, at ogsaa *-se* skulde forklares, at Henvisning til noget *Pole*, *Pöle* uden Anhang er ubrugbar, selv om ikke vælges det plattydske, der betyder Ertebelg, der jo altfor lidt ligner Pølseskind. — Sikker er dog Forklaringen i V. S. O. ikke. *Pølse* kan ikke betyde Skindet; det betegner Indholdet, derfor ogsaa, a parte potiori, hele Tingesten. Derivation, directe eller indirecte, fra latinsk *puls* er practicabel. Der er ældre tydsk *Pultz*, *Polz*, *Bolz* «Brei», «aus lateinisch *puls* (Gen. *pultis*)», hvori *z* af latinsk *t*. Tilsætning af *-e* er i Dansk saa meget hyppig. Og der er engelsk *pulse* (ogsaa Brei) (hvori *-s-* er «haardt», altsaa naturligvis ikke oprindeligen engelsk Pluralisendelse), directe Laan af den latinske Nominativ (derimod *poultice* dannet af Stammen). Hos os kunde lige saa vel benyttes latinsk Nominativ, og daniseres med *-e*. Og naturligvis kunde vi laane fra Tydsk eller Engelsk. Hvilket der bliver det specielt virkelig Foregaaede, maatte opspores rent historiskt, hvortil vel er ringe Udsigt.

Skarntyde. I etym. Ordbog var jeg endnu ikke bleven opmærksom paa, at Ordet er plattydsk (det mangler hos Lübben), og lod derfor henstaa som troligt, at det indeholder Ordet *Skarn* stercus. I Plattydsk bliver det Tilsidesættelse af en phonetisk Hovedpost: *-er-* varieret til *-ar-* allerede i Middelalderen. Første Led i det laante Ord er *Schern*, *Scharn*, der allerede for sig betyder *Schierling*; *-n* er altsaa Suffix. Hvilken Rod *sk—r-* det indeholder, om f. Ex. samme som i *Skarn*, kan vel ikke afgjøres; denne bliver ikke sandsynligere, men usandsynligere, ved at i ældste Høitydsk Schierling er truffet benævnt *Scarno*, med Aflyd (ikke Lydforvanskning som i plattydsk *Scharntüt* for *Scherntüt*). — Andet Led opfattes i nuværende Plattydsk som Eet med *Tüte*, *Tute* (*Tuthorn*), af Verbum *tuten*, saa at *Scherntüt* opfattes som Fløite lavet af hul Plantestengel, hvilket ikke er vor Opfattelse af det laante Ord, til hvilken passer *en Tyde*, der i jydsk Dialect angives at betyde hul Rod, og i Plattydsk ligeledes vilde hede *Tüte*. Om Omfortolkning her er skeet i Dansk eller i nyere Plattydsk, forekommer mig neppe afgjøreligt. Mistanke kunde desuden opstaa om, at jydsk *Tyde* maaske kunde være Extractum af *Skarntyde*.

Skavánk. De to gamle Fortolkninger: «Skade-Vank» (Synonymcompositum; benyttet allerede af A. S. Vedel) og «Skav-Vank» (benyttet af Dalin i svensk Lexicon) have begge Accentuationen imod sig (det hidtil ikke benyttede *Skav-Ank, cf. anke, naturligvis ligesaa). Det er ialtfald helt uantageligt, at samme abnorme Accentuering kunde opkomme ens i Dansk, Svensk, Norsk; den maatte ialtfald kræve Laan, snarest fra Dansk til Svensk og Norsk. I Svensk strider desuden Genus *ett sk.* mod *en Vank*; i Norsk *en Sk.* mod *et Vank.* Med Rette har man fundet det rimeligere at antage ældre dansk *et Squanck* ikke for Contractum, men for den egte Form, og af det egte Genus, altsaa capricieust udvidet til *Skavank*, maaske under nogen Paavirkning fra *Vank* (Feil o. L.), der tillige kunde have medvirket til Genusforandringen: *en Skavank* (Molbech angiver nemlig *en Vank*). — Forstaaeligt bliver det Hele ved følgende Tankeexperiment: *et Squanck* udvidedes i Dansk til *et Skavánk*, laantes med dette Genus til Svensk, skiftede efterhaanden Genus: *en Skavánk*, og laantes derefter til Norsk. Dette lyder plausibelt; Bevis maatte blive rent historiskt, er derfor neppe at vente. — Nogen etymologisk Støtte kunde muligen opdrives; dog finder jeg kun helt Lidet. I engelsk Dialect findes *squinch* Sprække, der passer til Aflydsform af samme Rod som *Squanck.* Eller man kunde ty til en af Phonetikere opstillet førgermanisk Rod «*sq—ng*», med Betydning halte, til hvilken de ville henføre *σκαμβος*, *σκαζω*, *σκιμβολος*, og indisk *khang*·- halte (*kh-* af *sq-*). I Germanisk maatte *-ng-* blive til *-nk-*. — Endnu kunde noteres, at norsk *skvakka* kunde staa for **skvanka*; det betyder skvalpe, skvatte o. L., hvad vel kunde combineres med Sprække ovf. — At opstille nogen Etymologi til *Skavank* som absolut paalidelig er hidtil etymologisk Upaalidelighed. Aasen viste her sin sædvanlige forsigtige Paalidelighed.

skrante. Hertil kunde noteres en Anvendelse af *schranzen* hos Schopenhauer, jeg ikke finder noteret i tydsk Lexicon, nærmende sig, dog som Transitivum (afsvække), til nuværende dansk Anvendelse af *skrante*: «Göthe, der seine schönsten Jahre in Weimar *verschranzte*» (Neue Paralipomena § 470, Note). Schopenhauer, ivrig Göthe-Tilbeder, har ikke ment, at Göthe var *ein Hofschranz*, og tilbragte sin Tid som saadan, men kun, at hans literaire Virken *verkümmerte* under Embeds- og Hofmandsvirksomhed.

Sladant(er) Driver, Lømmel; forlængst obsolet, og vist aldrig synderlig udbredt hos os. Vel snarest Norvagisme?, da Ross anfører som Synonymer *Sladant*, *Sladakje*, *Slahøk*, *Slaventa*, men rigtignok ogsaa *Sladoot*, der tillige er truffet i ældre Dansk. Dette sidste er dog plattydsk: *Sla-doot* ɔ: Soldat (Slaa-ihjel), Bogstaverne i Soldat omstillede; hvilket kunde tale for Vandring over Danmark til Norge. Tænkeligt er imidlertid, at norske Recruter hørte *Sladoot* i Tjenestetiden, og at de norske Varianter lavedes ugenert, uden synderlig Erindren af, hvad *sla-* var.

Stakkel, stakkels. Er ogsaa nedertydsk: plattydsk *Stackel*, *stackels*, *Stacker* (dette et andet Ord end *Staker* Arbeider, Haandlanger); hollandsk *stakker*, *stakkerd*; frisisk *Stacker*, *Stackel*. Laan fra Dansk, tilmed saa vidt udbredt, strider ifølge Erfaring mod al Sandsynlighed; og *Stakker* er ubekjendt i Dansk. Det maa antages, at Ordet er opstaaet i Nedertydsk, og da snarest af **Stafkerl*, skjønt ogsaa anden Derivation er forsøgt. Formen kunde da i Dansk være Laan sydfra, og have fortrængt det gamle *Stav-karl*, endnu inden dette naaede til at corrumperes, hvilket forøvrigt kunde være naaet i hvert Sprog for sig.

Trin, trine (fordum ogsaa *Treen*, *trene*, *træne*) har jeg i etym. Ordbog (sammen med *trind*) urigtigt anseet for at kunne være af samme Rod som høitydsk (obsolet) *trinnen* (*trann getrunnen* davongehen) med dettes Derivatum *trennen* (davongehen machen, scheiden), item *abtrünnig* (frafalden), idet jeg stolede paa tydske Lingvisters Angivelse, at disse Ord kun existere i Høitydsk (paa nedertysk Gebet altsaa kun findes som laante derfra), saa at der kunde være Præsumption for, at de have urgermaniskt *tr-*, af førgermaniskt *dr-* (som i *δερω*, eller bedre i *δραναι*, *εδραμον*). Men de indeholde urgermaniskt *dr-*, i Høitydsk ligeledes *tr-*, af førgermaniskt *dhr-*; thi Lübben angiver i Plattydsk *dorch-drennen*; og i ældre «Mitteldeutsch» (Grændsestrøg mellem Neder- og Høitydsk) angives (nu obsolet) *Drunnege* Absonderung (hvorimod i ældste rent Høitydsk de forskjellige Slags Vaklen mellem Tegnene *-t-* og *-d-* ikke her komme i Betragtning). Franck feiler altsaa i med *trennen* at forbinde hollandsk *tarnen*, *tornen*, frisisk *törnen* oprimpe Syning; de høre sammen med gotisk *tornan* sønderrives, opløses, engelsk *tear*, osv. — Nogen paalidelig Etymologi til *Trin*, *trine* kan hidtil ikke angives (heller ikke til *trind*). *Trin* staaer isoleret (i Dansk og Sydsvensk).

tusse i dansk Dialect, pusle, bringe i Ulave, med nordfrisisk *tuse* pjuske (Haar), combineres allerede af Molbech og Outzen plausibelt med høitydsk *zausen*. Endnu Kluge (6te Udg.) erklærer besynderligvis *zausen* for udelukkende høitydsk; *tuusen, tuuselen* i samme Betydning opføres i Lexica rundt om i Nedertydsk.

vaag skrøbelig, svag; er obsolet; i ældste Dansk **waak* som i svensk Dialect og Norsk. Antydes (uden positiv Paastand) af Aasen at kunne være Sideform til *veik*, dansk *veg*, tydsk *weich* (Rod som i *vige*). Phonetisk ikke umuligt, men en usandsynlig Rodspaltning. Førgermanisk Rod *wag-*, germanisk da *wak-*, tilbyder sig i (*ϝ*)*αγνυμι* bryder; Betydningen blev da gebrechlich, eller (da der ikke er Omlyd som i *tøøk*, *næœm*, *føør*, o. l.) brukken (cf. *værkbruden*). — Roden i latinsk *vagire*, græde o. s. v., passer phonetiskt ikke, hvis *g* heri medrette antages at komme af *gh* (cf. *ηχω* af *ϝαχω*).

Vat af italiensk *ovatta* (af latinsk *ovum*), «vielleicht weil die Baumwolle für die Watte mit Eiweisz gesalbt wurde» (quasi: ægget).

Fra de danske runestene.

Af

Marius Kristensen.

Det er umuligt at læse prof. Ludv. Wimmers prægtige værk De danske runemindesmærker uden at beundre den udholdenhed, der er udvist ved undersøgelsen af hvært enkelt mindesmærke, indtil selv den svageste ridses art og form var bestemt, det mest udslettede spor skimtet. I den henseende er dette værk enestående, og forf. har gang på gang vist, hvor glimrende en runelæser og runekender han er. Men næsten lige så stor beundring vækker det, at prof. Wimmer har tolket ting, som syntes at frembyde næsten uoverstigelige vanskeligheder. Smukke eksempler på, at en selvfølgelig tolkning er kommen frem, hvor andre kun har set underligheder, er Vordingborg-stenen (II, Øerne, 11), Rimsø-stenen (II, Jyll., 9), S. Kirkeby-stenen (II, Øerne, 16), Vedelspang-stenen I (I, 3) og flere andre. Dertil kommer, at i flere tilfælde har først prof. Wimmers behandling klart vist, hvor vanskelighederne lå. At nogle af resultaterne i det store runeværk ikke er helt ny, beror ofte på, at prof. Wimmer tidligere andensteds har gjort rede for dem. Dette gælder bl. a. den sproghistorisk så vigtige opdagelse, at *R* tidligt i vikingetiden gik over til *r* efter dental.

Men på et område som dette kan ikke alt klares på én gang, og den som læser runeværket møder da også ofte spørgsmål, som endnu ikke har fået deres besvarelse, eller hvis besvarelse ikke kan anses for sikker. Således har Brate i sin anm. af II (Vitterh.-Akad. månadsbl. 1901, nr. 349—350) foretrukket det andet af Wimmers alternativer fræm for det af Wimmer valgte ved Oddum-st. (II, Jyll., 62). Særlig er der to ting, for øvrigt beslægtede, som synes mig at frembyde spørgsmål, det er dels de underlige navne, som mangensteds møder os, dels brugen af lönskrift. Jeg kan ikke klare ret meget af dette op, men i en sådan sag må det små også tages med.

Nogle navne har allerede været omtalte af Magnus Olsen (Danske Studier 1906 s. 32 flg.) og Brate (anf. st. og Aftonbladet 1905 for 4 Oktober). Uimodsigelig rigtig er vel Magnus Olsens sammenstilling af Fuglie-st. II (III, Skåne, 35) Autr med glda. glsv. Øndær, Ynder og Brates af Ferslev-st. (II, Jyll., 32) Lutaris med oldsaks. Hlūd-heri, og hans rettelse af S. Vinge-st. (II, Jyll., 49) Uruiu til Urukiu ɔ: Ūrøkiu. Mere tvivlsomme kan andre af deres forslag være. Således må jeg bestemt afholde mig fra at godkende bægges tolkningsforslag til V. Marie-st. VI (III, Bornh., 33), hvorom senere.

1.

Skårby-st. (III, Skåne, 10) begynder med navnet **Kaulfʀ**, som prof. Wimmer med tvivl gengiver *Kāulfʀ*. Denne gengivelse er der dog vist ingen grund til at sætte spørgsmålstegn ved. Vi står her over for den ældre form af norsk *Kálfr*, et navn som bl. a. bæres af så kendt en mand som Olav den helliges modstander Kalv Arnesön. Det kunde ligge nær at tolke dette navn på en anden måde; ved sammenligning med navne som *Hrútr* (buk), *Gríss* o. lign. ser man næmlig, at dyrenavne har været brugte som personnavne; men denne forklaring er i alt fald ikke den eneste mulige, ikke en gang den sandsynligste.

Noreen har i Ark. f. nord. filol. VI 315 flg. påvist, at i den tidlige vikingetid eller endnu för er *ðw* faldet bort foran stærk bitonet stavelse, som i *HróaldR* (allerede på Vatn-stenen) < **Hrōð-waldʀ*, oldht. Hrōdowald, *Mǫ́ld*, sml. oht. hak. Mōdowald, og en række andre (se Aisl. u. anorw. gr.[2] § 179). Især gælder dette en række sammensætninger med **-wulfʀ*, **-wolfʀ*, som *Hrólfr*, sml. ags. Hrōðwulf, Hálfr, urnord. HaþuwulAfʀ, oht. Hathowulf, *Álfr*, oht. Athaulf, ags. Æðwulf. Af en del af disse har man i runeindskrifter mellemformer, hvor *-ulfʀ* endnu er holdt ude fra første stavelses selvlyd, således oldsv. Haulf (Liljegr. 824), ono. *Hálfr* (se ovenfor), Raulf (Liljegr. 1251), oht. Radulf, og oldda. *(H)rōulfʀ* på fynske runestene svarende til ono. *Hrólfr* (se ovenfor). På samme måde kan **Káulfʀ* være mellemformen mellem **Kað-wulfʀ* og *Kálfʀ*.

Sammensætninger med *Kad-* er alt andet end ukendte i tysk; efter Förstemanns Namenbuch skal jeg anføre følgende parallelrækker:

Kadold,	Kaduin,	Kadal-,	Kadelo-
Hrodold,	Hrodowin,	Chrodel-,	Ruodilo-
Hadold,	Hadawin,	Hadol-,	Hedilo.

Da vi til de to sidste rækker har bl. a. også Ruodolf og Hathowulf, beror det sikkert kun på et tilfælde, at den tredje parallelrække ikke har Kadowulf. Da altså en sådan navneform med sikkerhed kan antages at have været til, er det rimeligst at tolke *KáulfR* som en mellemform af den omtalte art. At *Kálfr* senere er forstået på en anden måde (ligesom *Álfr*, *Hálfr*) gör ingenting til sagen[1].

Om *Gormr* (run. **kurmR**) med Noreen er at forstå på lignende måde som udviklet af **Guð-wormR*, kan være tvivlsomt, da mellemformen ***kuurmR** ikke synes at forekomme. For en sådan forklaring taler dog Adams ordspil med *Gorm* og *orm*, som i alt fald kan støtte sig til en bevidsthed om etymologisk forbindelse mellem ordene.

2.

Et lignende spørgsmål, spørgsmålet om, hvilken lydform runerne repræsenterer, rejser sig ved betragtningen af Gunderup-st. I (II, Jyll., 2) **lika**, Hällestad-st. I (I, 6) **trikaR**, Ålum-st. I (II, Jyll., 42) **ikalt** og Åsum-st. (I, 18) **kirku**. I alle disse tilfælde vænter vi efter alm. skrivemåde **i** efter **k**-runen. Lad os foreløbig se bort fra den første form, som fræmbyder særlige forhold, og særlig se på de to mellemste, da den sidste er så forholdsvis ung. Til **ikalt** svarer i nordiske skrifter fra middelalderen regelret *Ingiąld*, til **trikar** *drængiar* i østnord. (vestnord. *drængir* vedkommer os ikke i denne sammenhæng). Et «tab» af *į* er ganske påfaldende. Imidlertid er det ikke enestående, se f. eks. Brate-Bugge, Runverser s. 141. Ser man nærmere til, kan dog måske en forklaring findes.

Noreen har i Altisl. gr.[2] § 204 forklaret betegnelsen *ki*, *gi* i sådanne tilfælde som en betegnelse for konsonantens palatale udtale, men tilföjer, at denne skrivemåde «ohne zweifel in sehr vielen mundarten als resp. *k*, *g*, γ + konsonant. *i* aufzufassen ist». Senere synes han (Altschwed. gr. § 231) at affatte det, som om den sidste opfattelse er almengyldig, men mon dette er rigtigt?

---

[1] En beslægtet, men efter min mening mindre rimelig, forklaring af *KaulfR* gives af Lundgren, Upsalastud. s. 19.

Der er så meget, der taler for den første forklaring, at den nok kan forsvares.

For det første er det mærkeligt, at en virkelig konsonantisk *i*-lyd skulde være bevaret i det store flertal af herhen hørende tilfælde, da disse omfatter ord med lang stammestavelse. Dærimod er det rimeligt og forståeligt, at disse ord har bevaret den palatale udtale, ligesom at denne palatale udtale er blevet betegnet med *i*-tegnet, på samme måde som ikke sjældent i forlyd. Imod at vi her har med et virkeligt konsonantisk *i* at gøre, taler også behandlingen af *-ōn*-stammernes gen. pl., hvor ordene på palatal + (skrevet) *i* går sammen med de rene *-ōn*-stammer og får *-na*, medens de egentlige *-i̯ōn*-stammer får *ia*.

Imod at opfatte *i* som tegn for et konsonantisk *i* taler endvidere den omstændighed, at et sådant *i* oftere findes uden etymologisk grund, ganske vist mest i fremmedord som *kirkia*, *grikkiar*, *gígia*, men også i indenlandske, og i disse beroende på, at *k*- el. *g*- el. *γ*-lyden er palatal på grund af en foregående palatal lyd, i reglen *i* (eller som i *mergr* et palatalt *ʀ*). Som eksempel på vaklen i sådanne ord kan anføres *iafnt hegndi hann rician sem urica* (Ó. s. Helga, Kria. 1853, 60,6), men for øvrigt er det forståeligt, at de indenlandske ord som regel har bevaret den ikke-palatale lyd, som fandtes foran ikke-palatale vokaler i urnordisk tid.

Imod at opfatte *i* som virkeligt konsonantisk *i* taler endelig den slags skrivemåder, som vi her beskæftiger os med. At et palatalt *g* el. *k* skrives snart **k**, snart **ki**, er forståeligt, men at en virkelig *i̯*-lyd så ofte lades ubetegnet, er uforståeligt.

Så begriber vi også skrivemåden **kirku** paa Åsum-stenen, ikke som en modsætning i udtale til Sk. lovs *kirkiu*, men som en anden måde at betegne den samme udtale på.

Dærmed skal naturligvis ikke være sagt noget om, at denne udtale ikke på sine steder (som Noreen mener) kan have udviklet sig til palatal + *i̯*. Tværtimod, der er ingen tvivl om, at en sådan udvikling har fundet sted både her og dær, en sådan udvikling må vel ligge til grund for de østsvenske former med *-i*, *-e* for *-ia*, og ligeledes for jyske former af lignende art. Men i store dele af Sverige har man den dag idag en udtale af *rike*, *smycka*, *tigga* og lignende ord, hvor den palatale udtale er let kendelig, medens der ikke findes spor af *i̯*-lyd. Og i sydskånsk-bornholmsk, hvor en lignende udvikling i senere tider har fundet sted, ser vi side om side *mårčer*, *mårč* (uden *i̯*-lyd) og *mårit* som former for

mask., fem. og neutr. af *mørk*, altså side om side en ren palatal og en sekundær *i*-lyd.

Eksempel på sådan betegnelse af palatal må man vel også med Noreen se i **mikial**, Nylars-st. I (I, 17), sml. **mikel**, Lundhöj-st. (III, Bornh., 26).

Men dersom vi opfatter det skrevne eller ikke skrevne **i** på denne måde, kan jeg heller ikke se noget betænkeligt i at sidestille **lika** på Gunderup-st. I med det alm. *liggia*, og sporene af et *liga* eller *lega* er ikke så talrige eller sikre, at de frister til at drage det dærhen.

3.

Tolkningen af Vester-Marie-st. VI (III, Bornh., 33) hører i visse måder til de skarpsindigste i Runeværket, og vidner i höj grad om, hvor godt prof. Wimmer har forstået at drage oplysninger fræm. Ikke des mindre har den ikke ret kunnet finde tilslutning. En anmælder har endogså ment, at indskriften er rent forskrevet, så den slet ikke kan tolkes, en anden retter i den, så den giver en anden mening (og den smukkeste del af Wimmers tolkningsforsøg ødelægges), en tredje tilskriver forfatteren af indskriften en mangel på kendskab til sit sprog, som man dog nødig vil tro på.

Her er der særlig ét ord, som volder vanskelighed, og dette ord er **trebinu**. Dette ord opfatter Wimmer som gen. af kvindenavnet *Trǣbēna*, oprindelig vel et øgenavn (som ono. *tréfótr* og bornholmsk *Kofod*), men gået over til at bruges som officielt navn. Dette støttes ved, at man på Bornholm har to *Træbenegårde*, som kan have navn netop efter en kvinde *Træbene*.

Men **trebinu** er ingenlunde det eneste ord, som volder vanskelighed. Vi må betragte indskriften i sin helhed for at se, hvor meget den byder af vanskeligt. Den lyder:

(Ydre kreds): **asualdi : risti : stein : þinsa : iftʀ : alfar : bruþur : sin : drinr : koþr**
(indre kreds): **trebinu : syni : auk : skogi : suek : saklausan :**

Dette fortolkes således: Asvalde, den gode svend, rejste denne sten efter Alver sin broder; Træbenes sönner og Skoge sveg den sagesløse.

Hvad der her er påfaldende, er at den som rejser stenen, prises, og ikke den døde, at **syni** mangler slutnings-**r**, og at verbet står i ental.

Formen **syni** er påfaldende, fordi landslovene (Wimmer, No. böjn. s. 76) endnu kun kender former med *r* af dette ord, og fordi en næppe meget ældre jysk indskrift, Øster-Brønderslevstenen, har slutnings-*r* bevaret på langt mere udsatte steder. Men umulig er formen *syni* på ingen måde, selv om den er betænkelig.

Værre er det med **suek**, som kun kan være ental; det kan måske forstås som voldt ved, at et entalsord er sidste subjekt. Vaklen i brugen af flertal kan ikke foreligge, da bornholmsk har bevaret talböjning i verberne til nutiden.

Selvrosen forsøger Magnus Olsen at bortforklare: kan en mand begå de to første fejl, så kan han sagtens begå én til, og sætte nominativ i stedet for akkusativ.

Dette er altså, hvad der foreligger, men Brate har ikke kunnet forlige sig med det. Han retter **trebinu** til **trebinum** (Aftonbl. 4/10 1905) og tolker **drinr** *(drengr)* som «hjælper, støtte», altså ... «sin broder, en god hjælper for den dræbte sön, og ...», og opfatter så «god hjælper» som enstydigt med hævner. Udtrykket bliver i höj grad søgt, og den tredje vanskelighed kommer vi ikke ud over, medens vi samtidig får en ny sproglig vanskabning i *drepinum* for *drepnum*.

Så er Wimmers tolkning, med eller uden Magnus Olsens ændring, at foretrække, så meget mere, som Brate har opgivet at lade sætningsdelingen falde ved indskriftens overgang fra ydre til indre kreds. Dette smukke sammenfald af form og indhold, og så den sindrige tolkning af **trebinu** vil altid være støtter for Wimmer.

Men jeg mener dog, at vi bør opgive sammenfaldet og følge Brate i delingsspørgsmålet, dog uden at foretage hans rettelse. Jeg foreslår at læse: *Aswaldi rēsti stēn þensa efter Alvar brōður sinn. Drengr gōðr, drepinn ūsyni, ok Skōgi swēk sakløsan.*

Ved at de sidste ord knyttes sammen (oven i købet er de på vers), forringes grunden til at opfatte **drinr kobr** som tillæg til *Aswaldi*, *swēk* refererer sig kun til én, og formen *syni* forsvinder. Dette er så meget vundet, at jeg mener det kan opveje liniebruddet. *ūsyni* er at opfatte som gl. sv. *usyni*, *osini*, gl. da. *usen*, ono. *ósynju* (sml. Söderberg, Fgutn. ljudl. s. 15, Kock, Ark. IV, 164, Noreen, Aschw. gr. § 101,1, 470,3 a, Rydq. SSL V, 137—138, Kalkar IV, 693), som betyder «i en ulykkelig stund, på en sörgelig måde».

Det eneste der endnu er at forsvare, er orddelingen **trebinu: syni:** ∾ *drepinn ūsyni*. Wimmer har ved Asfærg-stenen (II, Jyll., 50) advaret stærkt mod at omgå indskrifternes tegnsætning, men vi har tilfælde, hvor ganske ensartet skrivemåde som den af mig forudsatte findes. Således har indskriften Liljegr. 1272 fra Transjö, Hjortsberga sogn, Albo h. i Småland (Runverser s. 246) **mana : mesro : niþikʀ :**, svarende til Liljegr. 1267 fra Rörbro, Nöttja s. i Småland (Runv. s. 243) **mana : mistr : uniþikʀ :** og Århus-st. V **mana × mest × uniþikʀ ×**. På Transjö-stenen har vi altså et nægtende *u*- skilt fra resten af ordet, ganske på samme måde som jeg formoder på Vester-Marie-st. VI.

De sproglige grunde til at foretrække denne tydning synes mig så stærke, at *Træbene* og linjedelingen ikke kan veje dem op.

4.

Asfærg-stenens sidste ord, som her ovenfor blev hentydet til, ser således ud: **harþa$_c$: kuþru : þin :**. Prof. Wimmer gör i sin tolkning opmærksom på, at hvis ikke skilletegnene hindrede en sådan opfattelse, kunde man fristes stærkt til at læse *harða gōðr Ōðinn*, men da **:** foran **þ** hindrer dette, læser han *harða gōd rō þīn!* (såre god være din ro!). Mod denne tolkning indvender Brate (Månadsbl. 1901 særtryk s. 6) med rette, at man efter andre stene vænter *harða gōðan þegn*; **þin** for **þikn** er ikke overraskende, da der findes talrige eksempler på, at en enkelt rune er sprunget over. «Runan **a$_c$** i **harþa$_c$** och **ru** i **kuþru** måste utgöra ett slag af lönnskrift, hvars förekomst i detta till betydelsen klara fall må hända en dag skall leda till att finna nyckeln till så obegripliga inskrifter som Sørup-stenen på Fyn, hvilka förekomma rätt talrikt i Sverige.»

Brates opfattelse af slutningen af Asfærg-stenen er så tiltalende, at man må prøve, om den kan være rigtig. Man må med andre ord se, om der kan dannes en runenögle, som giver **a** for **a$_c$**, **a** for **r** og **n** for **u**. Dette kan én nögle nu ikke, da to af runerne skulde give samme tegn. Men mellem to af de givne og to af de søgte er der virkelig samme afstand i runerækken, og vi kan da forsøge at stille disse over hinanden og udfylde, for at se, om en sådan lönskrift har nogen rimelighed. Mellem **u** og **a$_c$** er der næmlig én rune, ligesom mellem **n** og **a**. Prøver vi en opstilling, få vi:

skrevet: **h n i a s : f u þ a$_c$ r k : t b m l ʀ :**
læses: **t b m l ʀ : h n i a s : f u þ a$_c$ r k :**

Den nederste række er den almindelige ordning af lönrunerne, så vidt man har tolket disse, så for så vidt er den rimelig nok. Den øverste er nöjagtig en æt forskudt, hvad der heller ikke ser urimeligt ud. Men en vanskelighed er det, at denne ordning slet ikke forklarer **r** brugt for **a** (eller muligvis a_c). Brate har i et brev fræmsat den tanke, at dette måske er en snedighed mere af runesmedden: han har forskudt runen en plads længere fræm og brugt **r** for den foregående a_c eller for dennes ækvivalent i den rigtige række **a**. Det er jo muligt, men kan aldrig blive andet end en mulighed.

Dersom dette ikke fører os videre, er det betydningsløst. Men dersom denne lönskriftnögle kan løse andre gåder, er den til gengæld selv dærved blevet mere troværdig. Sørup-stenens gåde løser den ikke, så vidt jeg har kunnet se. Men der er også på jyske runestene en del, som ikke ser helt rimeligt ud. Wimmer har så smukt klaret det dunkle på Rimsø-stenen, men Egtved-stenen (II, Jyll., 8), som står umiddelbart foran den, er endnu et mysterium i mere end én henseende. At dens gåder ikke helt kan løses, fordi den er så brudstykkeagtig, har Wimmer sikkert ret i; men noget af det, som er bevaret, ser i sig selv mærkeligt ud.

Det mærkeligste af alle ordene er næsten **fainlu**, som synes at være akk. af et mandsnavn. Jeg har vanskeligt ved at tænke mig dette navns lydform, og derfor har jeg prøvet, om Asfærg-stenens nögle kunde lukke det op. Anvender vi den, får vi for **fainlu hlmbrn**, som i höj grad ligner konsonanterne i **hulmbiurn** *Holmbiorn*. Resultatet ser så troværdigt ud, at man fristes til at gå videre og prøve på ordene **isuku** og **skarni.** De giver **mʀnfn** og **ʀflsbm.** Skönt disse ord ikke er stort mere uforståelige end de på stenen skrevne, er de absolut ikke opmuntrende, da de heller ikke er mere forståelige.

Også overfor andre mærkelige navne på runestenene har jeg gjort forsøg med nöglen, men uden noget resultat.

Udbyttet er da magert, men jeg er tilböjelig til at tro, at der dog er noget om sagen. *Holmbjörn* ser afgjort langt mere dansk ud end *Fæinla* eller hvad han skal hedde.

Anmeldelser.

Martin P. Nilsson, Griechische Feste von religiöser Bedeutung mit Ausschluss der attischen. Leipzig 1906, Teubner. V + 490 S.

Dr. *Nilsson* har tidligere bl. a. udgivet den dygtige Dissertation *Studia de Dionysiis Atticis* (Lund 1900), der ikke vakte stor Opmærksomhed; det gjorde derimod den interessante Afhandling: *Dödsklagan och tragedi*, i *Comment. philol. in honorem Joh. Paulson* (Göteborg 1905; Resumé i Archiv für Religionswiss. IX 286), et af de betydeligste Bidrag til den staaende Diskussion om det attiske Dramas Oprindelse. En Prøve paa hans arkæologiske Skarpsyn er *Das Ei im Totenkultus der Griechen* (i *Från Filologiska Föreningen i Lund*, *Språkliga uppsatser*, II, 1902).

Med sin ny Bog rykker han frem i første Række af dem, der forsker græsk Religion. Dette skyldes ikke banebrydende Tanker eller nye religionsvidenskabelige Hypotheser, men hertil er der ikke Trang for Øjeblikket; Mænd som Mannhardt, Tylor, Robertson Smith, Usener og Frazer har fremsat saa geniale Synspunkter for religiøse Fænomener og deres Udvikling, at det, der nu tiltrænges, er en besindig og alsidig Anvendelse af disse paa det givne Stof. De store Foregangsmænd har naturligt nok været ensidige og fundet deres Yndlingstheori allevegne, ogsaa hvor en anden Forklaring var langt bedre begrundet; de, der kommer efter, maa være Eklektikere, hvis deres Værk skal bestaa. Dr. Nilsson viser sig at være overordentligt godt inde i moderne Religionsvidenskab og at anvende de forskellige Theorier med sikker Takt. Mest er han vel nok paavirket af Mannhardt og Frazer, og det kan ikke nægtes, at disses Forklaring af visse Former for Dyredyrkelse som Vegetationsmagi i hvert Fald i græsk Kultus er langt mere sandsynlig end den anden mulige Forklaring, som Totemisme. Denne solide religionshistoriske Ballast giver N. et stort Forspring fremfor de fleste tyske Værker, der behandler beslægtede Æmner, og den holdes i den rette Balance af grundige filologiske og arkæologiske Kundskaber. Derved bliver Værket af en egen Paalidelighed; overalt skelnes skarpt mellem Kendsgerninger og Hypotheser. Enhver, der har arbejdet i græsk

Religion og Mythologi, har vist gjort den Erfaring, at man hver Gang maatte begynde helt forfra med Stoffets Samling, da de gængse Haandbøger ikke holder Fakta og vilkaarlige Kombinationer tilstrækkeligt ude fra hinanden.

I *Griechische Feste* gives et omfattende Stof, der er saa omhyggeligt samlet og saa fordomsfrit fremlagt, at man har et sikkert Udgangspunkt. Derfor vil jeg ogsaa paa det varmeste anbefale Værket til Filologer udenfor Specialisternes Kreds, jeg kender ikke for Øjeblikket nogen Bog, der indfører bedre i moderne Forskning af græsk Religion; af den foreliggende Litteratur er med en heldig Haand det vigtige fremhævet. Overalt er indstrøet træffende Bemærkninger, som sikkert vil sætte manges Tanker i Bevægelse; de angaar lige saa vel filologiske Problemer som almindelig Religionshistorie. Benyttelsen lettes ved udførlige og praktiske Registre.

Bogen bringer langt mere Stof, end Titlen lover. For det første har Udelukkelsen af de attiske Fester ikke kunnet holdes; paa mange Punkter har N. maattet gaa ind paa dette Omraade, det eneste, hvor Kilderne er nogenlunde udtømmende. Denne Begrænsning i Værkets Plan er en stor Fejl, og man maa meget beklage, at en saa utilfredsstillende Bog som A. Mommsens *Feste der Stadt Athen* har skullet spærre Vejen her, som det antydes i Fortalen. Dernæst behandles de enkelte Guder udførligt, en kærkommen Tilgift, der skyldes Bogens ejendommelige Disposition. Festerne ordnes nemlig efter Guderne, hvad nok ved første Øjekast synes besynderligt, men er det eneste praktiske. En Ordning efter «Kirkeaaret» er umulig, da mange Festers Tid er usikker, og en Ordning efter Landskaber vilde splitte Stoffet alt for meget, da de vigtigste Fester jo findes mange Steder. Der gøres selvfølgeligt overalt Rede for Festens Omraade, og det er sikkert et rigtigt Resultat, at Skillelinjen ofte falder med attisk-jonisk paa den ene Side, æolisk-dorisk paa den anden, medens Navne som Minyer og Pelasger heldigvis glimrer ved deres Fraværelse.

At Heortologien giver vigtige Bidrag til Forstaaelsen af Gudernes Væsen, er N.'s ledende Tanke, og dennes Udførelse er det, der gør Værket til langt mere end en Haandbog i almindelig Forstand. I det enkelte er tillige Synspunktet anvendt besindigt, idet der stadigt gøres opmærksom paa, hvorvidt en Fest hører oprindeligt sammen med den Guddom, der i vor Overlevering er knyttet til den, eller ikke. Som det var at vente, bliver Resultatet, at de fleste gamle Fester er langt ældre end de til-

svarende Guder. Dette hænger sammen med et andet, sikkert rigtigt, Resultat, at Hovedmassen af Festerne tilhører Agerbruget, medens de græske Guder langt fra alle er agrariske. Man skulde synes, at Fiskerne og Hyrderne ogsaa kunde have regelmæssigt tilbagevendende Fester (sml. *Robertson Smith*, *Religion d. Semiten*, 313), hvad N. ikke gerne vil anerkende (p. 392, 443), men disse spiller faktisk i Hellas en meget beskeden Rolle.

I Debatten om de store græske Guders Udvikling har der i nogen Tid været Stilstand, men sikkert vil Bogen ogsaa her virke frugtbringende. Selv om man ikke altid kan være enig med N., er hans Opfattelse overalt vel begrundet. Han rører her ved de vanskeligste Spørgsmaal i den græske Religions Udvikling, Spørgsmaal, der sikkert aldrig helt kan besvares, og ved hvis Løsning et personligt Skøn spiller en betydelig Rolle. Selvfølgeligt er Useners geniale Princip anvendt, forøvrigt ikke fuldt ud, men N. synes ikke at have draget den uundgaaelige Konsekvens heraf, at vi i de fleste Tilfælde ikke kan finde Gudens oprindelige Væsen, men maa være glade, naar vi kan rekonstruere et Stykke af Udviklingen. Det siges tværtimod p. 418: «Das besondere Gebiet, wovon eine Gottheit ausgegangen ist, die ihren Wirkungskreis später erweitert hat, pflegt meistens nachgewiesen werden zu können.» Denne Tro til sikre Resultater paa dette Omraade kan jeg ikke dele, men N.'s Tydninger er i hvert Fald blandt de allerbedste, vi har; og navnligt maa det fremhæves, at ved de Guder, hvor Materialet tillader sikre Slutninger, er han naaet meget langt, f. Ex. i de smukke Kapitler om Artemis og Demeter.

De følgende Bemærkninger skulde dels fremhæve særligt vellykkede Partier, dels supplere paa andre Punkter, navnligt hvor der er tilkommet nyt efter Bogens Udgivelse, dels korrigere, hvor jeg har en afvigende Opfattelse.

Arbejdet er fri for en Fejl, der breder sig hos adskillige nyere Forfattere af helt forskellige Retninger: at gøre alt for megen Kultus «chtonisk» og at anse denne «chtoniske» Kultus for ældre end «olympisk». Naar hele den græske Religions Udvikling ses under dette Synspunkt som i *Jane Harrisons Prolegomena*, eller naar selve Helios gøres til en chtonisk Gud af *Stengel* (i *Archiv für Religionswiss.* VIII 205 ff.), da er det paa Tide at raabe Vagt i Gevær. Imod Stengels Brug af Ordet «chtonisk» protesterer N. eftertrykkeligt p. 428 (sml. 183 $_3$, 417 $_6$), ligeledes afvises et lignende Misbrug af «Soning» p. 204 $_3$. Kun paa eet Punkt har han ladet sig forlokke, idet han ligesom f. Ex.

Stengel (*Kultusaltertümer*[2] p. 120, sml. 132) aabenbart mener, at Verbet *ἱλάσκεσθαι* er karakteristisk for «Sonofre» og Dødeofre. En Række Steder tales nemlig ret uklart om «Sonofre» eller «Soneriter», hvor der i Bevisstederne bruges *ἱλάσκεσθαι*, nemlig p. 95, 124, 171 og 201, hvor det aabenbart sluttes af «placantes» p. 200 2. I de her behandlede Steder som overalt bør man oversætte «søge at stemme naadig», hvori intet ligger om Kultus' Art. At de fleste Steder, hvor Ordet forekommer, vedrører «chtoniske» Væsner, er en Selvfølge, da disse trænger mest til at «forsones», men jeg vil blot slaa fast, at Ordet intet udsiger om Kultusformen, idet det foruden om *σφάγια* og lignende Ofre kan bruges om Processioner, som i det p. 171 anførte Sted af Pausanias II 7, 7, om Kor, Herodot V 83, hvor N. 415 f. ikke har Fejlen, og Plato, Lovene VII 804 B, om Votivbilleder, Salver og Honning, Empedokles fr. 128, 4, hvor Diels ogsaa oversætter «suchten zu gewinnen», og navnligt om almindelige Spiseofre til «olympiske» Guder, hvor det er staaende i de homeriske Digte, f. Ex. *Α* 147, 444 sml. 458 f., og genfindes i en Indskrift fra Halikarnassos, Dittenberger[2] 641, hvor der omtales et rigtigt Offermaaltid. I Steder som Herodot I 50, IV 7 og 59, og navnligt Isokrates X 66 er der intet Spor af «Soning».

P. 126 er der i Fortolkningen af en vanskelig Indskrift fra Thera taget for lidt Hensyn til Ordstillingen. P. 127 burde blandt Fortolkerne af Pindar P. V 72 ff. *A. B. Drachmann*, *Moderne Pindarfortolkning* p. 303 f. være anført. P. 129—140 gives en udmærket Behandling af Hyakinthia; det er forbavsende, hvor meget N. har faaet ud af de foreliggende Kilder. Her tiltrængtes netop en moderne Behandling, idet *Wide* i *Lakonische Kulte* p. 290 var gaaet udenom selve Festen; Wides udmærkede Forklaring af Karneerfesten benytter N. selvfølgeligt. En Indvending vilde jeg blot gøre; Hyakinthos' Søster Polyboia betragtes i Overensstemmelse med Wide, l. l. 294, som en underjordisk Frugtbarhedsgudinde, hvad der er ret sandsynligt, men dette kan ikke bevises for de attiske Hyakinthider; N. siger p. 140: bezeichnend genug heisst die eine von ihnen *Χθονία*. Jeg tror ikke, at de 6 Navne paa disse *παρθένοι* tilhører Folketroen; de skyldes vist lærd Spekulation, og man bør derfor ikke bruge dem til Slutninger. P. 199—205 gives en glimrende Behandling af de bukoliske Fester, som oplyses ved en Parallel fra Forfatterens Hjemstavn Skaane. P. 228 f. har N. været for ivrig til mod Useners Princip at gøre den arkadiske Eurynome til en Artemis; hertil passer Fiskehalen ikke,

men denne, mener han, beror paa en Misforstaaelse, skønt han i «Nachträge» p. 474 indrømmer, at Demeter Melainas Delfin viser i samme Retning. Han finder en Vanskelighed i at forestille sig et Xoanon med Fiskehale, men dette er at gøre Xoanon's Betydning for snæver; at den primitive Kunst ikke skulde kunne fremstille et saadant Væsen staaende, er ikke indlysende; et Xoanon behøver heller ikke at være fra den allerældste Tid. P. 238 kunde ved Omtalen af Amarysia være henvist til Jessens gode Artikel i Pauly-Wissowa; der burde ogsaa være gjort opmærksom paa, at naar der i Indskriften p. 239 5 tales om *κρίνειν τὰ ἱερεῖα* o. l., strider dette mod den bekendte Skik, at i denne Kultus var selv defekte Dyr gode nok til Offer. Løsningen er vel ligefrem, at Indskriften angaar den senere, agonistiske Del af Festen, som har lignet andre store Fester, medens den gamle Skik sikkert har holdt sig i den dagligdags Kultus. P. 345 8 omtales rituel Binden; her kan nu henvises til *Wolter's* udmærkede Artikel: *Faden und Knoten als Amulett* i Archiv für Religionswiss. VIII, Usener-Beiheft p. 21 (1905). P. 381 siges, at det berømte Hornalter paa Delos tilhørte Aphrodite; dette stemmer godt med Indskrifterne, men der er eet vægtigt Vidnesbyrd imod[1], Kallimachos' Apollohymne 60 ff., hvor Apollo bygger det af de Horn, Artemis bringer ham; Aphrodites gamle Billede og Alter omtales i Deloshymnen 307 ff., som stemmer med Plutarch Theseus 21, der citerer Dikaiarchos, og Pausan. IX 40, 3—4 i, at Billedet var bragt af Theseus fra Kreta. Man kan jo ikke godt antage, at disse to Altre er identiske, men saa bliver der en uløselig Modsigelse mellem Deloshymnen og Plutarchstedet, hvor Dansen gaar omkring Keraton; at Kallimachos selv skulde have fundet paa Historien med Apollo, vilde ikke ligne ham; at der Diog. Laert. VIII 12 omtales et Apolloalter bag *ὁ κεράτινος* (som selvfølgeligt er lig Keraton, Pauly-Wissowa, Delos, sp. 2468), hjælper os ikke ud over Vanskeligheden. Det rimeligste er, at der har været Kultfællesskab mellem Apollon og Aphrodite, hvoraf der maaske er Spor i det korrupte Sted, Plutarch de sollertia anim. 35; de nævnes ogsaa sammen i deliske Indskrifter, Preller-Robert 348 3; men denne Antagelse klarer ikke Vanskelighederne i Kallimachos. P. 390 kunde henvises til *Lippert: Christenthum, Volksglaube und Volksbrauch*, p. 430, der behandler Stenhenlæggelser paa Grave. P. 394—98 behandles Hekate i det store og

[1] Apollonios II 693 er det bedst at holde udenfor.

hele udmærket; det er sikkert rigtigt, at hun kommer fra Lilleasien og paa sin Vandring ikke er naaet til det vestlige Grækenland; hun nævnes dog i en gammel Indskrift fra Selinus, Roehl, I G A 517, som er glemt i Roschers Artikel; da det er en Votivindskrift, beviser den intet for offentlig Kultus. I det egentlige Hellas findes Kultus kun i Attika og enkelte Steder i Peloponnes; Nord for Attika findes ikke eet Spor; hun afløses i Thessalien af *Φεραία* og *Ἐνοδία*, som i ældre Tid kun hos Digterne sammenblandes med Hekate. Selvfølgeligt kan Hekatehymnen i Hesiodos' Theogoni ikke bevise Kultus for Bøotien; hvorfor N. kalder denne Hymne orphiserende, forstaar jeg ikke. Naar det siges, at gammel Hekatekultus kun findes i Milet, viser Udelukkelsen af Attika igen uheldige Følger; her er meget udbredt Kultus, bl. a. af den mærkelige Hekate Triglanthine, der dyrkes af Fiskerne (Athen. VII p. 325); dette passer ikke til det øvrige Billede af Hekate, men burde derfor dog omtales. — Ved Myiagros p. 441 burde være henvist til *Frazer, Golden Bough* II 427 ff.; den her givne Forklaring er sikkert ogsaa den rigtige for Smintheus, hvor N. p. 142 ogsaa henviser til Frazer, men i Texten omtaler *Andrew Langs* Forklaring af Totemismen, der sikkert er forfejlet.

Da Døde- og Heroskultus er behandlet ganske kort, vil jeg ikke her gaa ind paa mine afvigende Anskuelser. Det har været N. paafaldende, at der er saa mange Undtagelser fra Reglen, at man ikke spiser af Dødeofre, men dette har dog ikke rokket hans Tillid til Stengels Fremstilling; p. 459: «das Fleisch musste an Ort und Stelle verwendet werden; wie, lässt der Ausdruck leider unentschieden» er en mærkelig Betænkelighed; *ἀναλοῦν* betyder ligesom *consumere* «spise op».

Som Afslutning vil jeg blot udtale Ønsket om, at Dr. Nilsson ogsaa i Fremtiden vil blive stillet overfor Opgaver, hvor hans store Kundskaber og skarpe Dømmekraft som her kan fremme Videnskaben.

Ada Thomsen.

J. M. Edmonds, An Introduction to Comparative Philology for Classical Students. Cambridge 1906, University Press. VIII + 236 Sider. 4 sh.

Ønsket om at fremme Samarbejdet mellem den klassiske Filologi og den komparative Sprogvidenskab har med dette lille Arbejde sat en ny Frugt i Litteraturen; Forfatterens Formaal er, som Titlen viser, at give klassisk-filologiske Studerende (oprindelig sine egne Elever) et let tilgængeligt Hjælpemiddel i Hænde til at gøre sig bekendt med den indo-europæiske Sprogvidenskabs Principer og Genstand. Som Begynderbog er den meget kortfattet, alle unødvendige Detailler og usikre Formodninger — og for Resten en god Del mere — er udeladte.

Indholdet er en kort Fremstilling af nogle af Sprogvidenskabens vigtigste Grene og uundværlige Hjælpevidenskaber med særligt Hensyn til, hvad der er af Betydning for klassiske Filologer og lettest forstaaeligt for disse.

Det er derfor naturligt, at de Sprog, der særlig benyttes i de mere specielt indo-europæiske Afsnit, bliver Græsk, Latin og Engelsk, medens de mere principielle Afsnit belyses ved Exempler ogsaa fra mere fjærntliggende Sprog. Da Engelsken næsten kun benyttes i sin nuværende Skikkelse (Kendskab til Oldengelsk forudsættes ikke), har Forf. maattet give Afkald paa en mere rationel Behandling af dette Sprog, der saaledes væsentlig faar den Opgave at belyse dels Sprogudviklingens forskellige Sider dels specielt det lexikalske Slægtskab mellem de germanske og de klassiske Sprog og et Par af de vigtigste germanske Lydlove (Grimms og Verners).

Bogen indledes med nogle korte orienterende Bemærkninger om Sprog og Sprogstudium, om Sprogvidenskabens Opgave og de forskellige menneskelige Meddelelsesmidler (Tale, Gestus, Mimik, Tonefald etc.); Talens Oprindelse af de mere eller mindre uartikulerede Lyd og Stemningsudbrud, som ledsager Bevægelserne, og Efterligning af Naturlyd skitseres, saaledes som Forf. tænker sig det. Endelig omtales Dialektspaltning, og den almindelige Inddeling af Sprogene efter deres Bygning fremsættes og forklares — alt meget kortfattet.

Lidt fyldigere er de to følgende Afsnit om Taleorganernes Bygning og Funktion, Sproglydenes Dannelse og Systematik og om de forskellige Fænomener, som sammenfattes under Betegnelsen «Akcent». Fremstillingen er dog ogsaa her, det ligger i

Sagens Natur, i høj Grad skematisk, hist og her maaske lidt for skematisk; men Forf. har dog faaet det væsentligste med uden at bebyrde Læseren med for mange Detailler. Alligevel er det ikke helt lykkedes ham at gøre det for Begynderen saa vanskelige Stof saa let forstaaeligt og klart, som man kunde ønske; navnlig gælder dette Afsnittet om Vokalernes Dannelse, hvor det f. Ex. virker ret forstyrrende, at der som Exempler paa Forskellen i vertikal Retning vælges Lyd, der tillige er forskellige i horizontal Retning. I det enkelte skorter det lidt paa Nøjagtighed; saaledes kunde Mundlyd og Næselyd være holdt skarpere ude fra hinanden, og ved Beskrivelsen af Mundexplosiverne (pg. 20) omtales Explosionen (endsige Implosionen) slet ikke (den antydes i Forbigaaende ved Omtalen af Ganesejlsexplosiverne, pg. 26); Beskrivelsen af Aspiraterne er heller ikke helt rigtig (pg. 35). Fremstillingen oplyses ved nogle skematiske Tegninger af Taleorganerne og deres Stilling ved Dannelsen af nogle forskellige Lyd. I de Lydtabeller, som ledsager Texten, spiller de engelske Lyd ganske naturligt Hovedrollen, ligesom Exemplerne i Texten mest er hentede fra dette Sprog. I det hele vil Sproget vel netop i disse to Kapitler volde danske Læsere, som ikke er fortrolige med den engelske Udtale og fonetiske Terminologi, nogle Vanskeligheder.

I Tilslutning til disse fonetiske Bemærkninger gives der i det følgende en Oversigt over de Midler, man har til at bestemme døde Sprogs Udtale, og over Bogstavernes Lydværdi i attisk Græsk i IV Aarh. f. C. og klassisk Latin paa Augustus Tid. Atter her maa man bebrejde Forf., at hans Angivelser jævnlig er unøjagtige eller forkerte, som naar det (pg. 50) læres, at den «uægte Diphthong» *ει* udtaltes = *η*, medens «ægte *ει*» endnu var Diphthong; begge disse Lyd var allerede før 400 faldet sammen, sikkert til en lukket *e*-Lyd, som allerede i Slutningen af IV Aarh. nu og da forvexles med *ι*, medens *η* endnu i den augusteiske Tid brugtes til at gengive lat. *ae*, d. v. s. var aabent *e*; *ι* for *η* og omvendt træffer man først enkelte Gange i II Aarh. e. C. En lignende Fejl er det, naar «uægte *ου*» sættes = *ū*, medens «ægte *ου*» betegnes som Diphthong; begge var allerede i første Fjerdedel af IV Aarh. *ū*. At *n* paa Latin «var nasaleret» foran de fleste Konsonanter, er et meget uheldigt Udtryk for, at det kun blev som Nasalering af den forudgaaende Vokal (pg. 53), og hvad der (pg. 54) angives om lat. *ae* og *oe*

er ganske vildledende, ligesom *-e-* i fransk *fête* er daarligt valgt til at betegne Udtalen af lat. *ē*, som var lukket.

For at give et tydeligere Billede af Udtalen har Forf. omskrevet et Stykke græsk, latinsk og engelsk Text i Lydskrift; at han har simplificeret Association phonétique internationale's Lydskrift noget, kan der vel intet indvendes imod, derimod turde det være en pædagogisk Fejl, at han gennem hele Bogen undlader at betegne de kun konstruerede Former som saadanne; ligeledes giver han Afkald paa at betegne Vokallængde paa Latin. Hvad de transkriberede Texter angaar, da finder man i dem visse Fejl, som er betingede af Fejlene i Udtalebetegnelsen; men ogsaa andre smaa Unøjagtigheder støder man paa (*certe* har langt *-e* i Udlyd, Elision er glemt flere Gange, og Formerne *māyor* og *ēyus* for *mayyor* og *eyyus* gaar igen her til Trods for de slaaende Argumenter imod dem, som Forf. let kunde have fundet hos Lindsay). Resten af Kap. IV (pg. 61—80) optages af en Fremstilling af Skriftens Oprindelse i Almindelighed og af det græske og latinske Alfabets Historie, fortsat lige ned til Nutiden; hertil Faksimile af Maniosspangen og en af Abu-Simbel-Indskrifterne.

Fra Kap. V holder Forf. sig i det hele til den indo-europæiske Sprogæt, over hvis Forhistorie og Spaltning der gives en Oversigt ledsaget af to grafiske Fremstillinger af Sprogenes indbyrdes Slægtskabsforhold; navnlig den første af disse, der skal anskueliggøre Forholdet mellem de 8 kendte og 5 uddøde Sproggrupper (Skythisk, Sarmatisk, Dakisk, Thrakisk og Phrygisk) giver dog et Billede, som afviger noget fra den nu mest gængse Opfattelse af Sprogenes Stilling indenfor Ætten. Det andet Skema viser Forholdet mellem de 8 Gruppers Sprog: en Inkonsekvens er det, at her «Norse» (d. v. s. de norske Landsmaal) betegnes som uddødt i Modstrid med Forf.'s egne Ord (pg. 91); for øvrigt er Mr. Edmonds ikke utilbøjelig til at tro paa et oprindeligt Slægtskab mellem de indo-eur. og de finsk-ugriske og ural-altaiske Sprog, Sumerisk og maaske Japansk.

I det følgende gives der en Oversigt over de tre Hovedsprogs Historie fra de ældste til vore Tider og de græske Dialekter; der viser sig her som flere Steder i Bogen noget vist planløst i Valget af Stof, hvad der navnlig gælder for de — i øvrigt meget knappe og slet valgte — Exempler paa særlige Ejendommeligheder, som karakteriserer Dialekterne; enkelte Fejl er heller ikke undgaaede — mest uforstaaelig er maaske den (pg. 95), at den for æolisk ejendommelige Endelse i Akk. plur. af

o-Stammerne (specielt hos Alkaios og Sappho) angives at være -ως, medens ogsaa Haandskrifterne i 3 af 4 Tilfælde har den rigtige Form -οις. Forøvrigt berøres det homeriske Spørgsmaal, og ved Omtalen af de romanske Sprog bliver der Lejlighed til en Digression om de interessante Forhold, der viser sig, hvor en Befolkning antager et fremmed Sprog.

I Kap. VI gennemgaas de vigtigste Faktorer i Sprogudviklingen, oplyst ved Exempler, der mest er hentede fra Engelsk. I det hele er dette Afsnit ret klart og vellykket, om end der hist og her sammenblandes forskellige Ting, saaledes som ved Kapitlets Slutning «Kontamination» bliver Fællesbenævnelse for haplologisk dannede Former som *ἀμφορεύς* og *idolatria* (af *εἰδωλολατρεία*), rene syntaktiske Assimilationer o. s. v.

Efter en kort Fremstilling af de vigtigste Former for Aflyd i Græsk og Latin følger Lydforskydningsloven, Verners og Grassmanns Love, belagt med et større Antal Exempler fra Græsk, Latin og Engelsk; Læseren faar saaledes tillige et Indtryk af Fællesskabet i Ordforraadet mellem Sprogene. Hvad Etymologierne angaar, da er Forf. øjensynlig i høj Grad afhængig af Prellwitz's etymologiske Ordbog, som han desværre har benyttet uden den Kritik, som er saa nødvendig overfor dette Værk.

Paa 15 Sider gives der dernæst et Udvalg af de vigtigste græske og latinske Lydlove, hvor Vokalernes Udvikling behandles langt kortere end Konsonanternes. En systematisk Lydlære er det ikke, Formlære og Syntax mangler helt; hvad der gives, er ikke altid rigtigt, f. Ex. er *φεύγω* sikkert ikke opstaaet af **φεύχω*, og at sætte lat. *fugāī* (trestavelses) = gr. *φυγᾷ* er ganske utilladeligt, ogsaa naar man ser bort fra, at Formen er højst usikker som Dativ.

Bogens sidste Kapitel giver endelig en kort Oversigt over Sprogvidenskabens Historie fra den græske Oldtid til Nutiden; den er for kort til at byde stort mere end en Opregning af de vigtigste Kendsgerninger.

Forf.'s Fortegnelse over Bøger, der anbefales til et videre Studium, er præget af en Ensidighed, der betinges af, at han skriver for et engelsk Publikum; paa 3 Undtagelser nær nævner han derfor kun engelske Bøger eller saadanne, som foreligger i engelsk Oversættelse, hvad der har til Følge, at netop adskillige af de bedste Hjælpemidler for Begyndere savnes (Meillet's Introduction à l'étude comparée des langues indo-éropéennes, Henry's Précis de grammaire comparée du grec et du latin, Sommer's

Handbuch der latein. Laut- und Formenlehre; Brugmann's Kurze vergleichende Grammatik fortjente ogsaa en mere fremtrædende Plads end de to Fodnoter pg. 199 og 201). Medens for Begyndere saa vanskelig tilgængelige Værker som Delbrück's Grundrisz og Smyth's Greek Dialect anføres, finder man ikke saa vigtige Haandbøger som Brugmann's Griech. Grammatik, G. Meyer's Griech. Gramm., Waldes etymologiske Ordbog o. s. v., og Prellwitz staar som eneste Repræsentant for græsk Etymologi — uden en i høj Grad ønskelig Advarsel mod at stole for meget paa ham.

Bogen er endelig forsynet med to Indices, en græsk og en for alt, hvad der skrives med latinske Bogstaver; den sidste er tillige Realregister.

Mr. Edmonds' Introduction er, som det vil fremgaa af ovenstaaende Referat, ikke nogen Haandbog i indo-europæisk Sprogvidenskab; Forf.'s Formaal er øjensynlig at orientere Begynderen og give ham de første Forudsætninger til Forstaaelsen af det sammenlignende Stof, som han maa søge andetsteds; de principielle Spørgsmaal træder derfor i Forgrunden, og gennem Studiet af disse skal Læseren lære at opfatte Sproget som noget andet end blot Grammatik. Ogsaa de Kapitler, som behandler grammatiske Spørgsmaal (f. Ex. Lydlove), har væsentlig kun Betydning som Prøver, gennem hvilke Læseren skal faa et Indtryk af Sprogudviklingen og Studiet af dem. Til Trods for sine Fejl — Mangel paa Selvstændighed og Kritik — og de vel talrige Unøjagtigheder kan denne let læselige Bog derfor anbefales, navnlig til saadanne, der ikke har haft Lejlighed til at høre en Indledningsforelæsning over sammenlignende Sprogvidenskab, og som ønsker at faa et Begreb om dens Methode og Genstand, inden de sætter sig til at studere noget omfangsrigere Værker, der mere behandler den sammenlignende Grammatik — saadanne Begynderbøger som Meillet's ovenfor nævnte fortræffelige Introduction; erstatte saadanne Værker som denne kan den ikke.

München, Februar 1907.

K. Wulff.

Fr. Boden, Die isländische Regierungsgewalt in der freistaatlichen Zeit. (78. H. af Untersuchungen zur deutschen Staats- u. Rechtsgesch.) Breslau 1905, Marcus. 101 S. Mk. 3.20.

Forf. — der er dommer i Hamborg og som för har skrevet om islandske retsforhold i oldtiden — har i dette skrift behandlet de gamle goder og det gamle godedömme både m. h. t. oprindelse og udvikling og i forbindelse dermed især godernes forhold til deres tingmænd. Det består af to hovedafsnit: den isl. regeringsmagts elementer og regeringsmagtens retsforhold, hvortil så et tredje mindre er föjet: den isl. regeringsmagts historie. Forf. søger først at påvise, at den isl. fristats regeringsform og forhold går tilbage til fælles urgermanske forhold; han mener, at den isl. fristats udvikling giver os billedet af den urgermanske udvikling. Derpå viser han, at de oprindelige bebyggelsesforhold ikke har haft nogen videre betydning for senere retsforhold. Dernæst følger en interessant undersøgelse af, i hvad forhold de gamle goder — som oprindelige tempelbesiddere og -forstandere — har ståt til den verdslige magt; han søger at vise, at det var Ulfljótr, der vilde sætte bægge i en nöje forbindelse med hinanden, og efter at det var sket, opstod den mængde templer (*hof*), som vi kender; dette bestyrkes ved hyppigheden af godenavnet efter 930[1]. Følgen heraf var igen den, at godenavnet kunde bruges om en magthaver, selv om han intet hov bestyrede. Forbindelsen har især sin rod i at hovene var et udmærket forsamlingssted, hvor alle skulde møde uden våben og alt kunde gå fredeligt til; dette måtte være af stor betydning for magthaveren. — Forf. påviser fremdeles de udvandrede landnamsmænds nöje forhold til de gamle norske herseslægter og derigennem til den gamle germanske uradel, og at besiddelsen af tingmænd står i en nöje forbindelse med den germanske uradels væsen. Dernæst omtales forholdet mellem hövdingen-goden og hans tingmænd på en i det hele overbevisende og rigtig måde; han ser en lighed med den hos Tacitus betegnede hövding, der var *in pace decus, in bello præsidium.* I det 2. hovedafsnit undersøges godordets «indhold», dets forhold til det territoriale, godordet som «ting» (sache), forening el. deling, dets undergang, stiftelse, afhændelse og arvelighed. Herpå behøver jeg ikke at komme nærmere ind; forf. har utvivlsomt i det hele ret. Det er især de senere tider, Sturlungetiden, som han tager hensyn til, men også de ældre sagaer er han i det hele fuldt fortrolig med; det forekommer mig, at han undertiden ikke tager det tilbörlige hensyn til, at vi for

[1] M. h. t. ordet *goði* skal jeg bemærke, at det forekommer i det 10. årh. og lidt ind i beg. af det 11. som tilnavn og som led af sådanne, men derefter synes det at forsvinde; jeg tænker mig at dette beror på kirkens indflydelse; man fandt vel *goði* for hedensk; derimod beholdtes ordet *goðorð*, der måtte være mindre stødende.

perioden c. 1020—1120 ikke har sagaer i nogen nævneværdig grad; her svigter kilderne os; derfor må vi være dobbelt forsigtige. Dette — det 2. afsnit — er ubetinget afhandlingens bedste; hvorvidt forf.s resultater i det første vil blive stående, kunde være mere tvivlsomt, men hans fremstilling er stringent og logisk, og det forekommer mig at hans resultater er sandsynlige; i hvert fald egner de sig til at blive et godt grundlag for en yderligere diskussion om det vigtige og interessante æmne: goden og godestillingens historiske udvikling på Island. Jeg kan derfor anbefale denne afhandling til retshistorikernes og historikernes overvejelse.

Et par enkeltheder kan jeg ikke undlade at bemærke (af mere filologisk art). De isl. navne er ikke altid omhyggelig behandlede (*krafli* f. *krafla* s. 86—87) eller rigtige (*Harðr* f. *Hǫrðr* s. 72) o. fl. Når forf. udtaler (s. 13), at *hof* kan være flertydigt, og at man derfor ikke rigtig kan stole på stednavne (som *Hof*), er dette for Islands vedkommende sikkert uholdbart. *Hof* har altid her haft betydningen ‚gudehov'. Ordet *kaupa* om godord (s. 76) kan ikke betyde andet end ligefrem ‚købe'; forf. anfører to steder, hvor det det ene sted udtrykkelig hedder, at «sølv blev givet derfor»; det kan ikke nytte at ville bortfortolke dette. Men der er et sted endnu, som forf. har overset, Bandam. (K. 2 fin. Heuslers udg.), «det var alml. at optage nye godord el. købe dem». Her er betydningen klar nok. Heller ikke kan jeg gå ind på forf.s bemærkning (s. 27 anm.), at «tingmand har ingen betydning svarende til dets etymologi», og at «med ‚ting' har ‚tingmanden' så godt som intet at skaffe». Vel var forholdet temlig løst, men der er ingen tvivl om, at oprindelig i det mindste har tingene faktisk været territorialt afgrænsede, og dermed også tingmændene. Det er jo dog det rimeligste, at ‚ting' og ‚tingmænd' oprindelig så at sige helt faldt sammen. Senere, da forholdet løsnedes, beholdt man naturligvis navnet. — Hvad forf. s. 29 bemærker om ‚tingmændenes' nævnelse i de forskellige sagaer, hvilket skulde vise forskel m. h. t. dem i sted og tid, forekommer mig yderst tvivlsomt. Det kan bero på mange andre omstændigheder. — At Njála «jedenfalls» først er forfattet efter fristatens undergang (s. 53), er nu alligevel ikke så givet, som forf. tror; i hvert fald gör man bedst i at skælne mellem de enkelte dele af «Njála».

Decbr. 1906. **Finnur Jónsson.**

Paul Herrmann, Deutsche Mythologie in gemeinverständlicher Darstellung. Zweite neubearbeitete Auflage. Mit 21 Abbildungen im Text. Leipzig 1906, Engelmann. X + 445 s.

Jeg har for kort tid siden (i Arkiv) anmældt samme forfatters «nordiske mytologi» — den første med det navn, forfattet af en tysk lærd. 1898 var 1. udg. af hans «tyske mytologi» udkommen. Bægge bøger er af samme art; forf. vil fra kilderne samle alt, hvad der vedrører spörgsmålet, og han lader tit og ofte kilderne selv tale, men han undgår lærde diskurser, ligesom også henvisninger til andre mytologiske fremstillinger. Men hans arbejde er fuldt originalt og bygget over forf.s egne undersøgelser; i forhold til kilderne og disses art er det ret forbavsende, hvor stort et omfang den «tyske» mytologi har fåt; grunden hertil er — bortset fra den plads som citaterne indtager — at der i tyske middelalderlige skrifter, missionærers og lign. personers beretninger, forbud mod hedenske skikke, overtro og lign., for ikke at tale om hvad der fandtes og findes endnu i folkeskikke og -sagn, findes overordenlig meget mytisk stof. Det er da tillige klart, at det er de «lavere» forestillinger, der kommer til at danne hovedindholdet. Den egenlige gudeverden er ganske anderledes fattig.

Forf. har af det således samlede stof frembragt et overskueligt, let læseligt hele: at hans bog har slåt an, ses af, at den nu så hurtig er kommen i anden udgave. Bogen er med hensyn til den systematiske ordning indrettet på en lignende måde som andre nutidens mytologier. Der begyndes med en fremstilling af sjæletro og naturdyrkelse, hvoraf enkelte partier er særlig velskrevne. Under fremstillingen af sjæletroen omtales bl. a. «sjælen i dyreskikkelse», «sjælen i menneskeskikkelse», «trolddom og hekseri», «skæbneguder» m. m. Under «naturdyrkelse» behandles «alfevæsner» (dværge osv.), «riser» samt de enkelte guder og gudinder. Den 3. del omhandler «kultus» (ofringer, præstevæsen, tempel osv.), og 4. del endelig verdens tilblivelse og undergang. Afbildningerne er dels støtter med indskrifter, hvor gudenavne forekommer, dels visse i lege optrædende personer udklædte eller maskerede osv., der oplyser gamle skikke.

Der kan ikke være tale om at komme ind på en kritisk undersøgelse her af stoffet. Der er ingen tvivl om, at forf. har udført sit arbejde meget samvittighedsfuldt og grundigt. Der vil ganske sikkert kunne rejses indvendinger imod endel af hvad kilderne, især de yngre, indeholder, særligt m. h. t. hvor gammelt og ægte det er. Jeg tilstår, at jeg på mange punkter er meget skeptisk overfor endel heraf, og jeg tror, at man må være forsigtig i at antage en ægte kærne i unge folkesagn og -skikke. Citatet fra 1589 (s. 24) synes mig at have lidet at gøre med den gamle varulveforestilling; hvad forf. siger om «Münchener nachtsegen» (s. 31, at den citerer alleslags bibelsteder), maner til

forsigtighed, og der er meget mere af den art. Jeg skal i øvrigt ikke indlade mig på enkeltheder; dog kan jeg ikke lade være med at udtale, at jeg ikke rigtig forstår, hvad forf. (s. 157) mener med at sige, at «kun i Tyskland findes navnet «riese»; hvad er da det gamle nordiske *risi*? — at det er gammelt i norden, viser sammensætningen og forekomsten af *bergrisi*. Forf. burde vel næppe i en populær fremstilling have ytret sig så bestemt om indskriften på det större Nordendorfspænde og dens betydning som han gör (s. 253); jfr. Wimmers bemærkninger i Aarbøger 1894 (s. 79); det samme gælder om hans bemærkning om nogle runers oprindelse (s. 394). Men dette er underordnet.

P. Herrmanns bog kan på det bedste anbefales alle, der ønsker at stifte bekendtskab med hvad der findes eller mulig findes af tysk mytologi i en samlet, let læselig fremstilling.

Decbr. 1906. **Finnur Jónsson**

Otto Jespersen, Modersmålets fonetik. Kbh. 1906, Schubothe. 148 s.

Den ny (syvende?) fremstilling af fonetikken fra professor Otto Jespersens hånd byder ikke på store fonetiske overraskelser, men det giver den sig heller ikke ud for. Den som kender dens forgængere vil snart finde sig på hjemlig grund i den. Dette skal siges til dens ros, fordi den virkelig er en værdig efterfølger af de ældre, og der er ingen grund til atter her at nævne, hvor forf. efter anmælderens mening er f o r ræd for at vove sig ud i det mindre sikre. Det der er, er gennemgående reelt og pålideligt stof. Men det er heldigvis mere end det. Stoffet er lagt til rette med en kyndig hånd, så man let finder sig igennem bogen og, hvad man ikke noksom kan påskönne, let finder det enkelte punkt igen, som man ønsker at se på endnu en gang. Dærtil kommer, at bogen giver gode vink til læserne med hensyn til at bruge det tilegnede, og at den gennem sine udførlige lydskriftprøver giver læseren anledning til praktisk at anvende det læste på sig selv.

Det må også fræmhæves, at forf.s positive syn på sprogarbejdet har sat sit stærke præg på bogen. Det er en bog som har hensigter — ikke noget lidet i en tid, da en sproglig nihilisme kan göre sig stærkt gældende. Forf. har et udpræget standpunkt både med hensyn til retskrivning (eller galskrivning, om man vil), oplæsning og ordfornyelse, og det er altid forfriskende at have med mennesker at göre, selv i en fonetik.

Må jeg — foruden at rette den kedelige trykfejl t r y k for s t ø d midt på side 133 — have lov at göre én indvending, og det endda mod en fodnote (s. 95 [2]). Jeg er enig med forf. i, at

selvlydslængden kan have indflydelse på selvlydens art, men jeg finder de to valgte eksempler uheldige, fordi de lettere kan misforstås end forstås rigtigt. Desuden er sagen af större rækkevidde, end man af fræmstillingen kan ane, og dette er en grund mere til at vække opmærksomheden for dette forhold. Jeg vil helst göre det i positiv form.

Det danske talesprog er nutidens, medens det danske skriftsprog væsentlig er middelalderens. I de omtr. 500 år, som ligger imellem de to sprogformer, har sproget forandret sig ikke så lidt, og en af de vigtigste forandringer er den, at en stor mængde korte selvlyd er blevet åbnere end de var, da skriftsproget fæstnedes. Dærfor skriver vi så ofte tegnet for den selvlyd, som er en grad snævrere end den vi udtaler. Sml. ordparrene hule: hul, god: godt, lidet: lidt, hel: helbred, nyde: nytte. En særstilling indtager *a*, idet det olddanske *ā* er blevet *å*. Også her viser skriften sin middelalderlige oprindelse ved den sædvanlige brug af *aa* for *å* (som *ee*, *ii* for langt *e* og *i*). Et skifte mellem *å* og *a* af middelalderlig oprindelse har vi i hård: hartkorn, gås: gasse, jysk kål: kalgård, langelandsk gård: gardsrum (og for den sags skyld også i hånd: handklæde, som de gamle sagde).

Der havde været plads (og brug) for en sådan lidt tydeligere anmærkning. Professor Jespersen vil vel sige, at hans bog ikke er nogen sproghistorie. Nej vel så, men i så fald har bemærkningen intet i den at göre, så kunde det hele have været udeladt. Skal det nævnes, bör det også nævnes sådan, at det kan give den rette forståelse.

Der er mange, hvem den store Fonetik er for kolossal, og endnu flere, som ikke kan nyde «Articulations of Speech Sounds», så henrivende denne lille bog end er; for de mange, og især da for alle lærere i modersmålet, må den ny Modersmålets fonetik være kærkommen. Og man må ønske, at den må kunne lokke en og anden videre, til de vanskeligere værker, hvor spörgsmålene får deres grundige behandling.

Marius Kristensen.

S. Chabert, Histoire sommaire des études d'épigraphie grecque. Paris 1906, Leroux. 166 S.

Franske Lærde har gjort et stort Arbejde paa den klassiske Arkæologis Omraade og en Del heraf er kommet den græske Epigrafik til Gode. Den franske Forfatter af det foreliggende Værk over denne Videnskabs Historie kan derfor nævne flere af sine Landsmænd blandt dens ypperste Dyrkere, og det er for-

staaeligt, at han dvæler udførligere end ellers ved disse, ligesom ved Omtalen af École française i Athen, den første Institution af sin Art, der først senere blev efterlignet af andre Nationer.

Det ligger nær at anstille en Sammenligning med Larfelds Fremstilling af samme Emne (i Iwan v. Müllers Handbuch der klassischen Alterthumswissenschaft, 1, 2den Udg., 1892), der ogsaa aabenbart har været Forfatterens Hovedkilde (bortset fra Afsnittene om Frankrig). Bearbejdelsen af det givne Stof maa siges at være heldig, og yderligere er Fremstillingen ført op til Nutiden. Forfatteren viser baade Kendskab til og Interesse for sit Emne og Stilen er livlig. Alle Litteraturangivelser er indføjede under Omtalen af vedkommende Forfatter og ikke anbragte i Noter eller Tillæg efter de enkelte Afsnit, en Ordning, hvis Værd dog kan være tvivlsom. Bogens Anlæg synes dikteret af pædagogiske Hensyn og hist og her er indflettet historiske Oversigtstabeller, der kan gøre sin Nytte. Efter Værkets hele refererende Art faar Forf. kun nu og da Lejlighed til at fælde en personlig Dom og mest om underordnede Spørgsmaal. Der findes nogle Unøjagtigheder i Navne og lign., men større Fejl er ikke bemærkede.

For os Nordboere kan det have sin Interesse at se i hvilket Omfang nordisk Videnskab finder Omtale. Her nævnes for den ældre Tids Vedkommende af Danske Biskop Münter og Brøndsted, derimod var Arkæologen Åkerblad (Akerblad, som han betegnede sig i sine Skrifter) svensk, men Larfeld (og efter ham den franske Forfatter) har anset ham for dansk. Mærkeligt nok omtales ikke Ussing, hvis Fortjenester Larfeld dog fremhæver. Fra den nyeste Tid omtales Carlsbergfondets Udgravninger paa Rhodos ved Kinch og Blinkenberg, ligesom det nævnes, at dette Tidsskrift har bragt Bidrag til den græske Epigrafik.

Indledningen om den græske Epigrafiks Omfang, Vilkaar og Betydning er instruktiv og læseværdig, om den end rummer nogle Selvfølgeligheder.

Alt i alt en brugbar Bog, men ikke saa betydelig, at den uden for Frankrig kan ventes at fortrænge de alt foreliggende Hjælpemidler.

Elof Olesen.

Inscriptiones Graecae ad inlustrandas dialectos selectae, in usum scholarum iterum edidit *Felix Solmsen*. Leipzig 1905, Teubner. VIII + 96 S.

Første Udgave (1903) blev i sin Tid anmeldt her i Tidsskriftet (XIII 72 f.). Den Omstændighed, at en ny Udgave allerede efter to Aars Forløb blev nødvendig, viser at Bogen hurtigt

har faaet den fortjente store Udbredelse. Den nye Udgave indeholder de samme Indskrifter som den tidligere, men er helt igennem revideret, hvorved tidligere Inkonsekvenser er fjærnede, ligesom der er draget Nytte af hvad der i Mellemtiden er fremkommet til Oplysning af Indskrifterne. Særlig maa Opmærksomheden henledes paa Samlingens Nr. 36 (Labyadeindskriften), der giver en god Illustration af, hvilke Forbedringer en ny Collation kan bringe, og derved viser Nødvendigheden af ikke at stole for meget paa den Form, hvori en Indskrift første Gang offentliggøres.

Solmsens Bog vil sikkert opleve endnu flere Udgaver og bevare den Egenskab stadigt at være i Udvikling i Overensstemmelse med Videnskabens Fremskridt.

Elof Olesen.

Oskar Weissenfels, Auswahl aus Aristoteles und den nachfolgenden Philosophen. I—II: Text; Kommentar (Teubners Schülerausgaben). Leipzig und Berlin 1906, Teubner. VIII + 122; IV + 110 S.

Nærværende Udvalg slutter sig som 2den Del til samme Forfatters Udvalg af Platon, som tidligere er anmeldt i dette Tidsskrift (XIV 180 ff.). Da Indretningen baade af Text og Kommentar er ganske overensstemmende med 1ste Del, behøves her næppe nogen udførligere Omtale, ogsaa af den Grund, at vore Skoleforhold næppe ville gjøre det muligt at benytte Bogen. Det vil sikkert være tilstrækkeligt at sige nogle Ord om, hvorledes Udvalget er foretaget.

Omtrent Halvdelen af Texten er taget af forskjellige Skrifter af Aristoteles, nemlig af Ethiken, Rhetoriken, Politiken og Poetiken, gjennemgaaende Stykker, der hverken fra Formens eller Indholdets Side frembyde synderlige Vanskeligheder, medens de dog indeholde Oplysninger om vigtige Punkter af Aristoteles's Lære. Derefter følge talrige Smaastykker af Epiktet og Marcus Aurelius, to sammenhængende Stykker og nogle Sententser af Epikur, tre af Theophrasts Charakterer, enkelte, ikke særlig lødige Afsnit af Plutarchs Moralia og endelig to Fragmenter af Lukians Timon og Charon. Udvalget har saaledes en mere broget og fragmentarisk Charakter end det tidligere udgivne Udvalg af Platon, og i Virkeligheden er det endog mere fragmentarisk, end det giver sig Udseende af, hvilket gjør, at det heller ikke kan anvendes af de philologiske Studerende, undtagen maaske som en Samling Litteraturprøver. Det vrimler nemlig i de tilsyneladende sammenhængende Texter med Udeladelser, som aldeles ikke ere betegnede. Exempelvis kan anføres, at et Afsnit, som hedder

«Aristoteles' Beurteilung des Platonischen Idealstaates», og som har Udseende af at være sammenhængende, kun indeholder en Trediedel af Aristoteles's Kritik af Platons «Stat», idet der foruden Begyndelsen og Slutningen er udeladt syv Partier af større eller mindre Omfang midt i Texten.

Hans Ræder.

Otto Seeck, Die Briefe des Libanius zeitlich geordnet (Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur N. F. XV 1—2). Leipzig 1906, Hinrichs. 496 S.

Denne Bog, som paa Grund af den nære Forbindelse, hvori Libanios stod med flere af de Mænd, der spille Hovedrollen i det 4de Aarhundredes religiøse Stridigheder, har faaet Plads i Gebhardts og Harnacks bekjendte Samling, indeholder Frugten af meget omfattende og indtrængende Studier. Den Opgave, Forfatteren har været stillet overfor, har været særdeles indviklet. Libanios's Breve, af hvilke der haves over 1600, ere ikke udgivne siden 1738, da J. C. Wolf leverede en stor Folioudgave af dem, hvori han paa Grundlag af flere forskjellige Haandskrifter aftrykte dem i en ret vilkaarlig Orden. For at bringe Brevene i chronologisk Orden har Seeck selvfølgelig maattet ty tilbage til Haandskrifterne, hvorved han har kunnet benytte det Materiale, som Förster har indsamlet til Brug ved sin nye Udgave. Det har da viist sig, at man kan nøjes med at tage Hensyn til tre Haandskrifter, hvoraf det ene, Vaticanus 83, indeholder næsten alle Breve, medens de to andre, Vossianus 77 (i Leyden) og Vaticanus 85, som delvis supplere hinanden, tilsammen kun indeholde omtrent de tre Fjerdedele, men til Gjengjæld have bevaret en ældre Anordning og Inddeling af Brevene. Medens det første Haandskrift inddeler alle Breve i 6 Bøger, have de to sidste kun til en vis Grad overholdt en Boginddeling, idet der i dem først kommer 17 enkelte Breve, dernæst 6 Bøger Breve og endelig 498 Breve uden Boginddeling. Fra denne Haandskriftklasses Anordning er Seeck med fuld Ret gaaet ud.

Han viser nu først, at der for den overleverede Ordning af Brevene gjennemgaaende raader det Princip, at Breve, der ere afsendte med samme Bud, staa ved Siden af hverandre, og dernæst viser han, at der indenfor hver enkelt af de 6 Bøger i den sidstnævnte Haandskriftklasse følges en chronologisk Anordning, medens Bøgerne indbyrdes ikke følge efter hverandre i chronologisk Orden. Dette forklares paa den ganske sandsynlige Maade, at hver af disse Bøger svarer til et Bind af Libanios's egne Kopibøger; thi at han har ført saadanne, er utvivlsomt. Den Orden,

hvori Brevene kom til at staa, maatte da ganske af sig selv blive den chronologiske, medens Bøgerne godt kunde blive afskrevne i en gal Orden, naar Udgivelsen skete med et rent litterært, ikke historisk Formaal. Den oprindelige Udgave i 6 Bøger antages da foranstaltet af Libanios selv; disse Breve tilhøre alle Tiden 355—361. Af de efterfølgende Breve ere de første, som gaa fra 361 til 363, sagtens ogsaa udgivne af Libanios, medens de sidste, fra 388 til 393, rimeligvis først ere udgivne efter hans Død. De 17 Breve, som staa allerforrest, synes derimod ikke at stamme fra Kopibøgerne, men fra Brevenes Modtagere. Endelig komme endnu hertil de Breve, som alene findes i Vaticanus 83; disse tilhøre Aarene 363—365 og kunne altsaa ogsaa være udgivne af Libanios selv. Men fra et langt Tidsrum af Libanios's Liv have vi altsaa slet ingen Breve.

For nu i Enkelthederne at fastslaa den chronologiske Ordning har Seeck i Bogens omfangsrigeste Afsnit (S. 34—316) behandlet alle Brevenes Adressater i alphabetisk Orden, et Arbejde, hvortil han ved at skrive personalhistoriske Artikler hos Pauly-Wissowa har erhvervet sig gode Forudsætninger, medens han tillige netop derved er bleven klar over, hvor meget Arbejde der endnu stod tilbage at gjøre. En stor Vanskelighed er allerede opstaaet derved, at mange Navne bæres af et større Antal Personer, saa at Forvexlinger idelig kunne opstaa. Hver enkelt Persons hele Skjæbne, hans Embedskarriere og vexlende Opholdssteder, har da maattet forfølges, hvorved Bogen er kommen til at indeholde et uhyre rigt personalhistorisk Materiale, hvis Paalidelighed i Enkelthederne ganske vist ikke lader sig kontrollere uden et omfattende Studium. Hertil slutter sig saa i de Afsnit, som udgjøre Bogens sidste Del, en Behandling af de enkelte Grupper af Breve i chronologisk Orden med det Formaal at bestemme Affattelsestiden for hvert enkelt Brev. Hertil benyttes de personalhistoriske Undersøgelser, især for de Personers Vedkommende, som have beklædt høje Embeder, hvorved der opnaaes en Mængde chronologiske Holdepunkter. Paa den Maade gjennemføres den chronologiske Ordning af Brevene indtil de mindste Enkeltheder. Bogen maa sikkert betegnes som et uundværligt Hjælpemiddel ved Studiet af det behandlede Tidsrums Historie. Det er en Selvfølge, at den er forsynet med et Register saavel over de forekommende Navne som over Brevene.

Hans Ræder.

Harvard Studies in Classical Philology. Vol. XVII. Cambridge Mass. 1906, Harvard University. 184 S.

Dette Bind indeholder langt flere Afhandlinger end de sidste Aargange, nemlig ikke mindre end elleve. Følgelig kan hver Afhandling her kun blive Gjenstand for en ganske kort Omtale. Nogle kritiske og exegetiske Bemærkninger til Vitruvius skyldes Morgan; særlig kan mærkes, at han anfører flere Omstændigheder for at godtgjøre, at det Skrift, vi have under Vitruvius's Navn, virkelig stammer fra Kejser Augustus's Tid. Om Catul's Indvirkning paa den augusteiske Tids Digtere og deres Benyttelse og Bedømmelse af ham handler en Afhandling af Rand, som imødegaaer den navnlig af Luc. Müller hævdede Anskuelse, at Catul skulde være bleven overseet eller endog forkjætret af Digterne i den følgende Generation; navnlig af Vergil anfører han talrige Steder, som vise tydelig Paavirkning af ham. Warren fremdrager nogle hidtil ukjendte Haandskrifter af Donat's Kommentar til Terents. Om Oprindelsen til den i den senere Oldtid kjendte religiøse Fest, som kaldes Taurobolium, handler Moore, idet han bestrider dens Sammenhæng med Dyrkelsen af den persiske Gudinde Anâhita, som tidligere er hævdet af Cumont. Smyth fremhæver i Modsætning til Andres Hævdelse af Grækernes Charakter som et Fremskridtsfolk i ret almindelige Betragtninger Grækernes Tilbøjelighed til at holde fast ved Traditionen og den Enkeltes stærke Afhængighed af Omgivelserne og af de fastslaaede Livs- og Kulturformer. Om Slaget ved Salamis handler Goodwin. Han slutter sig til Aischylos's Skildring og polemiserer mod den Opfattelse af Slagets Gang, som man i Reglen har læst ud af Herodots Beskrivelse. Idet han nemlig forkaster den sædvanlige Opfattelse af det afgjørende Herodotsted (VIII 76), hvorefter Perserne om Natten før Slaget skulde være trængte helt ind i Sundet mellem Attika og Salamis (*ἀνῆγον μὲν τὸ ἀπ' ἑσπέρης κέρας κυκλούμενοι πρὸς τὴν Σαλαμῖνα*), og hævder, at der her maa være Tale om den samme Manøvre, som baade Aischylos og Diodor antyde, nemlig at en Del af Perserflaaden sejlede rundt om hele Øen for at spærre Udsejlingen paa den modsatte Side, kommer han til det Resultat, at ogsaa ifølge Herodot leveredes Slaget ved Indsejlingen til Sundet. White søger ved en Gjennemgang af Aristophanes's Komedier at vise, at paa mange Steder maa det antages, at Førerne for begge Halvchor tage Del i Replikskiftet. Om Oprindelsen til Platons berømte Allegori i «Staten»s 7de Bog om Menneskene, der sidde indespærrede i Hulen, opstiller Wright den Formodning, at Platon har faaet Ideen ved at besøge den i 1901 af Amerikanerne udgravede Hule ved Vari paa Skraaningen af Hymettos, hvis Natur nøje skal svare til Skildringen. Chase beskriver en Amphora, som findes i Boston, og som er mærkelig ved Indskrifterne

Νίκη καλή og *Πίθων καλή* (sic). Af Seneca's Ord (Epist. XLI 2): *sacer intra nos spiritus sedet* giver Parker en Fortolkning, hvori han — med Afvisning af enhver Antagelse af en Forbindelse med «Helligaanden» — hævder en rent materiel Opfattelse af *spiritus*. Endelig behandler Howard Livius's Forhold til Valerius Antias og viser ved en Gjennemgang af samtlige overleverede Fragmenter af Valerius og en Sammenligning af dem med de tilsvarende Steder hos Livius, at den herskende Antagelse, at Livius i sine tidligere Bøger blindt og kritikløst har fulgt Valerius, ikke er holdbar. — Alt i Alt maa Bindet siges at udmærke sig ved et baade righoldigt og værdifuldt Indhold.

Hans Ræder.

Ausgewählte Tragödien des *Euripides*, für den Schulgebrauch erklärt von *N. Wecklein*. VI Bd. Elektra; VII Bd. Orestes. Leipzig 1906, Teubner. 96; 109 S.

Disse to Hefter som Wecklein har föjet til sine Kommentarer af euripideiske Stykker adskiller sig i deres Anlæg ikke synderlig fra de tidligere. I det ydre er der et Par Forandringer: det metriske Skema der ellers har været anbragt efter Texten er dennegang udeladt; det plejede at være temmelig gammeldags og uoverskuelig, men det ydede dog den Læsekreds hvis Behov Bøgerne nærmest maa tænkes at skulle tjene en Del Hjælp. Ligeledes savnes en Fortegnelse over de Steder hvor Haandskrifternes Læsemaade er forladt; til Erstatning findes ret hyppig blandt Noterne opført den oprindelige Læsemaade, men uden at jeg har kunnet finde det Princip der følges ved Anførelse eller Udeladelse.

I den kritiske Behandling viser sig de kendte Træk: ringe Respekt for Overleveringen, stor Dristighed i Konjekturerne, stærk Tilböjelighed til at athetere. Navnlig det sidste er ved at blive en fix Ide hos Wecklein. Mens sund Kritik selvfølgelig maa have til Opgave at overveje enhver Udvej for Forstaaelsen af ethvert Vers, og derunder ogsaa have in mente baade Muligheden af at der foreligger en Hentydning til Forhold der er os ukendte eller uklare (hvilket vi da maa nöjes med at konstatere) og Muligheden af at Forfatteren kan have udtrykt eller forbundet sine Tanker en Kende mindre strengt logisk, synes Wecklein snarest at gaa paa Jagt efter Mulighederne for en Udstregning af et Vers eller en Versrække. Blandt de hyppigst anvendte Argumenter er: «Verset kan borttages uden Skade for Meningen», et meget svagt Argument; en Forfatter kan meget vel selv (ved Tilföjelse af en Detaille, en Sammenligning, ved Anvendelse af et fyldigt sproglig

Udtryk) komme til at udtrykke sig saaledes at et Vers kan borttages uden at Meningen og den grammatiske Konstruktion lider Skade; men hvorfor Mennesker skulde falde paa at göre Tilföjelser, netop naar Stedet for Meningens Skyld ikke trængte til at suppleres, er dunkelt (noget ganske andet er saadanne indskudte Vers, hvor vi kan paavise at Interpolatoren har haft en ganske bestemt Hensigt, har ønsket omtalt en formentlig udeladt Persons Navn, har tilföjet en mythologisk Hentydning etc.: men de her behandlede Vers er af ganske neutralt Indhold). Dernæst (meget yndet): «vi venter ikke dette, men derimod —», som om man kan forlange at en Aand som Euripides skal diske op stadig med netop den nærmest liggende Tanke, som enhver Tilskuer eller Læser sidder og venter paa. Der er saamænd langt mere Mening i at slutte: dette er saa sært og udspekuleret at det kun kan skyldes Euripides selv.

Da det er baade kedelig og urimelig at tage igennem denne lange Række af Hypotheser, kan et enkelt Sted, vidtløftigere behandlet, tjene til at belyse Arten. Orestes 201 siger Elektra: «Den störste Del af mit Liv hengaar under Suk og Hulken og natlige Taarer (hvilket med mere Sans for Symmetri end for Poesi er rettet til «daglige Suk og natlige Taarer» under Henvisning til Soph. Ai. 929 *πάννυχα καὶ φαέθοντ' ἀνεστέναζες*. Dette Sted beviser det Faktum, at man kan sukke baade Nat og Dag, et Bevis der, alene af den Grund at Elektra jo her efter den Weckleinske Text kun sukker om Dagen og græder om Natten, synes mindre nødvendig). Derefter fortsættes: *ἄγαμος (ἔπιδ'!) ἄτεκνος ἅτε βίοτον ἅ | μέλεος ἐς τὸν αἰὲν ἕλκω χρόνον*. I Steden for *ἅτε βίοτον ἅ* indsættes nu *ἀνυμέναιος*. De Forbedringer der fremkommer er: 1) Forbindelsen med det foregaaende løsrives. Der skal staa: jeg sørger og græder altid, thi jeg lever uden Udsigt til Ægteskabets Glæder; Wecklein sætter Leddene sideordnet: jeg græder (hvorfor? dog neppe af Sorg over Moderen), og se! jeg lever ugift. 2) Objektet udskydes. Men det samme udskudte Object maa underforstaas, underforstaas oppe fra 204 hvor det staar i Genitiv og paa stærkt ubetonet Plads (den störste Del af mit Liv). 3) Artiklen, der er sat til for at notere Adjektivernes forskellige Stilling, udgaar. Der staar: thi ugift og barnløs henlever jeg ulyksalige etc.; Weckleins Text betyder: jeg lever ugift, barnløs, uden Bryllup, ulykkelig; men dette sidste er ikke nogen Nyhed, det er rigelig udtrykt i de foregaaende Vers. 4) Adjektiverne kommer i forkert Rækkefølge. Elektras Tanke bör gaa paa Bryllup, og derfra til Ægteskab og Börn. Maaske er det lidt pedantisk, men hvorfor indføre Unöjagtighed ved Hypothese. Det Sted hvor Tanken er udført fyldigst, Soph. Ant. 917, staar Leddene rigtig (uden Bryllup, uden at have faaet Andel i Ægteskabet eller Börn at pleje). 5) Der fremkommer et Misfoster af en Dochmius; ganske vist skal man overfor Dochmier

intet forsværge, men alligevel: ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ — ⏑! Endelig kommer den methodiske Mangel, at Fejlens Opstaaen forbliver ganske uforstaaelig: ad palæographisk Vej lader den sig ikke forklare, en bevidst Ændring af den Weckleinske Originaltext synes udelukket, saa sandt som denne for en overfladisk Betragtning vel gir en Slags Mening, en Forklaring af Ordene kan det ikke være (man forklarer ikke med ἅτε med Indikativ eller med det poetiske Ord *βίοτον*): altsaa er der kun den Mulighed, at de oprindelige Ord var falden ud; Wecklein har glemt at komplimentere Interpolatoren, der dog saa flinkt har formet en Text der tilfredsstiller baade Indhold og Versemaal. — Mens i Orestes Hypotheserne (numerisk) holder sig indenfor visse Grænser, boltrer de sig frit i Elektra, hvor Overleveringen kun har den ene Haandskriftsklasses Autoritet til at forsvare sig; dog er de langtfra alle optagne i Texten, men idelig findes i Noterne angivet at der snarere eller rimeligvis skal staa saadan (f. Ex. 9 Gange i Elektra mellem Vers 10 og Vers 50), hvilket gir det hele en ubehagelig Usikkerhed. Man undrer sig nærmest over at en Mand der tror saa lidt paa Overleveringen overhovedet vil give sig af med Textkonstruktion: det naturligste Resultat maatte blive Haabløshed.

Kommentaren bringer dels ikke faa nyttige Uddrag af Scholierne, dels en Række Parallelsteder. Undertiden faar man Meddelelser man vel kunde undvære (El. 242 «Du ser jo jeg gaar klædt i Sorg» — *δάκνει σ' ἀδελφὸς ὅ τε θανὼν ἴσως πατήρ*: «*ἴσως* gehört zu *δάκνει*»), hyppigere savner man Oplysning ved Steder der nok kunde fortjene en Bemærkning. Grammatiske Anvisninger er ikke hyppige og undertiden mærkelige (som den definitive Genitiv El. 234); Antagelsen af Hentydninger er af og til noget overdreven (som naar Euripides ved Skildringen af Klytaimestras asiatiske Pragtudfoldelse El. 314 ff. menes at have haft i Tanke Pausanias' Optræden, der dengang laa 60 Aar tilbage i Tiden). Parallelstederne er som Parallelsteder plejer at være i Kommentarerne, altsaa ofte unyttige og urimelige; de Kommentatorer der vil tage sig for gennem Parallelsteder at oplyse en Forfatters Sprogbrug og Stil kan göre Regning paa begejstret Modtagelse.

Endnu skal fremhæves et Par enkelte Steder. Elektras Mand har fortalt han lader hende leve som Jomfru; han fortsætter (El. 50 ff.): hvis En mener jeg er *μῶρος* fordi jeg bærer mig saaledes ad, *γνώμης πονηροῖς κανόσιν ἀναμετρούμενος | τὸ σῶφρον ἴστω καὐτὸς αὖ τοιοῦτος ὤν*. Hvordan? *πονηρός* siger Wecklein: «han bruger en daarlig (forkert) Maalestok og er selv en daarlig Person»; det er temmelig mat og intetsigende, endvidere er *αὖ* generende (der burde vel ogsaa staa *τε-καί*). Weil har følt begge Mangler og vil komme uden om dem ved at skrive *ἄν*. Men den fremkomne Tanke «at han, hvis han var i mit Sted, vilde være *πονηρός*» er ikke fyldestgörende. Vedkommende er nemlig utvivl-

somt (efter den talendes Mening) *πονηρός* til at begynde med, og det er derfor overflødig at lade ham vide at han vilde være *πονηρός* i et bestemt Tilfælde: det der kan sluttes af hans Bedømmelse af *τὸ σῶφρον* er, at han selv i givet Tilfælde vilde være *οὐ σώφρων*. Denne Tanke kan man imidlertid ikke faa ud af Stedet, da det vilde kræve baade *οὐ* og *ἄν*; men man kan faa *τοιοῦτος* til at gaa paa *σῶφρον* ved at rette *αὖ* til *οὐ*, saadan som Reiske har gjort: «han dömmer forkert om *τὸ σῶφρον* og er ikke selv *σώφρων*». Denne Rettelse er langt bedre, omend man for Tankens Skyld saa hellere vilde undvære *καί*: han dömmer forkert om *τὸ σῶφρον*, fordi han ikke selv besidder *σωφροσύνη*. Men uden at rette kan man forklare Stedet langt simplere ved at lade *τοιοῦτος* gaa paa *μῶρος*: «han maa vide at han ikke har den rette Maalestok for *τὸ σῶφρον* og at det omvendt, tværtimod er ham selv der er *μῶρος*» (nemlig derved at han ikke forstaar at dömme rigtig). Jeg indser ikke nogen Hindring for denne Forklaring hverken i Ordet *μῶρος* Betydning eller ved Forbindelsen. Der fremkommer en skarpere tourneret Replik (Taabe det kan du selv være), baade *αὐτός* og *αὖ* faar en markeret Betydning; den Afstand i hvilken *μῶρος* staar fra *τοιοῦτος* har intet at sige, da det ved Recitationen er let at paapege Forbindelsen mellem dem.

Langt vanskeligere er et andet Sted, Or. 434. Situationen: hvem er særlig Dine Fjender? — Oiax (432—35) — hvem fler? — Landets nuværende Herskere. Det i denne Forbindelse (434) staaende *διὰ τριῶν ἀπόλλυμαι* maa altsaa gaa paa det nærmest foregaaende, og kan umulig betegne tre Parter der nu i Øjeblikket slaar sig sammen for at volde hans Undergang, saaledes som Wecklein efter Scholierne vil det (1) Borgerne 2) Oiax 3) de nuværende Magthavere), hvilket man hurtig vil overbevise sig om ved at læse Stykket igennem i Sammenhæng. Man kan altsaa nöjes med at undersøge Sammenhængen Vers 431—34. Hvem volder Din Landflygtighed? — Oiax, henførende Ansvaret for sin Broders Undergang til Agamemnon — Aa, det er Palamedes Drab Du maa undgælde for! — Ja, et Drab jeg slet ikke har Del i; *διὰ τριῶν δ' ἀπόλλυμαι* ɔ: hverken paa förste eller anden Haand har jeg noget med det Drab at göre der volder min Undergang. Mordet paa Palamedes skyldtes efter den almindelige Antagelse Odysseus. Oiax henfører Skylden fra Odysseus til (den uskyldige) Agamemnon, dernæst fra (den døde) Agamemnon til Orestes: i en Afstand af tre (fra Drabet) gaar jeg til Grunde, med tre mellem mig og Drabet ɔ: skönt jeg kun i tredje Led kan sættes i Forbindelse med Drabet gaar jeg (for dets Skyld) til Grunde. Naar man vil tælle de tre op der er Tale om, bliver det altsaa: Odysseus — Agamemnon — Orestes ɔ: en Række parallelle Led, idet Skylden stadig overføres fra den ene af dem til den efterfølgende; at *διὰ τριῶν* efter græsk Sprogbrug og Tællemaade kan være =

τρίτος ὤν ἀπὸ (τοῦ φόνου) forekommer mig sandsynlig. I al Fald er der mere Egalitet ved denne Forklaring end ved Weils; han skriver: un meurtre dans lequel il n'a pas trempé le fait périr indirectement et à travers trois intermédiaires, à savoir Palamède, Agamemnon et Oeax, altsaa den myrdede, Morderen og Hævneren, hvilket dog udgör en höjst forskelligartet Række af intermédiaires, hvortil kommer at Orestes' Tilfælde ikke vil være saa vidt forskellig fra det sædvanlige, idet enhver straffet Morder paa den Maade faar i al Fald to intermédiaires, nemlig den myrdede og Hævneren, svarende altsaa til Nummer 1 og Nummer 3 af Mellemledene her. Endnu bör jeg maaske erindre om at Madvig, som bekendt, har rettet Stedet til *δι' ἑτέρων δ' ἀπόλλυμαι*, hvilket ogsaa Weil har tænkt, uafhængig af den store Textkritiker. De Grunde Madvig anfører (Adv. crit. I 268) er 1) det forstaas ikke hvem de tre er 2) der tages ikke Hensyn til dette Antal af tre i det efterfølgende. Hvis det imidlertid lykkes at finde en Forklaring af Tretallet i Tilknytning til det foregaaende, ses det at dermed tillige den anden Indvending bortfalder. Det forekommer mig det virker med större Bitterhed naar Orestes fremhæver den store Afstand der skiller ham fra de Begivenheder der volder hans Undergang, end at han kun siger at andres Brøde overføres paa ham. Endelig er det vel noget mislig at antage at en overordentlig gennemskuelig Text har maattet vige Pladsen for en i höjeste Grad dunkel, ligesom selve Læsemaadens Autoritet, der kan følges tilbage lige til Kallistratos, egentlig ikke indbyder til Rettelse.

Axel Kragh.

Homers Ilias. Für den Schulgebrauch erkl. v. *K. F. Ameis*, bearb. v. *C. Hentze*. Erster Band, viertes Heft: Gesang X—XII. Fünfte bericht. Aufl. Zweiter Band, erstes Heft: Gesang XIII—XV. Vierte Aufl. Zweiter Band, viertes Heft: Gesang XXII—XXIV. Vierte bericht. Aufl. Leipzig u. Berlin 1906, Teubner.

I ovennævnte Hæfter er Ameis—Hentzes Udgave af Iliaden naat til fjerde og femte Oplag, første Binds første Hæfte endogsaa til sjette. Det viser, at den bliver meget benyttet, og den fortjener det ved mange gode Egenskaber, der har gjort den til den paalideligè Fører, den er, i Forstaaelsen af Iliaden. Den lærde Udgiver følger øjensynlig med Opmærksomhed alle nye Opdagelser og Hypotheser, der kan være af Betydning for Opfattelsen. At Bogen efter sin Titel skal tænkes som Skolebog, er

for os ikke ganske begribeligt, og mon den ikke endogsaa for en Tysker staar som et lærd Værk, der snarere end til en Skolediscipel passer til en Student eller en Lærer? For saadanne er den særdeles nyttig; blandt dem vil den omhyggelige og skarpsindige Udgiver være sikker paa at finde sit Arbejde paaskønnet, og dem skal det altsaa særlig være anbefalet.

Til Bogens Fortrin i videnskabelig Henseende maa føjes dens formelle Fortrin: den er godt og tydelig trykt, Trykfejl er en ligefrem Sjældenhed, og Citaterne, denne Anstødssten for saa mange andre, synes efter anstillede Prøver at være behandlede med ualmindelig Omhu.

E. Trojel.

K. Florenz, Geschichte der japanischen Litteratur. 2. Halbband. (Die Litteratur des Ostens in Einzeldarstellungen. X 2.) Leipzig 1906, Amelang. S. I—X; 255—642. M7.50.

Efter 1—2 Aars Forløb er 2. og sidste Halvbind af dette interessante Værk udkommet (Omslagene bærer Trykkeaarene 1904—05, Titlerne derimod 1905—06), og dermed er Fremstillingen af den japanske Litteraturs Historie ført ned til Dato. Som Værket nu foreligger afsluttet med sine 642 Sider, er det sikkert et af de betydeligste Hjælpemidler for Europæere til at trænge ind i Japans Aandsliv; i hvert Fald finder man ingensteds en saa udtømmende og paa Førstehaands-Studier bundende Fremstilling. Det foreliggende Halvbind begynder med Middelalderens sidste Del, en Periode (1186—1601), som Forfatteren kalder «den efterklassiske Tid og Hoflitteraturens Forfald». Lyrikken fortsættes gennem bestandig nye Rigs-Anthologier, og i Dagbogs- og Skizzebogs-Litteraturen sporer man stærk Indflydelse fra buddhistisk Tænkning (se navnlig den mærkelige *Tsure-zure-gusa*, ɔ: «Skizzer fra ledige Timer», hvoraf rige Prøver i Oversættelse gives S. 331—37). Den pessimistiske Strømning fra Buddhismen og den kinesiske Kulturs dæmpende Indflydelse maa imidlertid bestandig brydes med «Japanernes medfødte Soldaternatur»; dette afspejler sig i de romantiske Krigshistorier fra denne Periode, og ved Siden heraf dukker ogsaa en mere folkelig Art af Litteratur op: Samlinger af Myther, Folkesagn og Anekdoter. Omkr. 1400 begynder den japanske dramatiske Digtning umiddelbart efter Dramaets Blomstringstid i Kina, med hvilket Land Samkvemmet paa den Tid var særdeles livligt. Det kinesiske Dramas Karakter afspejler sig ogsaa troligt i det japanske med dets overvejende «lyriske Karakter og opera-agtige Stil» (længere Prøver i Overs.

findes S. 391—401 og 411—15). Den nyere Tid, som betegnes «Renæssance og Folkelitteraturens Blomstring», gaar fra 1601 til 1868. Indflydelsen fra den kinesiske Filosofi er i stærk Tiltagen, man fordyber sig i videnskabelige sinologiske Studier, men dette fører efterhaanden til, at den vakte filologiske Interesse omsider ogsaa tager fat paa den japanske Oldtid, og dermed indtræder Renæssancen ogsaa i Digtningen, samtidig med, at den rene Shintoisme genoplives. Japanernes egne medfødte Sans for Humor og deres lette Livssyn, som tidligere ikke kunde bryde gennem den buddhistiske og kinesiske Alvor, rejser nu sit Hoved i Epigrammer, Satirer og Romaner, og Dramaet faar ligeledes en afgjort folkeligere Karakter. Forøvrigt synes den japanske Theaterhistorie at være et særlig vanskeligt Punkt i den japanske Historie; Forf. helliger hertil et længere Afsnit (S. 571—611), der bringer adskilligt nyt og meget af Interesse. Bogens sidste Kapitel (S. 612—26) indeholder en desværre noget kortfattet Skildring af den sidste Menneskealders Litteratur, et Afsnit, der falder sammen med den moderne europæiske Indflydelse i Japan. Denne Indflydelse, som paa det praktiske Livs Omraade er velkendt nok, viser sig ikke mindre paa Litteraturen, hvor Oversættelser, Bearbejdelser og Efterligninger af Vestens litterære Hovedværker træder i Forgrunden paa det originales Bekostning. Dette gælder særlig for Dramaets og Theatrets Vedkommende; man har i Japan indset, hvor mægtigt et Opdragelsesmiddel man har i den dramatiske Digtning og Kunst, og man ser i den nyeste Tid Shakespeares bedste Dramaer opførte paa de japanske Theatre ved Siden af Molières «Den Gerrige», Maeterlincks «Monna Vanna» og Hugos «Hernani»; samtidig har ogsaa nyere tysk Litteratur og Musik holdt sit Indtog derovre.

Det er en Selvfølge, at Forfatteren i de nyere Afsnit af sin Fremstilling ikke har kunnet optage saa talrige Oversættelsesprøver fra den overvældende Litteraturmasse, som man maaske kunde have ønsket og ventet efter den første Dels Forbillede. Men her maa dog erindres om de righoldige Oversættelser, som Prof. Florenz tidligere har udgivet særskilt (jfr. Anm. af 1. Halvbind ovenfor i XIV. Bd. S. 73). Bogen slutter med et udførligt og nyttigt alfabetisk Register.

Dines Andersen.

Mindre meddelelser.

Erklæring.

I sin velvillige anmeldelse af min *Growth and Structure* i dette tskr. skriver dr. Bøgholm lejlighedsvis (ovf. s. 88) en bemærkning, der har gjort mig ondt og som nøder mig til at værge mig mod den antagelse, at jeg på et for mig vigtigt punkt skulde ha skiftet mening. Dr. B. skriver:

«I denne indledning findes forøvrigt en sætning, som sproglærere vil være taknemlig for. Her bliver med vægt slaaet fast at, skal man ret til gavns prøve ens sprogkundskaber, må det ske gennem oversættelser til og fra det fremmede sprog».

Dærpå aftrykkes min sætning. Den er et lille led af en forsøgt karakteristik af det engelske sprog, i hvilken jeg bl. a. kommer til at omtale ganske kort en forskel jeg tror at ha iagttaget mellem de to köns sprogbeherskelse i det hele, et æmne jeg andetsteds agter at behandle udførligere og som jeg i denne bog kun ströjfer antydningsvis. Om nogen værdsættelse af de to köns forhold til sproget taler jeg ikke engang på det citerede sted for ikke at bortlede tanken fra hovedsagen, det engelske sprog, men endnu mindre om at «slå noget fast» om sprogundervisning — det gör man overhodet ikke «med vægt» i en lille lejlighedsbemærkning i en bog om noget helt andet, især når man et par år i forvejen har sagt og udførligt begrundet lige den stik modsatte opfattelse i en særlig bog (Sprogundervisning 1901, How to Teach a Foreign Language 1904).

Meningen med den af dr. B. fremdragne sætning er da følgende: Hvis man prøver mænd og kvinder ved at forelægge dem et vanskeligt stykke til oversættelse, viser de förste, der i andre henseender er kvinderne underlegne, sig almindelig som de overlegne (efter lige lang studietid).

Havde jeg tænkt mig at min sætning skulde benyttes som anført, kunde jeg let ha værget mig dærimod ved at skrive: «hvis man for exempel prøver dem på den måde» — ti andre prøver gir samme resultat: mangel på evne til at trænge ind i sprogets mere afsides egne, til skarp afgrænsning af vanskeligt opfattelige skel o. lign. samtidig med en virtuositet på sprogets centrale område, der sandelig ikke er at foragte.

Med hensyn til oversættelsens værdi kan jeg henvise til de ovenfor nævnte bøger. Jeg fastholder i 1907, hvad jeg har udtalt om spörsmålet lige siden 1886: at oversættelse er et meget dårligt middel til at lære et fremmed sprog, og at oversættelse som middel til at prøve eens kundskaber i et sprog ganske visst har det fortrin, at prøven er nem og hurtig og bekvem for den prøvende, men at den er meget langt fra at være den bedste eller pålideligste prøve.

Hvis jeg virkelig mente det dr. Bøgholm får ud af min sætning, indser jeg for resten ikke, hvorfor sproglærere skulde være mig taknemlige for den. Herregud, oversættelse har da sproglærerne kendt og prak-

3 0000 108 322 342

